

**Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων & Οργανισμών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Δημόσια Διοίκηση & Τοπική Αυτοδιοίκηση»**

Θέμα: «Η Παραβατικότητα των ανηλίκων στο Ελληνικό Δίκαιο και στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σύγκριση του Ελληνικού Συντάγματος με τη Συνθήκη της Λισαβόνας)»

**Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια : Αντωνία Λεβέντη
Α.Μ. : 8085202101030**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Καλαμάτα , Φεβρουάριος 2023

**Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων & Οργανισμών
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Δημόσια Διοίκηση & Τοπική Αυτοδιοίκηση»**

Θέμα: «Η Παραβατικότητα των ανηλίκων στο Ελληνικό Δίκαιο και στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (σύγκριση του Ελληνικού Συντάγματος με τη Συνθήκη της Λισαβόνας)»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπων Καθηγητής : Κωνσταντίνος Τσουντας

Εγκρίθηκε από τα Μέλη Επιτροπής:

Κωνσταντίνος Μαυρέας

Αθανασία Τριανταφυλλοπούλου

Καλαμάτα , Φεβρουάριος 2023

School of management

Department of Business and Organization Administration

POSTGRADUATE PROGRAM MSc-MPA PUBLIC ADMINISTRATION AND LOCAL GOVERNMENT

Title of Thesis: “The delinquency of minors in Greek Law and in European Union Law (comparison of the Greek Constitution with the Treaty of Lisbon).”

Postgraduate Student: Antonia Leventi

Kalamata February 2023

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	viii
ABSTRACT	ix
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	x
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	xi
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Παραβατικότητα ανηλίκων και παραβατική συμπεριφορά: Ορισμοί και αίτια	1
1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί και είδη παραβατικότητας	1
1.2 Γενικότερα αίτια παραβατικότητας	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Νεανική παραβατικότητα και Κοινωνικός κίνδυνος.....	6
2.1 Η θέση των ανηλίκων ως τον Διαφωτισμό	6
2.2 Η νεανική παραβατικότητα τον 19ο αιώνα	6
2.3 Η νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα.....	8
2.4 Θεμελίωση της παραβατικής συμπεριφοράς.....	8
2.4.1 Κοινωνικός Δαρβινισμός και Κληρονομικότητα.....	9
2.4.2 Ιταλική Θετική Σχολή (Ιταλικός Θετικισμός)	10
2.5 Αντιλήψεις και επιρροές στην Ελλάδα	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Εγκληματολογικός Θετικισμός και παράγοντες κινδύνου παραβατικότητας	12
3.1 Βιολογικοί παράγοντες κινδύνου	12
3.1.1 Φυσιολογία και διάκριση σωματικών τύπων	13
3.1.2 Νοητική υστέρηση και γενετική προδιάθεση	13
3.1.3 Κληρονομικότητα και χρωμοσωματική ανωμαλία	13
3.2 Ψυχολογικοί παράγοντες κινδύνου.....	14
3.2.1 Ψυχαναλυτικές θεωρίες.....	14
3.2.2 Θεωρίες της μάθησης – Συμπεριφορική προσέγγιση	15
3.2.3 Γνωστικές Θεωρίες της μάθησης – Γνωσιακή προσέγγιση.....	16
3.3 Κοινωνικοί παράγοντες κινδύνου.....	16
3.3.1 Η οικολογική σχολή του Σικάγο.....	17

3.3.2 Θεωρίες της έντασης.....	19
3.3.3 Θεωρίες της μάθησης.....	21
Θεωρία των διαφορικών συναναστροφών	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Κοινωνικός Έλεγχος και Θεωρίες Ελέγχου.....	22
4.1 Η έννοια του κοινωνικού ελέγχου	22
4.2 Θεωρίες Ελέγχου	22
4.2.1 Θεωρία του Προσωπικού ελέγχου	23
4.2.2 Θεωρία της συμμετοχής στην Κομοφομιστική Συμπεριφορά.....	23
4.2.3 Θεωρία του Κοινωνικού Ελέγχου.....	24
4.2.4 Θεωρία της Συγκράτησης ή των Κοινωνικών Έλξεων	25
4.2.5 Θεωρία των Τεχνικών Εξουδετέρωσης.....	26
4.2.6 Θεωρία της Παράσυρσης	27
4.2.7 Θεωρία του Κοινωνικού Ελέγχου.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Ανεπίσημος και επίσημος κοινωνικός έλεγχος.....	30
5.1 Ανεπίσημος κοινωνικός έλεγχος	30
5.1.1 Ο ρόλος της οικογένειας	30
5.1.2 Ο ρόλος του σχολείου	34
5.1.3 Ο ρόλος των ομάδων και των συμμοριών.....	35
5.2 Επίσημος Κοινωνικός Έλεγχος	36
5.2.1 Ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου παραβάτη στην Ευρώπη	38
5.2.2 Ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου παραβάτη στην Ελλάδα έως το τέλος του 20 ^{ου} αιώνα.....	39
5.2.3 Όργανα άσκησης επίσημου κοινωνικού ελέγχου	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Δίκαιο Ανηλίκων: Αρχές και χαρακτηριστικά	44
6.1 Η έννοια του Δικαίου Ανηλίκων	44
6.2 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Δικαίου Ανηλίκων	46
6.3 Βασικές αρχές Δικαίου Ανηλίκων σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	47

6.4 Πηγές του Δικαίου Ανηλίκων	48
6.4.1 Συνταγματικές διατάξεις για τους ανήλικους	48
6.4.2 Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο του Δικαίου Ανηλίκων	49
6.4.3 Το διεθνές δίκαιο για τους ανήλικους παραβάτες	50
6.5 Ηλικιακά όρια στο ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων.....	51
6.6 Ηλικία ποινικής ευθύνης σε χώρες της Ευρώπης.....	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Εξέλιξη του ελληνικού δικαίου ανήλικων παραβατών	54
7.1 Πρότυπα απονομής δικαιοσύνης	54
7.1.1 Το τιμωρητικό πρότυπο	54
7.1.2 Το προνοιακό πρότυπο.....	55
7.1.3 Το δικαιοκτικό πρότυπο	56
7.2 Η εξέλιξη του Δικαίου ανήλικων παραβατών από το 2003 έως σήμερα	57
7.2.1 Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο (Ν. 4619/2019).....	60
7.2.2 Δικονομικές ρυθμίσεις (Ν. 4620/2019).....	61
7.3 Αναμορφωτικά μέτρα	63
7.4 Θεραπευτικά μέτρα.....	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Στατιστική απεικόνιση της παραβατικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα.....	69
8.1 Ανάλυση διαγραμμάτων με βάση τα στοιχεία των ΥΕΑ στα δικαστήρια Αθηνών και Πειραιά από το 2003-2013	70
8.1.1 Βασικό αδίκημα ανά κατηγορούμενο	70
8.1.2 Τόπος τέλεσης αδικημάτων.....	72
8.1.3 Ποινική αντιμετώπιση στα Μονομελή Δικαστήρια Ανηλίκων	73
8.2 Ανάλυση διαγραμμάτων με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας βάση διατάξεων του ΠΚ από το 2009-2017	75
8.3 Ανάλυση διαγραμμάτων με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας από το 2011- 2014.....	78
8.4 Ανάλυση διαγραμμάτων με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας για τα έτη 2020 και 2021.....	80
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Πρόληψη παραβατικότητας.....	83

9.1 Ευρωπαϊκή προστασία	83
9.2 Εθνική προστασία.....	84
9.3 Η Συνθήκη της Λισαβόνας και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων	87
9.4 Η αρχή της υπεροχής: Σύγκριση του ελληνικού Συντάγματος με τη Συνθήκη της Λισαβόνας	90
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	91
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	94

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η αύξηση της νεανικής παραβατικότητας τα τελευταία χρόνια έχει προκαλέσει στη διεθνή κοινότητα, αλλά και στην Ελλάδα έντονο προβληματισμό. Πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο που η εκδήλωσή του συνδέεται άμεσα με το οικογενειακό περιβάλλον του ανήλικου, αλλά και με εξωγενείς κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες (Ξενούλη, Βουδούρη και Μαντάς, 2022).

Διαχρονικά, η επιστημονική κοινότητα επιχείρησε να ερμηνεύσει την παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων εστιάζοντας κυρίως στους αιτιολογικούς παράγοντες εκδήλωσής της, μέσα από σύνθετες θεωρητικές κοινωνικοψυχολογικές και βιολογικές προσεγγίσεις.

Στην παρούσα εργασία αποτυπώνεται η έκταση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η αντιμετώπιση της συμπεριφοράς αυτής, μέσα από τη μελέτη της εξέλιξης της ποινικής δικαιοσύνης των ανηλίκων. Με βάση τη θέσπιση ευρωπαϊκών Συνθηκών και κανόνων προστασίας, ο ανήλικος μας απασχολεί ως άτομο με προσωπικότητα «υπό διαμόρφωση», που θεμελιακά διαφέρει από τους ενήλικους και χρειάζεται ιδιαίτερη, ανάλογη μεταχείριση και προστασία από τους φορείς του επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου. Εν κατακλείδι, παρουσιάζονται ελληνικά και ευρωπαϊκά προγράμματα πρόληψης, καθώς και τα νέα πρότυπα στρατηγικής διαχείρισης κινδύνων και αποφυγής εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς.

Λέξεις- κλειδιά: ανήλικος, παραβατικότητα, παράγοντες κινδύνου, Δίκαιο Ανηλίκων, πρόληψη παραβατικότητας

ABSTRACT

The increase in juvenile delinquency in the recent years has caused serious concern not only to the international community, but also to Greece. It is a social phenomenon whose manifestation is directly linked not solely to the minor's family environment, but also to external social and economic factors (Xenouli, Voudouri and Mantas, 2022).

Throughout time, the scientific community has tried to interpret the delinquent behavior of minors by focusing mainly on the causal factors of its manifestation, through complex theoretical socio-psychological and biological approaches.

In this particular thesis, the extent of the delinquent behavior of minors, both in Greece and in the rest of the European Union, as well as the approached treatment of this behavior is reflected through the study of the evolution of criminal justice for minors. Based on the establishment of European treaties and protection rules, the minor concerns us as a person with a personality "under development", who is fundamentally different from adults and needs special, proportionate treatment and protection from the regulators of formal and informal social control. In conclusion, Greek and European precautionary programs are presented, as well as the new standards of strategic risk management and avoidance of delinquent behavior.

Keywords: minor, delinquency, risk factors, Juvenile justice, delinquency prevention

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

CAP : Chicago Area Project

ΑΚ : Αστικός Κώδικας

ΑΝ : Αναγκαστικός Νόμος

ΒΔ : Βασιλικό Διάταγμα

ΔΕΕ : Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ε.Ε. : Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΔΔΑ : Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΠΑΑ : Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών

ΕΣΔΑ : Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΗΠΑ : Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

Κ.Ο.Κ. : Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας

ΚΔΚ : Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων

ΚΕ.ΘΕ.Α : Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων

ΚΕΣΑΘΕΑ : Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο για την Αντιμετώπιση της
Θυματοποίησης και της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων

ΚΠΔ : Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

ΚΥΑ : Κοινή Υπουργική Απόφαση

ΜΚΟ : Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

ΜΜΕ. : Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Ν.Π.Ι.Δ. : Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου

ΝΔ : Νομοθετικό Διάταγμα

ΟΗΕ : Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΔ : Προεδρικό Διάταγμα

ΠΚ : Ποινικός Κώδικας

ΠΝ : Ποινικός Νόμος

ΣΕΕ : Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση

ΣΛΕΕ : Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΣΤΕ : Συμβούλιο της Ευρώπης

ΣτΑ : Συνθήκη της Λισαβόνας

ΣωφρΚ : Σωφρονιστικός Κώδικας

ΥΕΑ : Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων

ΥΕΑΚΑ : Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων Κοινωνικής Αρωγής

ΧΘΔΕΕ : Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρώπης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η νεανική παραβατικότητα ως ιδιαίτερα ξεχωριστό κοινωνικό φαινόμενο, επινοήθηκε τον 19^ο αι. μέσα από τις έντονες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές, που ευνόησαν την ανάπτυξη των θεωριών του Εγκληματολογικού Θετικισμού σχετικά με το έγκλημα, την επικινδυνότητα και την προέλευση του εγκληματία.

Στη συνέχεια τον 20^ο αι. υπό την επίδραση των θεωριών της Κριτικής της Κοινωνικής Αντίδρασης, της Κριτικής Εγκληματολογίας, καθώς και των θεωριών του Κοινωνικού Ελέγχου δόθηκε νέα οπτική στη θεώρηση της παραβατικότητας των νέων, ενώ αναπτύχθηκαν αντίστοιχες εγκληματοπροληπτικές και αντεγκληματικές πολιτικές.

Η πρόταση για περιορισμό των κυρώσεων και του εγκλεισμού, η απαίτηση για ένα δίκαιο «ποινικού εγγυητισμού», οι πρακτικές της αποκαταστατικής δικαιοσύνης, εισήγαγαν τις τελευταίες δεκαετίες στην ποινική δικαιοσύνη καινοτόμους θεσμούς, με στόχο την παράκαμψη του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης και την εναλλακτική διαχείριση των κοινωνικών συγκρούσεων (Γασπαρινάτου, 2020).

Στην Ελλάδα η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων κινείται στα πλαίσια της χαμηλής και μεσαίας βαρύτητας σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, ανησυχία προκαλεί το γεγονός, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας και των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων, η αύξηση των αδικημάτων που αφορούν τη χρήση βίας, ενώ παράλληλα μειώνεται κατά πολύ (ανήλικοι κάτω των 10ετών), το όριο ηλικίας από το οποίο ξεκινά η ανάμειξη των ανηλίκων με την ποινική δικαιοσύνη (Κωνσταντίνου, 2016).

Τα τελευταία χρόνια σε όλη την Ευρώπη έχουν εκδηλωθεί νέες μορφές παραβατικής ή αποκλίνουσας συμπεριφοράς στους νέους, που οφείλεται στις έντονες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που συντελέστηκαν. Καθοριστικοί παράγοντες εμφάνισης της ανήλικης παραβατικότητας θεωρούνται η οικογένεια, το σχολείο, οι παρέες των ομηλίκων, η εκτενής και παρατεταμένη χρήση της τηλεόρασης και των ηλεκτρονικών εφαρμογών (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, παιχνίδια κ.α.). Επίσης, οι οικονομικοί παράγοντες όπως η ανεργία, η φτώχεια, η επαγγελματική αβεβαιότητα και οι κοινωνικοί παράγοντες όπως η υποβάθμιση των αστικών περιοχών, η μεγάλη εισροή μεταναστών διαφορετικών εθνοτήτων (Ξενούλη, Βουδούρη και Μαντάς, 2022).

Σκοπός της εργασίας είναι να κατανοήσουμε το φαινόμενο της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, καθώς και τις πολιτικές πρακτικές που εφαρμόστηκαν για την πρόληψη, αντιμετώπιση και καταστολή της παραβατικότητας τόσο στην Ελλάδα, όσο και στον ευρωπαϊκό χώρο.

Στο πρώτο κεφάλαιο προσδιορίζονται εννοιολογικά οι όροι της παραβατικότητας, της εγκληματικότητας και της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Επιπλέον αναφέρονται τα γενικότερα αίτια εκδήλωσης της νεανικής παραβατικότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύουμε την έννοια της νεανικής παραβατικότητας ξεκινώντας από την περίοδο του Διαφωτισμού έως τον 19^ο αι. με την επιρροή των θεωριών του Κοινωνικού Δαρβινισμού και του Ιταλικού θετικισμού.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσουμε τα αίτια γένεσης της παραβατικής συμπεριφοράς μέσα από τις προσεγγίσεις του Εγκληματολογικού Θετικισμού που ασχολείται με τους βιολογικούς, ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες κινδύνου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο μέσα από τις θεωρίες του Κοινωνικού Ελέγχου προσεγγίζουμε τους παράγοντες που επιτείνουν την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς.

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναδεικνύουμε μέσα από τον ανεπίσημο κοινωνικό έλεγχο το ρόλο της οικογένειας στην εμφάνιση, αλλά και πρόληψη της παραβατικότητας των νεαρών ατόμων. Επίσης, το ρόλο του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (θεσμών) στην εμφάνιση και αντιμετώπιση της ανήλικης παραβατικότητας.

Στο έκτο κεφάλαιο η έννοια του Δικαίου Ανηλίκων, οι αρχές και τα χαρακτηριστικά του μας απασχολούν τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις ευρωπαϊκές χώρες.

Στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζουμε τα κυρίαρχα πρότυπα δικαιοσύνης στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες που αναπτύχθηκαν και εφαρμόστηκαν τους τελευταίους δύο αιώνες. Επιπρόσθετα εξετάζουμε την επιρροή τους στην εξέλιξη του ελληνικού δικαίου των ανήλικων παραβατών, μέχρι τη θέσπιση του νέου Ποινικού Κώδικα το έτος 2019.

Στο όγδοο κεφάλαιο επιχειρούμε να σκιαγραφήσουμε την εικόνα του ανήλικου παραβάτη και το είδος των αδικημάτων αντλώντας επίσημα στατιστικά στοιχεία από θεσμικούς φορείς.

Στο ένατο κεφάλαιο αποτυπώνουμε τα μέτρα πρόληψης που λαμβάνουν όλες οι χώρες για τον περιορισμό του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων, καθώς και τα καινοτόμα προγράμματα που εφαρμόζουν για την προστασία και φροντίδα των ανηλίκων αξιοποιώντας διεθνή, ευρωπαϊκά κείμενα και Συνθήκες. Εν κατακλείδι, συνοπτικά αναλύουμε τη Συνθήκη της Λισαβόνας σε σχέση με τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όπως αναφέρονται στο άρθρο 6 της ΣΕΕ και επιχειρούμε μία σύγκριση της Συνθήκης με το ελληνικό Σύνταγμα σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Παραβατικότητα ανηλίκων και παραβατική συμπεριφορά: Ορισμοί και αίτια

1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί και είδη παραβατικότητας

Ο όρος παραβατικότητα χρησιμοποιείται για να περιγράψει την τάση κάποιου ατόμου να παραβιάζει τους νόμους και τους κοινωνικούς κανόνες. Οι παραβιάσεις αυτές όταν γίνονται από ανήλικα άτομα έως την ηλικία των 18 ετών αναφέρονται ως «νεανική παραβατικότητα» ή «παραβατικότητα ανηλίκων».

Στο πεδίο του ποινικού δικαίου ανηλίκων στο οποίο υπερισχύει ο σκοπός της διαπαιδαγώγησης και η αρχή της σκοπιμότητας (Πιτσελά, 2013), η έννοια της παραβατικότητας ενσωματώνει αντικοινωνικές συμπεριφορές ή παραβάσεις όπως φυγή από το σπίτι, ανυπακοή, κάπνισμα, τρομοκρατικές ενέργειες, βία στα γήπεδα κ.α..

Ο όρος «παραβατικότητα» απασχόλησε θεωρητικούς από διάφορες επιστήμες. Ειδικότερα, από νομική σκοπιά ερμηνεύεται ως παράβαση του νόμου, από κοινωνιολογική θεωρείται ως παραβίαση των κοινωνικών κανόνων, ενώ από τη σκοπιά της ψυχοπαθολογίας ως έντονη διαταραχή της προσωπικότητας (Κατσίρας, 2008)

Πολύ συχνά η έννοια της λέξης παραβατικότητα συγχέεται με τις έννοιες της εγκληματικότητας και της αποκλίνουσας συμπεριφοράς.

Ο όρος «εγκληματικότητα» χρησιμοποιείται κυρίως για να τονίσει σοβαρότερες παραβάσεις του νόμου όπως οι φόνοι, οι ληστείες και οι κλοπές. Η εγκληματικότητα είναι φαινόμενο διαχρονικό που συναντάται και απασχολεί όλο τον κόσμο. Διάφοροι θεωρητικοί προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και να κατανοήσουν τα αίτια γένεσης και ανάπτυξης της εγκληματικότητας ως ένα σοβαρό κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο για να υπάρξει θα πρέπει να περιλαμβάνει οπωσδήποτε τρεις συνιστώσες: το έγκλημα, την ποινή και τον εγκληματία.

Ο όρος «αποκλίνουσα συμπεριφορά» αναφέρεται σε ιδιαίτερες συμπεριφορές ατόμων που δεν διώκονται επίσημα από τον νόμο, αλλά από την κοινωνία και το περιβάλλον που ζουν. Αποκλίνουσα συμπεριφορά θεωρείται η εσωστρέφεια, η αντικοινωνικότητα, οι ακραίες απόψεις ενός ατόμου κλπ.

Από την άλλη, η παραβατική συμπεριφορά είναι ένας όρος ο οποίος δέχεται πολλές ερμηνείες. Εκφράζει αποκλίνουσες συμπεριφορές όλων των ηλικιακών ομάδων, από την παιδική ηλικία, τους εφήβους έως και τις μεγαλύτερες ηλικίες. Το άτομο κατά την παιδική ηλικία μαθαίνει αξιακούς και κοινωνικούς κανόνες οι οποίοι

θα διαμορφώσουν την προσωπικότητα του και θα καθορίσουν τη συμπεριφορά του στη μετέπειτα ζωή. Στην εφηβεία η παραβατική συμπεριφορά κορυφώνεται, ενώ με το πέρας αυτής, εμφανίζει συνήθως ύφεση. Υπάρχουν και οι ελάχιστες περιπτώσεις αυτών των ατόμων που εμφάνισαν παραβατική συμπεριφορά σε νεαρή ηλικία και θα εξακολουθήσουν αυτή τη συμπεριφορά καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Federal Ministry of the Interior, 2001).

Κατά την Πιτσελά, παρεκκλίνουσα νοείται η συμπεριφορά των νέων ηλικιακά ατόμων που μαθαίνουν από νωρίς να υιοθετούν τους κοινωνικούς κανόνες και τις αξίες στο πλαίσιο- δομή μιας υπο-κουλτούρας η οποία παραβαίνει την κυρίαρχη και αποδεκτή κοινωνική κουλτούρα (Πιτσελά 2002).

Ως παραβατική συμπεριφορά νοούμε εκείνη τη συμπεριφορά η οποία δεν είναι αποδεκτή στους νόμους και τους κανόνες που εφαρμόζει η κοινωνία και δημιουργεί προβλήματα στο κοινωνικό σύνολο. Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων μπορεί συχνά να αναφέρεται σε εγκληματικές πράξεις ή όχι, σε αντίθεση με την παραβατική συμπεριφορά των ενηλίκων η οποία τις περισσότερες φορές αφορά πράξεις που διώκονται ποινικά (Μαυρογιάννης, 2006).

Σε παγκόσμιο επίπεδο τα περισσότερα κράτη, ανάμεσά τους και η Ελλάδα, αναγνωρίζουν ότι οι νέοι που εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά έχουν άγνοια της σπουδαιότητας των πράξεων τους και για αυτόν το λόγο ισχύουν και επιβάλλονται διαφορετικές ποινές για τους ανήλικους σε σχέση με τους παραβάτες μεγαλύτερων ηλικιών. Σύνηθες είναι το φαινόμενο τα νεαρά άτομα εφόσον διανύσουν χρόνο σε κάποιο σύστημα αναμόρφωσης να μην εμφανίσουν μελλοντικά παραβατική συμπεριφορά.

Από τη δεκαετία του 1990 έως και σήμερα παρατηρείται συνεχώς μία αυξητική τάση της παραβατικότητας – εγκληματικότητας, με τους ανήλικους να κατέχουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Ειδικότερα, σύμφωνα με δημοσιευμένες έρευνες, την τελευταία τριετία σε όλες της χώρες της Ε.Ε η παραβατικότητα των ανηλίκων έχει ξεπεράσει κάθε προηγούμενο.

Τα είδη παραβατικότητας που εμφανίζουν οι νέοι στην Ελλάδα δεν αξιολογούνται ως σοβαρού και μεγάλου βαθμού σε σχέση με αυτά που εμφανίζουν στις υπόλοιπες χώρες. Στη χώρα μας, το μεγαλύτερο ποσοστό από τα νεαρά άτομα εμπλέκεται σε αδικήματα μικρής σημασίας, όπως οι παραβιάσεις του Κ.Ο.Κ.. Οι ανήλικοι εμπλέκονται επίσης σε μικροκλοπές και ληστείες μικρού βαθμού σε οικίες, καταστήματα ή σε περαστικούς, χωρίς τις περισσότερες φορές να γίνονται αντιληπτοί

ή να χρησιμοποιούν βία και σπάνια συλλαμβάνονται από την αστυνομία. Τα τελευταία χρόνια οι πιο συνηθισμένες παραβάσεις των νέων σχετίζονται με την κατανάλωση αλκοόλ αλλά και τη χρήση - διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, συνήθως χασίς και χαπιών. Αναφορικά με τα σοβαρά αδικήματα, οι ανθρωποκτονίες και οι βιασμοί φαίνεται να κατέχουν την πρώτη θέση. Σε έξαρση επίσης βρίσκεται το φαινόμενο αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, αφού όλο και πιο συχνά παρατηρούνται απόπειρες αυτοκτονίας και αυτοτραυματισμοί (Κουράκης, 2006).

Παραβάσεις σοβαρότερου βαθμού, παρατηρούνται στις πυκνοκατοικημένες πόλεις της χώρας, όπως η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, η Πάτρα κ.α.. Στις μεγάλες πόλεις οι ανήλικοι δημιουργούν διάφορες συμμορίες όπου διαπράττουν παραβιάσεις που αφορούν: κλοπές αυτοκινήτων, επιθέσεις και ξυλοδαρμό σε αγνώστους, φθορές ξένης ιδιοκτησίας και δημόσιας ιδιοκτησίας.

Επιβάλλεται τέλος, να αναφέρουμε ένα ιδιαίτερα ανησυχητικό φαινόμενο παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, το οποίο εμφανίζει ραγδαία αύξηση τα τελευταία χρόνια, με αποτέλεσμα τον έντονο προβληματισμό της κυβέρνησης, των αρμόδιων υπουργείων, των εκπαιδευτικών συνδικάτων, των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων καθώς και όλης της κοινωνίας, οι οποίοι αναζητούν τρόπους αντιμετώπισης και καταστολής του. Αναφερόμαστε στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (Bullying), το οποίο φαίνεται ότι εκδηλώνεται ακόμη και από μαθητές μικρότερης ηλικίας προς τους συμμαθητές τους. Πρόκειται για αρνητικές ενέργειες οι οποίες προκαλούνται από ανήλικους στα δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας. Μαθητές μέσα στους σχολικούς χώρους προκαλούν ενέργειες εκφοβισμού, που οδηγούν στη θυματοποίηση και πολλές φορές στην άσκηση βίας, σε βάρος κάποιων συνήθως μικρότερης ηλικίας συμμαθητών τους.

Ο σχολικός εκφοβισμός ως ενέργεια προϋποθέτει την ύπαρξη διαφοράς δύναμης ανάμεσα στον παραβάτη και στο θύμα, καθώς το θύμα αδυνατεί να αμυνθεί και εξακολουθεί να υφίσταται την κατάσταση. Οι εκδηλώσεις βίας και εκφοβισμού μέσα στα σχολεία έχουν σκοπό να προκαλέσουν συναισθήματα φόβου, έντασης, αγωνίας καθώς και ψυχολογικής βλάβης στο θύμα. Οι ανήλικοι που εκδηλώνουν αυτό το είδος συμπεριφοράς παραβιάζουν το δικαίωμα της ασφάλειας και ακεραιότητας των υπολοίπων ατόμων (Κυριακίδου, 2018).

Πολλές φορές η παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων εκδηλώνεται ως τρόπος αντίδρασης απέναντι στην εξουσία, στην κοινωνία και στα στερεότυπα κοινωνικά πρότυπα.

Αύξηση της παραβατικότητας παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στις νεαρές ηλικίες μεταξύ 14 έως και 16 ετών (Κουράκης, 2004). Ο νέος σε αυτή την ηλικία χαρακτηρίζεται από ανωριμότητα και έλλειψη κρίσης με αποτέλεσμα να μην θεωρείται υπεύθυνος για τις πράξεις του. Γίνεται από όλους δεκτό ότι η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα συχνά παρασύρεται σε πράξεις και λαμβάνει αποφάσεις χωρίς συγκροτημένη σκέψη.

Επιπλέον, επιβάλλεται σύμφωνα με το νέο ΠΚ η αντικατάσταση του όρου ανήλικος εγκληματίας με τον όρο ανήλικος παραβάτης, καθώς η χρήση του πρώτου όρου είναι ασύμβατη με τους θεσμούς της ποινικής αποκλιμάκωσης, απεγκληματοποίησης και τελικά με την απεμπλοκή των νέων από τον πυρήνα του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης προς όφελος της εισαγωγής πρακτικών αποκαταστατικής δικαιοσύνης (Γασπαρινάτου, 2020). Επ' ουδενί δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε έναν ανήλικο εγκληματία, αφού ο τελευταίος (εγκληματίας) θεωρείται κατά το νόμο υπεύθυνος των πράξεων του (Παπάνης, 2011).

1.2 Γενικότερα αίτια παραβατικότητας

Σημαντικός αριθμός παραγόντων οδηγεί τα άτομα από νεαρή ηλικία στην εμφάνιση της παραβατικότητας. Κυρίως το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο στο οποίο γεννιέται και μεγαλώνει ένα άτομο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη του. Ως κύριο αίτιο εκδήλωσης της παραβατικότητας θεωρείται το οικογενειακό περιβάλλον.

Αρχικά η οικογένεια που αποτελεί τον πρωτογενή φορέα κοινωνικοποίησης του παιδιού και κατόπιν το σχολείο που αποτελεί δευτερογενή φορέα εκπαίδευσης και κοινωνικοποίησης του μαθητή, έχουν από κοινού τον σπουδαιότερο ρόλο στη διάπλαση του χαρακτήρα, στην εκμάθηση κοινωνικών κανόνων και προτύπων. Είναι οι πρώτοι που θα προσπαθήσουν να μεταβιβάσουν ηθικές και κοινωνικές αξίες στα παιδιά τους. Η αποτυχία κοινωνικοποίησης του παιδιού εντείνει τον κίνδυνο ανάπτυξης αποκλίνουσας ή παραβατικής συμπεριφοράς. Παράγοντες όπως η ενδοοικογενειακή βία, η παραμέληση του ανήλικου, ο υπερβολικός έλεγχος του παιδιού, οι κακές συνθήκες διαβίωσης, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, η χρήση ουσιών, η δυσλειτουργική ή μονογονεϊκή οικογένεια είναι μερικά από τα αίτια που μπορεί να οδηγήσουν τα νεαρά άτομα σε εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς.

Εκτός από την οικογένεια, υπάρχουν και οι εξωγενείς παράγοντες που ενισχύουν την παραβατικότητα ενός ανήλικου. Οι κακές συναναστροφές με

συνομήλικους, η άρνησή του να ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο εφαρμόζοντας τους κοινωνικούς κανόνες, ακόμα και ο τόπος (περιοχή) όπου μεγαλώνει το παιδί θεωρούνται παράγοντες ώθησης στην παραβατικότητα.

Έχει παρατηρηθεί ότι στις μικρές κοινωνίες εμφανίζονται μικρότερα ποσοστά παραβιάσεων, ενώ αντίθετα στις μεγάλες πόλεις τα ποσοστά παραβατικότητας αυξάνονται κατακόρυφα. Ειδικότερα, αυτοί οι οποίοι ζουν στις φτωχές και υποβαθμισμένες περιοχές μίας πόλης, ευκολότερα οδηγούνται σε αποκλίνουσα συμπεριφορά, είτε για λόγους επιβίωσης είτε για λόγους εκδίκησης προς το κοινωνικό σύστημα και κατεστημένο (Καρασάββα, 2021).

Επιπρόσθετα, τα τελευταία τριάντα χρόνια στη χώρα μας παρατηρείται μεγάλη εισροή μεταναστών. Άνθρωποι με διαφορετικές εθνότητες, γλώσσα, κουλτούρα και οικονομικό υπόβαθρο. Το γεγονός αυτό έχει διαφοροποιήσει το οικονομικό και κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο της χώρας, με συνέπεια τη δημιουργία νέων κοινωνικών αρχών και αξιών σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Έρευνες αναδεικνύουν ότι οι νέοι που ζουν κοντά ή μαζί με πολλούς μετανάστες αναπτύσσουν πιο συχνά αποκλίνουσα συμπεριφορά (Παπάνης, 2011).

Τέλος, η διαρκώς αυξανόμενη ενασχόληση των ανήλικων με ηλεκτρονικούς υπολογιστές και παιχνίδια, ΜΜΕ, μέσα κοινωνικής δικτύωσης κ.λ.π. ως τα κύρια μέσα διασκέδασης και πληροφόρησης, εξελίσσεται σε σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης της παραβατικότητας. Η ανεξέλεγκτη χρήση των ηλεκτρονικών προϊόντων, αφενός συντελεί στην ενίσχυση της απομόνωσης του ανήλικου, αφετέρου εξοικειώνει τον ανήλικο με τη βία εφόσον από την πρόωρη παιδική ηλικία κατακλύζεται από εικόνες βίας που μπορεί να τις εκλάβει ως ρουτίνα και τρόπο καθημερινής έκφρασης.

Αναλυτικά θα αναφερθούμε στα αίτια και τους παράγοντες που επηρεάζουν και ωθούν τα ανήλικα άτομα να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά σε επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Νεανική παραβατικότητα και Κοινωνικός κίνδυνος

2.1 Η θέση των ανηλίκων ως τον Διαφωτισμό

Οι ιστορικές συνθήκες και οι κοινωνικές μεταβολές διαμόρφωσαν τη θέση του παιδιού μέσα στο χρόνο. Ανάλογα διαμορφώθηκε και η νομική θέση του παιδιού σχετικά με το μέγεθος ευθύνης απέναντι στο νόμο.

Κατά την προ-νεωτερική περίοδο ο πατέρας είχε απόλυτη εξουσία στο παιδί του και τα όρια του ανηλικού βρίσκονταν αποκλειστικά εντός της οικογένειας (Γασπαρινάτου,2020). Την εποχή αυτή το ποινικό δίκαιο είναι υποτυπώδες και στηρίζεται περισσότερο σε εθιμοτυπικούς και θρησκευτικούς κανόνες. Η ηλικιακή διάκριση ανάμεσα σε παιδιά και εφήβους υπάρχει ήδη από το ρωμαϊκό δίκαιο.

Το κίνημα του Διαφωτισμού με εκφραστές τον Rousseau και τον Locke κατέγραψε πρώτη φορά την παιδική αθωότητα ως εικόνα ευάλωτη που χρήζει φροντίδα και προστασία. Ο Cesare Beccaria εστίασε στην αναμόρφωση και τον εξορθολογισμό των ποινικών κυρώσεων, στην σκοπιμότητα της ποινικής τιμωρίας υπό προϋποθέσεις σύμφωνα με τις αρχές της σκοπιμότητας, της αναγκαιότητας, της ωφελιμότητας και της αναλογίας. Γίνεται αντιληπτό ότι το κίνημα του Διαφωτισμού τον 17^ο αι. σε συνδυασμό με τις κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν από τη βιομηχανική επανάσταση λειτούργησαν θετικά για πρώτη φορά στην ανάπτυξη της ποινικής δικαιοσύνης των ανηλίκων.

2.2 Η νεανική παραβατικότητα τον 19ο αιώνα

Η έννοια της νεανικής παραβατικότητας εμφανίστηκε αρχικά στη Μ. Βρετανία το 1815, αργότερα στις ΗΠΑ και εν συνεχεία στην υπόλοιπη Ευρώπη. Πρόκειται για όρο που επινοήθηκε τον 19ο αι. ο οποίος σχετίζεται με τις ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές της βιομηχανικής περιόδου. Η νεανική παραβατικότητα συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη των βιομηχανικών μητροπόλεων (Λονδίνο). Η μαζική μετακίνηση φτωχών αγροτικών πληθυσμών προς τις πόλεις οι οποίοι για λόγους βιοπορισμού διέπρατταν κλοπές και ληστείες μεγάλωσαν την ανασφάλεια και τον κοινωνικό φόβο, με αποτέλεσμα να θεωρηθούν ως «επικίνδυνες τάξεις» που αποτελούν δημόσιο κίνδυνο για την ασφάλεια και τη συνοχή των υπολοίπων κοινωνικών τάξεων.

Τα παιδιά αποτελούσαν φθηνό εργατικό δυναμικό και έως τις αρχές του 19^{ου} αι. συγκροτούσαν το μεγαλύτερο μέρος της εργατικής δύναμης που στις ΗΠΑ άγγιζε το 47% έως 55% σύμφωνα με έρευνα του 1809 που αφορούσε 87 εργοστάσια

υφαντουργίας. Από τα μέσα έως τα τέλη του 19^{ου} αι. εκφραστές της εξελικτικής ψυχολογίας όπως ο Αμερικανός ψυχολόγος Stanley Hall καθώς και οι σοσιαλιστές Μαρξ και Ένγκελς κατέκριναν έντονα την εκμετάλλευση των ανηλίκων που τους θεωρούσαν «εργαλεία παραγωγής».

Η Μ. Βρετανία το 1833 ήταν η πρώτη χώρα που απαγόρευσε την εργασία ανηλίκων κάτω των 9 ετών. Ακολούθησε η Γαλλία το 1841, ενώ το 1874 θεσμοθέτησε την απαγόρευση της παιδικής εργασίας για παιδιά κάτω των 12 ετών. Τα παιδιά χωρίς εργασία πλέον περιφέρονταν άσκοπα στους δρόμους και προέβαιναν σε επαιτεία και μικροκλοπές με αποτέλεσμα οι εύπορες κοινωνικές ομάδες να πιέζουν το κράτος για μεγαλύτερη παρέμβαση απέναντι στο νέο κοινωνικό φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας.

Το κλίμα των κοινωνικών αλλαγών της εποχής, από τα μέσα του 19^{ου} αι. έως τις αρχές του 20^{ου}, βοήθησε την ανάδειξη κινημάτων για τη «σωτηρία των παιδιών» τα οποία σταδιακά οδήγησαν σε έναν μηχανισμό ελέγχου των εγκαταλελειμμένων παραβατικών παιδιών με κεντρικό άξονα τη δημιουργία του θεσμού του Δικαστηρίου Ανηλίκων. Τα κινήματα αυτά εμφανίστηκαν σε βιομηχανικές πόλεις πρωταρχικά στο Μπρίστολ της Αγγλίας, αργότερα στις ΗΠΑ (Σικάγο , Μέμφις) και εξαπλώθηκαν με διαφοροποιήσεις σε όλο το δυτικό κόσμο. Πλούσιοι αστοί κυρίως γυναίκες ηγούνταν των κινημάτων με τη βοήθεια κληρικών, δημόσιων λειτουργών κ.α. (Γασπαρινάτου, 2020).

Θεσμικά η κατάληξη των κινημάτων για τη «σωτηρία των παιδιών» ήταν η δημιουργία ενός ξεχωριστού δικαστικού μηχανισμού για τους ανήλικους παραβάτες. Ιστορικοί αναφέρουν ότι η ίδρυση του πρώτου Δικαστηρίου Ανηλίκων έγινε στο Σικάγο των ΗΠΑ το έτος 1899. Έως το 1917 σχεδόν όλες οι πολιτείες της Αμερικής (εκτός τριών) είχαν ψηφίσει νομοθεσίες που προέβλεπαν τη δημιουργία και λειτουργία δικαστηρίων ανηλίκων. Ο θεσμός έλαβε παγκόσμιο χαρακτήρα και έως το 1932 είχαν ιδρυθεί πάνω από 600 δικαστήρια ανηλίκων σε όλο τον κόσμο.

Οι κοινωνικοί μεταρρυθμιστές του κινήματος για τη σωτηρία των παιδιών πράγματι ήταν άτομα με ανθρωπιστικό ενδιαφέρον που προστάτευαν τους ανήλικους μέσω φιλανθρωπικών προγραμμάτων παράλληλα όμως προσπάθησαν να πειθαρχήσουν τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα εντάσσοντας αυτά σε καθορισμένα κοινωνικά πλαίσια και να μεταμορφώσουν τους ανήλικους σε υπάκουο εργατικό δυναμικό (Γασπαρινάτου, 2020).

2.3 Η νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα

Κατά τον 19 αι. οι νεαροί παραβάτες στην Ελλάδα δεν αποτελούν σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα, με τη μορφή και έκταση που είχε το ζήτημα της παραβατικότητας στις υπόλοιπες χώρες. Οι ανήλικοι παραβάτες δεν αποτελούν ξεχωριστή κοινωνική ομάδα που θα έπρεπε να τύχει ιδιαίτερης επιστημονικής ερμηνείας και κρατικής μέριμνας (Μπενβενίστε, 1994), γεγονός που οφείλεται στα σοβαρά προβλήματα, της εθνικής και πολιτικής συγκρότησης που αντιμετώπιζε το νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Η ανάγκη διάσωσης των παραμελημένων, φτωχών παιδιών, κυρίως στην Αθήνα, καθώς και η μέριμνα αυτών, επικεντρώθηκε στην ιδιωτική πρωτοβουλία μέσω της συλλογικότητας γυναικών της αστικής κοινωνικής τάξης. Με ιδιωτικούς πόρους ιδρύονται ιδρύματα όπως: το «Αμαλείο Ορφανοτροφείο Κοριτσιών» (1855), το «Ορφανοτροφείο Αγοριών Χατζηκώνστα» (1856), το «Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών» (1859), η «Σχολή Απόρων Παίδων Παρνασσού» (1872), το «Παιδαγωγείο Ορφανών και Απόρων Παίδων» (1875) με σκοπό την παροχή οικογενειακής αγωγής και εδραίωσης εργασιακού ήθους στα παιδιά (Αβδελά, 2013). Παράλληλα με τα ιδρύματα, δημιουργούνται φιλανθρωπικές και χριστιανικές «εταιρείες γυναικών» υπό την προστασία της βασίλισσας, στην Πάτρα (1887) και στην Λάρισα (1895), με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης στους φυλακισμένους καθώς και την ομαλή επανένταξή τους (Μπενβενίστε, 1994).

Οι ανήλικοι παραβάτες ως ειδική κατηγορία θα απασχολήσει τους ενασχολούμενους με το σωφρονιστικό σύστημα της χώρας στα τέλη του 19^{ου} αι. Παρ' ότι ο διαχωρισμός των κρατούμενων (παιδιών και ενηλίκων), είχε θεσμοθετηθεί με το ΒΔ «περί σωφρονιστικής φυλακής» του 1836 που όριζε στα άρθρα 3 και 28 χωριστή κράτηση για παιδιά ηλικίας κάτω των 14 ετών, εντούτοις μέχρι το 1891 ο νόμος ήταν ανεφάρμοστος (Κουράκης, 2012). Το 1891 θα λειτουργήσει για πρώτη φορά στις φυλακές Συγγρού ξεχωριστό Τμήμα Παίδων για κράτηση αγοριών ηλικίας μέχρι 14 ετών και το 1896 το Εφηβείο Αβέρωφ για άρρενες μέχρι 20 ετών.

2.4 Θεμελίωση της παραβατικής συμπεριφοράς

Οι εκπρόσωποι (μεταρρυθμιστές) των κινημάτων για τη σωτηρία των παιδιών ερμήνευσαν το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας αντλώντας στοιχεία από τομείς των φυσικών επιστημών όπως η ιατρική, η φυσιολογία, η βιολογία και η εγκληματική ανθρωπολογία. Οι θεωρήσεις τους παρ' ότι είχαν στηριχθεί σε έρευνες

από στοιχεία των θετικών επιστήμων, επικρίθηκαν και κατηγορήθηκαν από επόμενους ερευνητές διότι οι μεταβλητές που χρησιμοποίησαν δεν ήταν όλες αποδεκτές.

Η παραβατικότητα των νεαρών ανηλίκων αναπτύχθηκε ως ιδιαίτερο ξεχωριστό κοινωνικό φαινόμενο τον 19^ο αι. μέσα από το μεταρρυθμιστικό κίνημα για τη σωτηρία των παιδιών και ευνόησε την ανάπτυξη αντιλήψεων και θέσεων για την προέλευση του εγκληματία, το έγκλημα και την επικινδυνότητα.

Ακολουθώντας, αναλύουμε δύο σημαντικές αντιλήψεις που αναπτύχθηκαν κατά τον 19^ο αιώνα οι οποίες αποτυπώνουν τους συλλογισμούς των ερευνητών καθώς και τους πιθανούς παράγοντες εμφάνισης παραβατικής ή ακόμα και εγκληματικής συμπεριφοράς.

Ο **Κοινωνικός Δαρβινισμός και Κληρονομικότητα** επικεντρώνεται στα βιολογικά και κληρονομικά χαρακτηριστικά που ενδέχεται να δημιουργήσουν έναν παραβάτη, ενώ ο **Ιταλικός Θετικισμός** αναδεικνύει για πρώτη φορά την έννοια του γεννημένου εγκληματία και υποστηρίζει ότι η εγκληματική συμπεριφορά εκδηλώνεται από το σύνολο των κληρονομικών, βιολογικών και κοινωνικών στοιχείων του ατόμου.

2.4.1 Κοινωνικός Δαρβινισμός και Κληρονομικότητα

Ο Κοινωνικός Δαρβινισμός αναπτύσσεται ως κοινωνική θεώρηση στο τέλος του 19^{ου} αι. κάτω από την επίδραση των φυσιοκρατικών θεωριών του Spencer και του Comte (προγενέστερων κοινωνιολόγων). Η φυσιοκρατική αντίληψη της κοινωνικής ζωής προσέδωσε στη φύση μία ηθική διάσταση καθότι ταύτισε τους νόμους που διέπουν την εξέλιξη των έμβιων όντων, με το «πρέπον» και το «καλό». Σε αντίθεση με τον Δαρβίνο ο οποίος υποστήριξε ότι η εξέλιξη όλων των έμβιων όντων διενεργείται μέσω της φυσικής τροποποίησης και προσαρμογής, ο κοινωνικός δαρβινισμός εστιάζει στις έννοιες των φυσικών ανωμαλιών και παρεκκλίσεων ως έννοιες με καθορισμένο ιδεολογικό περιεχόμενο (Γασπαρινάτου, 2020).

Ο Κοινωνικός Δαρβινισμός αποδίδει σε φυσική νομοτέλεια την εξαθλίωση και τη φτώχεια των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, ενώ παράλληλα ερμηνεύει με βιολογικούς και κληρονομικούς όρους την ανθρώπινη συμπεριφορά. Θεωρεί ότι οι κατώτερες κοινωνικές ομάδες αδυνατούν να εξελιχθούν και να προσαρμοστούν στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον λόγω βιολογικής κατωτερότητας δηλαδή λόγω των «κακών» ή «καλών» γονιδίων που μεταφέρονται από τους γονείς στα παιδιά και από

γενιά σε γενιά. Επομένως, το έγκλημα είναι μία κληρονομική ασθένεια, η οποία ευνοεί την εμφάνιση της εγκληματικότητας, που διαχρονικά μεταδίδεται και αναπαράγεται σε συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις. Η άποψη αυτή είχε υιοθετηθεί από την κοινωνία κατά τον 19^ο αιώνα και είχαν ληφθεί προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα προς αντιμετώπιση του θέματος, με την απομάκρυνση από το οικογενειακό περιβάλλον των ανήλικων παιδιών που εκδήλωναν παραβατική συμπεριφορά, ενώ σύμφωνα με τον Galton ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης της εκφυλιστικής φθοράς του ανθρώπινου είδους είναι η λήψη πιο σκληρών μέτρων, του περιορισμού των γεννήσεων καθώς και της στέρωσης των μη εξελιγμένων βιολογικά ατόμων (Γασπαρινάτου, 2020).

Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε η θεωρία του Francis Galton, πρωτοπόρου του κινήματος της Ευγονικής, ο οποίος πίστευε στην απόλυτη κυριαρχία της φύσης του ατόμου έναντι της ανατροφής και αγωγής που λαμβάνει κατά τα πρώτα χρόνια της γέννησής του.

Τέλος, η θεωρία της κληρονομικότητας ενισχύθηκε από τον Richard Dugdale (έρευνα του 1874) ο οποίος υποστήριξε ότι στα άτομα κληρονομούνται όχι μόνο τα βιολογικά χαρακτηριστικά αλλά και τα επίκτητα, καθώς το οικογενειακό περιβάλλον δημιουργεί συνήθειες οι οποίες μεταβιβάζονται.

2.4.2 Ιταλική Θετική Σχολή (Ιταλικός Θετικισμός)

Οι Ιταλοί θετικιστές προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το νέο κοινωνικό φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας βασιζόμενοι στις απόψεις της εγκληματικής ανθρωπολογίας και κοινωνιολογίας εστιάζοντας το πρόβλημα κυρίως στον παράγοντα της κληρονομικότητας σε συνδυασμό με τα βιολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του ατόμου. Θεωρούσαν ότι η εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς προϋπάρχει στο βιολογικό και κοινωνικό παρελθόν του παιδιού ως μίγμα κληρονομικών, βιολογικών και κοινωνικών στοιχείων (Γασπαρινάτου, 2020).

Η έρευνα του Lombroso επικεντρώθηκε στο ρόλο των ορμών και των διαθέσεων ή προδιαθέσεων του παιδιού. Η θεωρία του στηρίχθηκε στην άποψη ότι η εγκληματικότητα είναι κληρονομική και εντοπίζεται μέσω των ορμών και των προδιαθέσεων των παιδιών ηλικίας κάτω των 13 ετών. Επιπλέον, στηριζόμενος στην θεωρία του Freud ότι το παιδί συλλέγει ερεθίσματα με την τεχνική της μίμησης με βάση την ικανότητα αντίληψης και προδιάθεσής του, θεώρησε ότι το παθογόνο περιβάλλον, οι επιθετικές ορμές και οι προβληματικές προδιαθέσεις ενός παιδιού

δημιουργούν τον πραγματικό χαρακτήρα του. Υποστήριξε ότι οι εγκληματίες παρουσιάζουν φυσικές και ηθικές ανωμαλίες από την παιδική ηλικία: όπως πλαγιοκεφαλία, έντονα ζυγωματικά και γνάθους, στενό μέτωπο, υψηλό ανάστημα, πρόωμη σεξουαλική ωρίμανση κλπ.

Σημαντική ήταν η αντίληψη του Ferri ο οποίος στη θεωρία του Lombroso πρόσθεσε τις κοινωνικές αιτίες του εγκλήματος. Πρότεινε ριζική βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατώτερων κοινωνικά και οικονομικά αδύναμων τάξεων μέσω διαρθρωτικών κρατικών παρεμβάσεων. Η θεώρησή του επίσης επιχειρεί το διαχωρισμό του παραβάτη σε περιστασιακό και σε εκ γενετής, λαμβάνοντας υπόψη τις έννοιες της αγωγής και της παιδείας. Θεωρεί ότι η παιδεία και η αγωγή επαναφέρουν και συμμορφώνουν το άτομο που είναι περιστασιακός παραβάτης σε αντίθεση με τον εκ γενετής παραβάτη που δεν μπορεί να συμμορφωθεί (Κονιτοπούλου και Πατρώνη, 2022).

Η ιδέα του «γεννημένου» εγκληματία κυριάρχησε στην Ευρώπη και την Αμερική στις αρχές του 20^{ου} αιώνα καθώς και οι έννοιες της «επικινδυνότητας» και του «εγκληματία ανθρώπου» οι οποίες αποτέλεσαν βασικό στοιχείο ανάπτυξης της θετικιστικής εγκληματολογίας στο ποινικό δίκαιο.

2.5 Αντιλήψεις και επιρροές στην Ελλάδα

Στον Ελλαδικό χώρο τον 19^ο αι. δεν υπάρχουν ακέραιες εγκληματολογικές μελέτες που να αναδεικνύουν τα αίτια της παραβατικής συμπεριφοράς. Όλες οι πληροφορίες προέρχονται από δημοσιευμένες μελέτες για το σωφρονιστικό σύστημα και την επικρατούσα κατάσταση των φυλακών. Στις μελέτες αυτές το έγκλημα είναι αποτέλεσμα ψυχικής και νοητικής ανωμαλίας, ενώ ιδιαίτερα τονίζονται διάφορα χαρακτηριστικά της ελληνικής εθνικής ταυτότητας που θεωρούνται ανασταλτικοί παράγοντες για την ανάπτυξη του εγκλήματος όπως: η χριστιανική πίστη, το φιλότιμο, η εντιμότητα (Μπενβενίστε, 1994). Οι ανήλικοι παραβάτες δεν διαχωρίζονται από τους ενήλικους και αποδεικνύεται από τους χαρακτηρισμούς που τους προσδίδουν όπως: «εγκληματίαι», «κακούργου», «πανούργοι».

Επιρροές από τη θεωρία του Κοινωνικού Δαρβινισμού παρουσιάζουν οι ελληνικές μελέτες στο τέλος του 19^{ου} αι. Η παραβατικότητα των ανηλίκων συνδέεται με την κληρονομική διαδοχή και μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, ενώ το έγκλημα ταυτίζεται με ασθένεια ατομική και κοινωνική. Αυτό αναφέρεται στην πρώτη ελληνική εγκληματολογική μελέτη (1893), στην οποία η παιδική εγκληματικότητα

στηρίζεται σε παράγοντες κληρονομικούς, διότι ο ανήλικος δεν έχει ακόμα επηρεαστεί από τον κοινωνικό περίγυρο (Μπενβενίστε,1994).

Παράλληλα, η Ιταλική θετική σχολή με την εξάπλωση των θεωριών της θα επηρεάσει και την Ελλάδα, τεκμηριώνοντας επιστημονικά απόψεις που ήδη επικρατούσαν στο κοινωνικό σύνολο της χώρας. Υπό αυτή τη θεωρία ο ανήλικος παραβάτης (εγκληματίας) παρουσιάζεται ως «έκφυλος, φέρων κληρονομικών ελάττωμα του αλκοολισμού, της επιληψίας, της φρενοβλάβειας των προγόνων του» (Γασπαρινάτου, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Εγκληματολογικός Θετικισμός και παράγοντες κινδύνου παραβατικότητας

Η εγκληματολογία στις αρχές του 20^{ου} αι. θεωρείται σπουδαίο επιστημονικό πεδίο που εμπεριέχει επιστήμες όπως η ψυχιατρική, η ιατρική, η βιολογία.

Οι αρχικές εγκληματολογικές θεωρίες του 19^{ου} αι. προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το έγκλημα μέσω επιστημονικών θετικιστικών μοντέλων. Οι προσεγγίσεις των ερευνητών για ερμηνεία της παραβατικής συμπεριφοράς και τους παράγοντες κινδύνου εκδήλωσης της, ακολούθησαν διαφορετικές διαδρομές που επικεντρώθηκαν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: τις βιολογικές, τις ψυχολογικές και τις κοινωνιολογικές. Κάθε μία επιχειρεί να μελετήσει συγκεκριμένους παράγοντες πρόκλησης και εξήγησης του φαινομένου, αλλά όλες μαζί αναδεικνύουν τις κύριες αιτίες εκδήλωσης της παραβατικότητας και εστιάζουν στην πρόληψή της κατά την παιδική και εφηβική ηλικία, μέσω θεσμικών προγραμμάτων δράσης αναμόρφωσης και ολικής επανένταξης του ανήλικου παραβάτη «όσο είναι ακόμα νωρίς» (Γασπαρινάτου, 2020).

3.1 Βιολογικοί παράγοντες κινδύνου

Έρευνες στις αρχές του 20^{ου} αι. υποστήριξαν ότι η εγκληματική συμπεριφορά του ατόμου προσδιορίζεται από παράγοντες όπως η κληρονομικότητα, η σωματική δομή, τα φυσικά χαρακτηριστικά κ.α. Οι παράγοντες αυτοί θεωρήθηκε ότι επηρεάζουν τα άτομα και είναι πιο ισχυροί σε σχέση με τους οικογενειακούς και κοινωνικούς παράγοντες (nature vs nurture).

3.1.1 Φυσιολογία και διάκριση σωματικών τύπων

Οι έρευνες κυρίως του Kretschmer το 1925, των Morh και Gundlach από το 1929-1930 και του Hooton το 1939 υποστήριξαν πως η ροπή του ατόμου προς το έγκλημα οφείλεται στην οργανική φυσιολογία του ατόμου καθώς και στη σωματική του διάπλαση.

Το έργο του William Sheldon το 1949 θα εξελίξει την έρευνα αυτή συσχετίζοντας τον σωματότυπο και τις συμπεριφορικές τάσεις του ατόμου. Ο Sheldon μελέτησε ανήλικα αγόρια και χρησιμοποιώντας την υπόθεση ότι το σώμα του ατόμου συνδέεται άμεσα με την ιδιοσυγκρασία του, δημιούργησε τρεις κατηγορίες τύπου σώματος. Τον ενδόμορφο που είναι παχουλός και χαρακτηρίζεται από εξωστρέφεια και κοινωνικότητα. Τον μεσόμορφο με αθλητική εμφάνιση, δεμένο σώμα και με επιθετική προσωπικότητα. Τέλος τον εκτόμορφο που διαθέτει ισχνό χωρίς καμπύλες σώμα και διακρίνεται για την εσωστρέφεια και ευαισθησία του χαρακτήρα του. Ο Sheldon σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς του υποστήριξε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό παραβατικών ανηλίκων ανταποκρίνονται στον μεσόμορφο τύπο ανθρώπου.

Η θεωρία του, η οποία είχε πολλές επιρροές από την Ιταλική θετική σχολή (Lombroso), αμφισβητήθηκε έντονα διότι έδωσε έμφαση στη σωματική διάπλαση του ανηλίκου η οποία είναι ένα μεταβαλλόμενο μέγεθος, ενώ αγνόησε παντελώς την κοινωνική εργατική προέλευση των παραβατών (Γασπαρινάτου, 2020).

3.1.2 Νοητική υστέρηση και γενετική προδιάθεση

Ο Αμερικανός ψυχολόγος Henry Goddard μελέτησε το οικογενειακό δέντρο διανοητικά καθυστερημένων ατόμων και το 1912 κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι η νοητική υστέρηση του ατόμου καθυστερεί εξίσου την ανάπτυξη των κοινωνικών και ηθικών αξιών του, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί κάποια στιγμή της ζωής του σε κλέφτη και εγκληματία. Ο Goddard είναι ο πρώτος που εφάρμοσε σε ανήλικους κρατούμενους αναμορφωτηρίων της Αμερικής τα τεστ νοημοσύνης (Γασπαρινάτου, 2020).

3.1.3 Κληρονομικότητα και χρωμοσωματική ανωμαλία

Εκφραστής αυτής της θεωρίας ο Goring με τους Galton και Pearson υποστήριξαν πως το άτομο αναπτύσσει τάση εγκληματικότητας η οποία κληρονομείται όπως κληρονομούνται και τα φυσικά χαρακτηριστικά. Η έρευνά του

εστιάστηκε σε άτομα με συχνές και μακροχρόνιες φυλακίσεις και κατέληξε πως αυτοί οι δράστες έχουν μικρό σωματότυπο και μεγάλο ποσοστό νοητικής στέρσης. Κατέγραψε επίσης τη συχνότητα φυλάκισης ανάμεσα σε μέλη οικογενειών και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μεταξύ των οικογενειών υπάρχει κληρονομικότητα των φυσικών και νοητικών ελαττωμάτων (Γασπαρινάτου, 2020).

Μεταγενέστερες έρευνες τη δεκαετία του 1960 επιχείρησαν να συσχετίσουν την παραβατική συμπεριφορά του ατόμου με γενετικές χρωμοσωματικές ανωμαλίες, όπως: το Klinefelter και διάφορα οικογενή σύνδρομα όπως: το Prader - Willi Syndrome, το Rett Syndrome, το Fragile X Syndrome κ.α.

Η θεωρία της κληρονομικότητας επικρίθηκε γιατί οι μεταβλητές που επιλέχθηκαν στην έρευνα σε σχέση με την επίδραση του περιβάλλοντος στα άτομα μιας οικογένειας δεν μπορεί να προσμετρηθεί. Κατά τον ίδιο τρόπο αμφισβητήθηκε η θεωρία των γενετικών συνδρόμων.

3.2 Ψυχολογικοί παράγοντες κινδύνου

Οι ψυχολογικές προσεγγίσεις προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την παραβατική συμπεριφορά του ατόμου μελετώντας την προσωπικότητα του. Οι θεωρίες προσωπικότητας υποστηρίζουν πως το άτομο μέσω συγκεκριμένων ψυχικών χαρακτηριστικών συμμορφώνεται με τους ηθικούς και κοινωνικούς κανόνες της κοινωνίας. Κάθε μορφή ανισορροπίας αυτών των χαρακτηριστικών κατευθύνει το άτομο στην παραβατικότητα.

Κυριότερες ψυχολογικές προσεγγίσεις αποτελούν η ψυχαναλυτική, η συμπεριφορική και η γνωσιακή τις οποίες αναλύουμε κατωτέρω.

3.2.1 Ψυχαναλυτικές θεωρίες

Σπουδαιότερος εκφραστής της ψυχαναλυτικής προσέγγισης θεωρείται ο ψυχίατρος Sigmund Freud.

Ο Freud μετά από πολύχρονες έρευνες διατύπωσε ότι η ψυχή του ανθρώπου αποτελείται από τρία μέρη, το «Εκείνο», το «Εγώ» και το «Υπερεγώ» τα οποία αλληλοσυγκρούονται διαρκώς. Τα τρία μέρη είναι αλληλεξαρτώμενα και ενεργοποιούνται από την ψυχική ενέργεια (λίμπιντο).

Το "Εκείνο" αφορά το ασυνείδητο τμήμα της προσωπικότητας που εμπεριέχει τα πρωτόγονα ένστικτα και τις ορμές του ανθρώπου (σύλληψη και γέννηση). Αυτά τα χαρακτηριστικά εκφράζονται μέσω της επιθετικότητας και της

σεξουαλικότητας και μπορούν να οδηγήσουν το άτομο στη δημιουργία μιας συναισθηματικής προσωπικότητας ή το αντίθετο μιας επιθετικής και καταστροφικής προσωπικότητας. Το «Εγώ» αναφέρεται από τη γένεση του ατόμου και μετά και αντανακλά το συνειδητό κομμάτι της προσωπικότητας. Το «Εγώ» περιλαμβάνει την επίλυση των προβλημάτων, τη λογική και δημιουργική σκέψη. Το «Υπερεγώ» δημιουργείται από το τέταρτο έτος γέννησης του ατόμου, αντανακλά τις αξίες του ανθρώπου και διακρίνεται σε «ιδεατό εγώ» και στη «συνείδηση» από την οποία δημιουργούνται και οι ενοχές (Γασπαρινάτου,2020). Το «Υπερεγώ» συνδέεται άμεσα με τις διαδικασίες της κοινωνικοποίησης αφού αντανακλά την αποδοχή των κοινωνικών αξιών και κανόνων. Επομένως κατά τον Freud η παραβατική συμπεριφορά εκδηλώνεται όταν υπάρξει σύγκρουση ανάμεσα στο «Εκείνο» και το «Εγώ». Η σύγκρουση αυτή προκύπτει διότι το «Υπερεγώ» δηλαδή η συνείδηση αδυνατεί μέσω του «Εγώ» να ελέγξει τις ορμές του «Εκείνο».

Οι πρώτοι που θα μεταφέρουν τις αρχές του Freud στην εγκληματολογική ανάλυση το 1935 είναι οι Franz και Healy οι οποίοι υποστήριξαν ότι η εγκληματική συμπεριφορά καλύπτει τέσσερις ασυνείδητες ανάγκες του ατόμου: την κατωτερότητα, την ενοχή, τη μητρική αντίδραση και τις τάσεις εξάρτησης.

Η υπόθεση του Freud για διάκριση της ανθρώπινης προσωπικότητας σε τρία μέρη αποτελεί σπουδαία θεωρητική προσέγγιση η οποία δεν αποδεικνύεται εμπειρικά. Παρά ταύτα καταλύει τη θεώρηση της καταστατικής βιολογικής διαφοράς ανάμεσα στους παραβάτες και μη και υποστηρίζει ότι όλοι οι άνθρωποι θεωρούνται εν' δυνάμει παραβάτες, εφόσον από τη φύση προσλαμβάνουν τις ίδιες ενστικτώδεις ορμές που ενδέχεται να τους οδηγήσουν σε παραβατικότητα (Γασπαρινάτου, 2020).

3.2.2 Θεωρίες της μάθησης – Συμπεριφορική προσέγγιση

Σε διαφορετική κατεύθυνση κινήθηκαν οι συμπεριφορικές θεωρίες οι οποίες υποστήριξαν πως η συμπεριφορά του ανθρώπου διαμορφώνεται από ερεθίσματα που προσλαμβάνει από το περιβάλλον του. Ειδικότερα διατυπώθηκαν τρεις θεωρίες: η **κλασική εξαρτημένη μάθηση** με κύριο εκφραστή τον John Watson που υποστήριξε ότι σε κάθε νέο εξωτερικό ερέθισμα ο άνθρωπος αντιδρά αυτόματα και ασυνείδητα ενεργοποιώντας διαδικασίες μάθησης που έχει προσλάβει από πολύ μικρή ηλικία με τη μέθοδο της διαρκούς επανάληψης.

Ο Skinner εκφραστής της **συντελεστικής μάθησης** υποστήριξε ότι οι συμπεριφορές των ατόμων διακρίνονται σε δύο είδη τις εξαρτημένες από εξωτερικά ερεθίσματα και τις συντελεστικές. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή καθορίζεται η συμπεριφορά του παιδιού σε σχέση με το περιβάλλον του, μέσα από τις συνέπειες (τιμωρία ή επιβράβευση) που θα επιφέρει η συμπεριφορά του (Γασπαρινάτου, 2020).

Τέλος, η θεωρία της **κοινωνικής μάθησης** υπήρξε σημαντική για την ερμηνεία της νεανικής παραβατικότητας, η οποία εκφράστηκε αρχικά από τους ψυχολόγους John Dollard και Neal Miller και αργότερα από τον Albert Bandura. Οι θεωρίες της κοινωνικής μάθησης απέρριψαν τις προσεγγίσεις των βιολογικών παραγόντων και υποστήριξαν ότι το κοινωνικό περιβάλλον επιδρά σε μεγάλο βαθμό στον κίνδυνο εκδήλωσης της παραβατικότητας. Τα άτομα παρατηρούν και μιμούνται συμπεριφορές ατόμων από το περιβάλλον τους επομένως κάθε συμπεριφορά (και η παραβατική) μαθαίνεται όπως όλες οι ανθρώπινες αντιδράσεις.

3.2.3 Γνωστικές Θεωρίες της μάθησης – Γνωσιακή προσέγγιση

Οι γνωστικές θεωρίες μάθησης αναπτύχθηκαν από τους Wundt, Piaget και Kohlberg οι οποίοι υποστήριξαν ότι το άτομο μέσα από βασικές νοητικές διεργασίες όπως η κωδικοποίηση, η αποθήκευση, η απομνημόνευση και η ανάκληση δεδομένων λαμβάνει και επεξεργάζεται διάφορες πληροφορίες από το περιβάλλον του. Ο άνθρωπος δηλαδή διαμορφώνει την ηθική του κρίση μέσα από διαρκή αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του ως ενεργό υποκείμενο και όχι ως παθητικός δέκτης ερεθισμάτων (Γασπαρινάτου, 2020).

Η ηθική κρίση ακολουθεί εξελικτικά στάδια παράλληλα με την ηλικία του ατόμου και αναπτύσσεται ταυτόχρονα με τη λογική σκέψη. Σύμφωνα με τον Piaget στο πρώτο στάδιο (0-2 έτη) αναπτύσσεται η ευφυΐα (αισθησιοκινητική). Το δεύτερο στάδιο (2-7 έτη) είναι το προπαρασκευαστικό στάδιο διαμόρφωσης της λογικής σκέψης, ενώ στο τρίτο στάδιο (7- 10 έτη) αποκρυσταλλώνεται η λογική σκέψη. Στο τελευταίο τέταρτο στάδιο (10- 15 έτη) αναπτύσσεται η αφαιρετική σκέψη (Κουράκης,2012).

3.3 Κοινωνικοί παράγοντες κινδύνου

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου αναπτύχθηκαν νέες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις με κύριο εκφραστή την Κοινωνιολογική Σχολή του Σικάγο. Οι Αμερικάνοι Κοινωνιολόγοι υποστήριξαν ότι η κοινωνική παρέκκλιση (social

deviance) του ατόμου δεν εκφράζεται ως αποτέλεσμα της βιολογικής ή ψυχικής ιδιομορφίας του. Η κοινωνική παρέκκλιση εκφράζει συμπεριφορές «κανονικών» ανθρώπων οι οποίες καθορίζονται από το είδος των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσουν τα άτομα μέσα στο κοινωνικό τους περιβάλλον.

Οι κοινωνιολογικές θεωρίες διακρίνονται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι θεωρίες που αναπτύχθηκαν κατά κύριο λόγο στην Κοινωνιολογική Σχολή του Σικάγο οι οποίες χαρακτηρίστηκαν ως «οικολογική σχολή του εγκλήματος». Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι θεωρίες της έντασης, με κύριο εκφραστή τον Robert Merton. Στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται οι θεωρίες της μάθησης κοινωνικών αξιών, με κυρίαρχη τη θεωρία των «διαφορικών συναναστροφών» του Edwin Sutherland.

3.3.1 Η οικολογική σχολή του Σικάγο

Το Σικάγο στα χρόνια του μεσοπολέμου βρέθηκε στο επίκεντρο των εξελίξεων διότι γνώρισε ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές λόγω της μεγάλης εκβιομηχάνισης, της αστικοποίησης και της μετανάστευσης. Μέσα σε λίγα χρόνια μετατρέπεται σε μεγάλο βιομηχανικό και εμπορικό κέντρο της Βόρειας Αμερικής. Ο μετασχηματισμός της πόλης από την αγροτική οικονομία στη βιομηχανική έχει αντίκτυπο στην αστική διαμόρφωση του τόπου και στην κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού. Η πόλη γίνεται πόλος έλξης αποίκων από την Ευρώπη και μεταναστών από τις αγροτικές περιοχές της ενδοχώρας. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η αλλαγή στη χρήση γης και στην πληθυσμιακή σύνθεση της τοπικής κοινωνίας (πολυπολιτισμική), ζητήματα που δημιούργησαν κοινωνικές ανισότητες και συγκρούσεις. Οι νέοι κάτοικοι αντιμετώπιζαν πρόβλημα ανεργίας και κοινωνικής ενσωμάτωσης, ενώ οι παλαιοί θεωρούσαν τους νέους κατοίκους υπεύθυνους για την έλλειψη υγιεινής, την εγκληματικότητα, τη δημιουργία συμμοριών και παραβατικών ομάδων (Γασπαρινάτου, 2020).

Οι κοινωνιολόγοι της Σχολής του Σικάγο (το 1892 ιδρύθηκε το πρώτο τμήμα Κοινωνιολογίας στον κόσμο), προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας που ήταν σε μεγάλη έξαρση στην πόλη, λόγω της δημιουργίας αστικών νεανικών συμμοριών. Θα υποστηρίξουν ότι η επίλυση των κοινωνικών διαφορών θα διενεργηθεί με τις μεθόδους της εμπειρικής έρευνας και κοινωνικής χαρτογράφησης στις κατηγορίες

της «κοινωνικής οικολογίας», του «κοινωνικού ελέγχου» και της «κοινωνικής οργάνωσης» και όχι μέσω της πολιτικής και νομικής φιλοσοφίας.

Θεωρία της Κοινωνικής Αποδιοργάνωσης

Ο Robert Park σπουδαίος εκφραστής της Σχολής του Σικάγο, επηρεασμένος από τον Δαρβίνο, υποστήριξε ότι η πόλη αποτελείται από διάφορα οικοσυστήματα, όπως και το φυσικό περιβάλλον, στα οποία υπάρχει ανταγωνισμός (competition) και αλληλοδιαδοχή (succession).

Βασισμένος σε αυτόν τον υποθετικό λόγο ο Park διατύπωσε τη θεωρία της «Κοινωνικής Αποδιοργάνωσης» σύμφωνα με την οποία: οι ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές αποδυναμώνουν τον κοινωνικό έλεγχο και οδηγούν σε ανομία, κοινωνικές συγκρούσεις και εγκληματικότητα. Η κοινωνική αποδιοργάνωση εντοπίζεται σε περιοχές των αστικών κέντρων που παρατηρείται κοινωνική κινητικότητα και διατάραξη των οικογενειακών δεσμών (Γασπαρινάτου, 2020).

Η κοινωνική αποδιοργάνωση σχετίζεται με την αύξηση της νεανικής παραβατικότητας και κυρίως με τη δημιουργία νεανικών συμμοριών. Πρώτος ο William Thomas το 1923 τόνισε τη σύγκρουση ανάμεσα στις ατομικές επιθυμίες και τους κοινωνικούς κανόνες. Υποστήριξε ότι οι νέοι βρίσκονται μόνιμα σε σύγκρουση του ατομικού «θέλω» και του κοινωνικού «πρέπει» εφόσον καλούνται να προσαρμόσουν τις ατομικές επιθυμίες τους σε ένα διαμορφωμένο κανονιστικό πλαίσιο (Γασπαρινάτου, 2020).

Οι κοινωνιολόγοι Clifford Shaw και Henry McKay με σημείο αναφοράς τη νεανική παραβατικότητα και τα ποσοστά εγκληματικότητας στην πόλη, κατάφεραν να ενώσουν όλες τις θεωρητικές αντιλήψεις της σχολής του Σικάγο διεξάγοντας ένα σπουδαίο ερευνητικό πρόγραμμα επί τριάντα τρία χρόνια, σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους (1900-1906, 1917-1923, 1927-1933). Σύμφωνα με την έρευνα, η νεανική παραβατικότητα είναι ένας κυρίαρχος ηθικός κώδικας που μαθαίνεται από πολύ μικρή ηλικία, είτε μέσα από τη συναναστροφή νέων με συνομηλίκους είτε μέσα από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον ως τρόπος αντίδρασης διαφόρων προβλημάτων όπως η ανεργία, η έλλειψη οικογενειακής στήριξης, η ελλιπής εκπαίδευση.

Οι ανωτέρω απόψεις αποτέλεσαν την αρχή εφαρμογής και λειτουργίας του πρώτου προγράμματος κοινωνικής πρόληψης. Το πρόγραμμα Chicago Area Project που έμεινε γνωστό στην ιστορία ως “CAP” στόχευε στην αποκατάσταση του

κοινωνικού ελέγχου και της κοινωνικής συνοχής σε μειονεκτικές κοινωνικά αστικές περιοχές της πόλης μέσω της δημιουργίας κοινωνικών κέντρων ψυχαγωγίας. Επίσης, σκόπευε στη βελτίωση των συνθηκών ζωής μέσω της επισκευής - συντήρησης των κατοικιών και της διαμόρφωσης των δημόσιων φυσικών χώρων.

3.3.2 Θεωρίες της έντασης

Ο Αμερικανός κοινωνιολόγος Robert Merton (1910-2003) προσπάθησε να ερμηνεύσει το έγκλημα ως ένα πρόβλημα που ξεκινά από την σύγκρουση κοινωνικών και πολιτισμικών δομών. Υποστήριξε ότι κάθε κοινωνική τάξη διαβιεί αρμονικά έχοντας κοινό σύστημα αξιών. Καταστάσεις ανομίας εμφανίζονται όταν το σύστημα αξιών συγκρούεται με την κοινωνική πραγματικότητα και τότε προκύπτουν καταστάσεις έντασης.

Ο Merton διατύπωσε τη **θεωρία της «ανομίας»** το 1938 υπό συνθήκες μεγάλης κοινωνικοοικονομικής κρίσης, αμέσως μετά το οικονομικό Κραχ του 1929 και τα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης στην Αμερική από το 1929 έως το 1933. Την εποχή αυτή, σύμφωνα με την ανάλυσή του, το αμερικανικό αξιακό σύστημα που θεωρεί ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και έχουν ίσες ευκαιρίες, συγκρούεται με το αμερικανικό όνειρο που προάγει ως αξίες την οικονομική επιτυχία και την συσσώρευση πλούτου, από τον οποίο (πλούτο) εξαρτάται η προσωπική ευτυχία και η κοινωνική αποδοχή. Περαιτέρω ο Merton παρακάμπτοντας τις παραδοσιακές απόψεις υποστήριξε ότι η παραβατικότητα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως πρόβλημα δομικό, ως σύγκρουση του αξιακού και του κοινωνικού συστήματος. Βασική θέση του ήταν ότι μόνο μέσω της προβολής λειτουργικών με το κοινωνικό σύστημα αξιών θα επιτευχθεί κοινωνική αρμονία (Γασπαρινάτου, 2020).

Με βάση τη θεωρία του Merton διατυπώθηκαν οι **θεωρίες του «υποπολιτισμού»** από τους Cohen, Cloward και Ohlin οι οποίοι εξέτασαν τη νεανική παραβατικότητα τις δεκαετίες του 1950 και 1960 μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα πολιτισμικής αμφισβήτησης των νέων σε σχέση με το συμβατικό αξιακό πλαίσιο.

Ο Cohen ερεύνησε τους ανήλικους παραβάτες καταλήγοντας σε δύο επισημάνσεις. Η πρώτη επισημάνση αναφέρει ότι η νεανική παραβατικότητα έχει ομαδικό χαρακτήρα, δηλαδή οι νέοι παραβιάζουν το νόμο κατά ομάδες (συμμορίες) και σπάνια ατομικά. Η δεύτερη σχετίζεται με τον σκοπό του εγκλήματος, ο οποίος δεν είναι πάντα οικονομικός αλλά πολλές φορές

μηδενιστικός, όπως για παράδειγμα η διάπραξη βανδαλισμών. Επιπλέον διαχώρισε το «κοινωνικό κύρος» σε δύο είδη. Το πρώτο πηγάζει από το «βαρύ» όνομα μιας οικογένειας συνήθως λόγω κοινωνικής θέσης και το δεύτερο συναντάται σε παιδιά κατώτερων κοινωνικών τάξεων τα οποία στερούνται κοινωνικού κύρους αλλά το αποκτούν μέσω των ικανοτήτων και των επιτυχιών τους όπως μία αθλητική ή σχολική διάκριση (Γασπαρινάτου, 2020).

Οι Cloward και Ohlin με τη θεωρία των «**διαφορικών ευκαιριών**» εξέτασαν τη νεανική παραβατικότητα εστιάζοντας περισσότερο στα αίτια δημιουργίας των νεανικών συμμοριών και στο περιεχόμενο της δράσης αυτών. Η προσέγγιση αυτή διαφωνεί με τη θεωρία του Cohen σχετικά με το γεγονός ότι η νεανική παραβατικότητα αποσκοπεί κυρίως στην απόκτηση κύρους. Η προσέγγισή τους υποστηρίζει ότι το έγκλημα μαθαίνεται μέσα από διαφορικές συναναστροφές όταν τα άτομα εντάσσονται σε ομάδες που έχουν υιοθετήσει ένα διαφορετικό πολιτισμικό σύστημα από το κοινώς παραδεκτό. Οι νέοι αυτοί απορρίπτουν τα νόμιμα μέσα προκειμένου να αποκτήσουν κοινωνική και οικονομική καταξίωση επιδιώκοντας γρήγορο και εύκολο πλουτισμό. Σχηματίζουν ή εισέρχονται σε υποπολιτισμικές (εγκληματικές) ομάδες, μούνται σε αξίες «υπο-κουλτούρας» με σκοπό την απόκτηση παράνομου κέρδους. Επίσης, οι νέοι εισέρχονται σε ομάδες όταν βρίσκονται σε συνθήκες έντασης και ματαίωσης, όπου αναπτύσσουν δράσεις μηδενιστικές ή άρνησης όπως οι συμπλοκές και οι βανδαλισμοί. Τέλος, ομάδες νεαρών που βιώνουν διπλή ματαίωση, λόγω έλλειψης μέσων και ευκαιριών στρέφονται στις εξαρτησιογόνες ουσίες ή και στην αυτοκτονία (Γασπαρινάτου, 2020).

Οι θεωρίες της «έντασης» βοήθησαν στην κατάρτιση προγραμμάτων αντεγκληματικής πολιτικής, καθώς και στην πρωτοβουλία το 1961 για την ψήφιση νόμου πρόληψης και ελέγχου της νεανικής παραβατικότητας που περιλάμβανε παρεμβάσεις όπως η παροχή υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας σε κοινωνικά αποκλεισμένες οικογένειες, η δημιουργία ευκαιριών εργασίας, η βελτίωση της εκπαίδευσης κ.α. Παρά τους φιλόδοξους στόχους των προγραμμάτων ο πρόεδρος R. Nixon λίγα χρόνια μετέπειτα τα κατάργησε θεωρώντας ότι δεν πέτυχαν το σκοπό τους. Ο Stephen Rose πολύ αργότερα επιχείρησε μία αποτίμηση αυτών των προγραμμάτων για την καταπολέμηση της φτώχειας και υποστήριξε ότι σχεδιάστηκαν για να αλλάξουν την κοινωνική δομή προς όφελος των

περιθωριοποιημένων ατόμων παρ' αυτά ο τρόπος που εφαρμόστηκαν ήταν λανθασμένος.

3.3.3 Θεωρίες της μάθησης

Οι θεωρίες της μάθησης αποτελούν την τρίτη κατηγορία των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων. Οι θεωρίες αυτές επικεντρώνονται στις διαδικασίες της μάθησης των ιδεών, των αξιών των αντιλήψεων και των προτύπων συμπεριφοράς που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των κοινωνικών συναναστροφών.

Στην κατηγορία των θεωριών της μάθησης συγκαταλέγονται: η θεωρία των «Πολιτισμικών Αξιών των Νεανικών Συμμοριών» του Walter Miller, η θεωρία του «υπο-πολιτισμού της βίας» των Wolfgang και Ferracuti, η θεωρία του «κώδικα του δρόμου» του Elijah Anderson. Πιο σημαντική από όλες τις προσεγγίσεις είναι η θεωρία του Edwin Sutherland, την οποία θα αναλύσουμε.

Θεωρία των διαφορικών συναναστροφών

Ο Sutherland δέχτηκε επιρροές από τη θεωρία του Tarde σχετικά με τους κανόνες της μίμησης και από την προσέγγιση του Mead σχετικά με τη συμβολική διαντίδραση.

Διατύπωσε μία ερμηνευτική θεωρία της εγκληματικής συμπεριφοράς στην οποία συνδύασε ως βασικά στοιχεία: α) την εστίαση στο πεδίο των κοινωνικών διαδικασιών, β) την εξέταση των κοινωνικών διεργασιών μάθησης και γ) την λειτουργία των διεργασιών μάθησης στο πλαίσιο διαφοροποιημένων κοινωνικών ομάδων στις οποίες κυρίαρχη είναι η σύγκρουση συμφερόντων.

Συνδυάζοντας τα τρία αυτά στοιχεία ο Sutherland εισήγαγε για πρώτη φορά την έννοια της «διαφοροποιημένης κοινωνικής οργάνωσης». Ειδικότερα, επεσήμανε ότι τα κοινωνικά υποκείμενα όταν συναναστρέφονται με ομάδες που υιοθετούν διαφορετικά συστήματα αξιών, επηρεάζονται από τη διαφορετικότητα των κανονιστικών προτύπων με αποτέλεσμα να ακολουθούν διαφορετική στάση απέναντι στο νόμο. Συνεπώς, η εγκληματική συμπεριφορά αποτελεί προϊόν των κοινωνικών διαδικασιών της μάθησης οι οποίες αναπτύσσονται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις. Τέλος, υποστήριξε ότι αναπτύσσεται στις διαφοροποιημένες δομές της κοινωνικής οργάνωσης και εκδηλώνεται μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρουσης (Γασπαρινάτου, 2020)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Κοινωνικός Έλεγχος και Θεωρίες Ελέγχου

4.1 Η έννοια του κοινωνικού ελέγχου

Ο κοινωνικός έλεγχος στην καθημερινή μας ζωή, άλλοτε φανερά και άλλοτε όχι, έχει ως στόχο τη συμμόρφωση του ατόμου σε συγκεκριμένα πλαίσια αξιών και κοινωνικών κανόνων. Σύμφωνα με τους θετικιστικούς υποστηρικτές του συναινετικού μοντέλου η «τάξη» και η «συνοχή» είναι κοινωνικοί κανόνες που απαιτούν την ολοκληρωτική συναίνεση των μελών μιας κοινωνίας. Στο μοντέλο αυτό υπάρχει ομοιόμορφη συμπεριφορά όλων των κοινωνικών ομάδων, αρμονία των σχέσεων της ομάδας, εξισορρόπηση των συμφερόντων μεταξύ των ομάδων και συλλογική συνείδηση. Με την εμφάνιση της παραβατικότητας ή του εγκλήματος όλες οι ανωτέρω κοινωνικές αξίες διαταράσσονται και επομένως προκαλείται η αντίδραση του συνόλου της κοινωνίας.

Ο κοινωνικός έλεγχος διακρίνεται σε **άτυπο ή ανεπίσημο**, ο οποίος ασκείται από τις κοινωνικές ομάδες που περιβάλλουν το παραβατικό άτομο όπως η οικογένεια, το σχολείο, οι παρέες των συνομήλικων και σε **τυπικό ή επίσημο** ο οποίος ασκείται από την πολιτεία, όπως τα δικαστήρια, οι κρατικοί φορείς, οι αστυνομικές αρχές. Ο έλεγχος είτε ανεπίσημος είτε επίσημος περικλείει όλους τους τρόπους αντίδρασης απέναντι στα άτομα που η συμπεριφορά τους κρίνεται ανησυχητική, προβληματική ή παρεκκλίνουσα (Χάιδου, 2021). Η άσκηση του κοινωνικού ελέγχου στην καθημερινή μας ζωή, εκφράζεται με τη μορφή της κατηγοριοποίησης των πολιτών με βάση τα κριτήρια που θέτουν οι κυρίαρχες ομάδες της κοινωνίας, οι ομάδες δηλαδή που υπερισχύουν αριθμητικά, οικονομικά ή και κοινωνικά (Χάιδου, 2021).

4.2 Θεωρίες Ελέγχου

Οι θεωρίες του Κοινωνικού Ελέγχου υποστηρίχθηκαν από τους A. Reiss και J. Toby, τη δεκαετία του 1950 και αργότερα από πολλούς σημαντικούς εκφραστές της σχολής Κοινωνικού Ελέγχου, όπως θα αναλύσουμε κατωτέρω.

Σε αντίθεση με τους θεωρητικούς του Θετικισμού, οι οποίοι τις προηγούμενες δεκαετίες προσπάθησαν να προσδιορίσουν μέσα από αιτιολογικές προσεγγίσεις τους κύριους παράγοντες κινδύνου ώθησης των νέων στην παραβατικότητα, οι υποστηρικτές των θεωριών Κοινωνικού Ελέγχου ερεύνησαν τους παράγοντες που συγκρατούν τα άτομα από την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, καθώς και με ποιο τρόπο οι κοινωνικές αντιστάσεις μειώνονται ή εξαφανίζονται με αποτέλεσμα την εμφάνιση της παραβατικότητας (Χριστοπούλου, 2021). Οι θεωρίες αυτές

υποστηρίζουν τη σημασία του κοινωνικού ελέγχου (άτυπου και επίσημου) για την εκμάθηση της σύννομης συμπεριφοράς (Χάιδου, 2021).

4.2.1 Θεωρία του Προσωπικού ελέγχου

Ο Albert J. Reiss, Αμερικανός Κοινωνιολόγος και Εγκληματολόγος (1922-2006) μελέτησε για δύο έτη 1943-1944 ανήλικα αγόρια (εγκληματίες) στα οποία είχε επιβληθεί η ποινή της «υπό δοκιμασίας αναστολή» (probation) και συμπέρανε ότι η εμφάνιση εγκληματικής συμπεριφοράς οφείλεται σε στέρηση **εσωτερικού άμεσου** και **εσωτερικού έμμεσου** κοινωνικού ελέγχου, ο οποίος όταν υπάρχει συγκρατεί το άτομο από παραβατικές ενέργειες (Χριστοπούλου, 2021).

Ειδικότερα, κατά τον Reiss ο κοινωνικός έλεγχος περιλαμβάνει τον **εσωτερικό άμεσο**, ο οποίος αντιπροσωπεύει την πίστη του ατόμου σε αξίες και κοινωνικούς κανόνες, καθώς και τον **εσωτερικό έμμεσο**, κατά τον οποίο το άτομο έχει συμφέρον να συμπεριφέρεται σύννομα, να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της κοινωνίας και στη συμπεριφορά της ομάδας που ανήκει (κομορμιστική συμπεριφορά) (Χάιδου, 2021).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Προσωπικού Ελέγχου, η παραβατική συμπεριφορά ενός ατόμου εκδηλώνεται όταν οι δύο εσωτερικοί τύποι ελέγχου, ο άμεσος (προσωπικός) και ο έμμεσος αδυνατούν να ορίσουν τα όρια της σύννομης συμπεριφοράς. Κατά τον ίδιο τρόπο και η υποτροπή ενός εγκληματία οφείλεται στην χαλάρωση και αναποτελεσματικότητα των εσωτερικών του κοινωνικών ελέγχων (Reiss, 1951).

Πρώιμη θεωρήθηκε η προσέγγιση του Προσωπικού ελέγχου, διότι δεν στηρίχθηκε σε επιχειρήματα των θεωριών ελέγχου, παρ' αυτά αποτέλεσε έναυσμα για την ανάπτυξη μεταγενέστερων θεωριών.

4.2.2 Θεωρία της συμμετοχής στην Κομορμιστική Συμπεριφορά

Ο Jackson Toby (1925-) είναι Αμερικανός κοινωνιολόγος ο οποίος υποστήριξε το 1957 τη θεωρία του στοιχείου της διακινδύνευσης στην «κομορμιστική συμπεριφορά» του ατόμου για την εκδήλωση ή όχι της παραβατικότητας, με άλλα λόγια, το κατά πόσο έχει να ωφεληθεί το άτομο από τη σύννομη ή όχι συμπεριφορά του (Χάιδου, 2021).

Η θεωρία της «συμμετοχής στην Κομορμιστική συμπεριφορά» επισημαίνει τη συμβολή διαφόρων παραγόντων στην εκδήλωση ή όχι εγκληματικής

συμπεριφοράς. Τέτοιοι παράγοντες είναι: η γειτονιά, η παρέα με συνομηλίκους, ο ρόλος της οικογένειας στην εκμάθηση των κοινωνικών στόχων στα παιδιά π.χ η κατάκτηση του *αμερικανικού ονείρου* η οποία θα δώσει τη δυνατότητα κοινωνικής και οικονομικής εξέλιξης στον νέο, της εκπαίδευσης μέσω της οποίας θα αποκτήσει ο νέος πειθαρχία, γνώσεις και εξασφάλιση καλής θέσης εργασίας (Χάιδου, 1996).

Εν κατακλείδι, στη θεωρία του ο J. Toby υποστήριξε ότι παραβατική συμπεριφορά εμφανίζουν όχι μόνο τα άτομα που στερούνται το στοιχείο της «συμμετοχής στην κομφορμιστική συμπεριφορά», αλλά και τα νεαρά άτομα τα οποία επιθυμούν να εκφράσουν την αντίθεσή τους στο κοινωνικό κατεστημένο.

4.2.3 Θεωρία του Κοινωνικού Ελέγχου

Ο Ivan F. Nye (1918-2014), δημοσίευσε το 1958 την έρευνά του, στην οποία υποστήριξε ότι το οικογενειακό περιβάλλον και οι σχέσεις ανάμεσα σε γονείς και παιδιά, είναι σημαντικός παράγοντας εμφάνισης παραβατικής συμπεριφοράς.

Η θεωρία του Κοινωνικού Ελέγχου θεωρείται πιο ολοκληρωμένη σε σχέση με τις προηγούμενες θεωρίες ελέγχου και για πρώτη φορά εισάγεται ο όρος του «αυτοελέγχου». Ο αυτοέλεγχος συμβάλλει αποφασιστικά στην πρόληψη της παραβατικότητας και αποκτάται από το άτομο με τη διαδικασία εσωτερίκευσης του εξωτερικού ελέγχου που του ασκείται κατά την κοινωνικοποίησή του, σε συνάρτηση με την υψηλή αυτοεκτίμηση και καλή εικόνα για τον εαυτό του.

Ο κοινωνικός έλεγχος κατά τον I. Nye έχει τρεις επιπλέον μορφές: τον **άμεσο εξωτερικό** ο οποίος αναφέρεται στην επίβλεψη του ατόμου μέσω κατασταλτικών μηχανισμών από το οικογενειακό του περιβάλλον, τον **έμμεσο** που χαρακτηρίζεται από σχέσεις φιλίας και στοργής με τους γονείς και με άλλα μέλη οικογενειακά μη παραβατικά, καθώς και τον **εσωτερικό έλεγχο** που ασκείται στο άτομο μέσω της συνείδησης (Χάιδου, 2021). Στη θεωρία του επίσης, διαχώρισε τους νέους σε ομάδες «υψηλής» και «χαμηλής» παραβατικότητας και αναγνώρισε πως η οικογένεια είναι η κυριότερη πηγή άσκησης κοινωνικού ελέγχου των νέων (Χάιδου, 2021).

Η θεωρία του Κοινωνικού ελέγχου απέδειξε πως υπάρχει η δυνατότητα πρόβλεψης της νεανικής παραβατικότητας και έγινε η βάση επόμενων θεωριών. Πάραυτα, δέχτηκε πολλές επικρίσεις διότι ερμήνευσε την επίδραση των οικογενειακών σχέσεων στην εμφάνιση «χαμηλής» παραβατικότητας και όχι σε περιπτώσεις σοβαρής εγκληματικότητας (Χριστοπούλου, 2021).

4.2.4 Θεωρία της Συγκράτησης ή των Κοινωνικών Έλξεων

Ο Walter Reckless (1899-1988) υπήρξε κοινωνιολόγος ο οποίος ανέπτυξε τη θεωρία της Συγκράτησης η οποία ονομάστηκε και ως θεωρία των Κοινωνικών Έλξεων. Αναφέρθηκε στην καθοριστική σημασία της εικόνας του εαυτού για την εκδήλωση ή όχι παραβατικής συμπεριφοράς ερευνώντας το ερώτημα: γιατί οι νέοι που κατοικούν σε μεγάλες πόλεις με αυξημένη εγκληματικότητα, δεν εμφανίζουν παραβατική συμπεριφορά (Χαΐδου, 1996).

Ο W. Reckless παραδέχτηκε, ότι στην εμφάνιση της παραβατικότητας επιδρούν αποφασιστικά ωθητικές και απωθητικές δυνάμεις. Οι ωθητικές δυνάμεις χωρίζονται σε «κοινωνικές πιέσεις», προβλήματα, όπως οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης, που σχετίζονται με τα άτομα των χαμηλών κοινωνικών τάξεων και σε «κοινωνικές έλξεις», οι οποίες αποτρέπουν το άτομο από την κομορμιστική συμπεριφορά, όπως η συναναστροφή με συνομηλίκους και παρεκκλίνοντα άτομα (Χαΐδου, 2021).

Οι απωθητικές δυνάμεις, είναι οι αρχές, οι κοινωνικοί κανόνες, καθώς και τα προσωπικά στοιχεία που εσωτερικεύει το άτομο όπως η αντίληψη που σχηματίζει για τον εαυτό του, είναι δηλαδή οι ανασταλτικοί παράγοντες του εγκλήματος που οδηγούν το άτομο στη «συγκράτηση». Η συγκράτηση διακρίνεται σε εσωτερική και εξωτερική. Η εξωτερική συγκράτηση έχει ως καθοριστικά στοιχεία τη συνοχή και ομοιογένεια της ομάδας καθώς και την ταύτιση με κάποια από τα άτομα της ομάδας. Η εσωτερική συγκράτηση είναι η θετική εικόνα του ατόμου για τον εαυτό του, με άλλα λόγια ο αυτοέλεγχος, ο οποίος θεωρείται σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας κατά επιρροής προς το έγκλημα (Reckless, 1967).

Κατά τον Reckless η εσωτερική αυτοσυγκράτηση διακρίνεται από πέντε σημαντικά στοιχεία: το αίσθημα της αυτοεκτίμησης, δηλαδή την αντίληψη του ατόμου για τον εαυτό του, την επιδίωξη των στόχων, το ρεαλισμό στη στοχοθεσία, την ικανότητα της υπομονής ή την ανεκτικότητα στην απογοήτευση και τέλος την ταύτιση με τη νομιμότητα (Cardwell, 2013).

Στη σύγχρονη κοινωνία παίζει καθοριστικό ρόλο η εσωτερική αυτοσυγκράτηση του ατόμου για την αποτροπή παραβατικής συμπεριφοράς. Η εσωτερική με την εξωτερική συγκράτηση αλληλοσυμπληρώνονται με τρόπο που όταν αδυνατίζει η εξωτερική, να δυναμώνει η εσωτερική συγκράτηση. Επομένως, η παραβατική συμπεριφορά εμφανίζεται στους ανήλικους όταν λείπουν οι εσωτερικοί κανόνες (αρνητική εικόνα του ανήλικου για τον εαυτό του) και παράλληλα οι

εξωτερικοί κανόνες (ο κοινωνικός έλεγχος υπό την απειλή ποινικής κύρωσης) είναι αδύναμοι (Χάιδου, 2021).

Η θεωρία της συγκράτησης δέχτηκε επικρίσεις με κυριότερες αυτές των R. Dodder και J. Long οι οποίοι, μεταξύ άλλων, ισχυρίστηκαν ότι ο Reckless επικεντρώθηκε στην έρευνά του στην παραβατική συμπεριφορά των νεαρών αγοριών, ενώ αγνόησε εντελώς τη γυναικεία παραβατικότητα. Ο ίδιος ο Reckless, λίγα χρόνια αργότερα παραδέχτηκε ως αδύναμο στοιχείο της θεωρίας του, το γεγονός ότι εστίασε και ερμήνευσε την παραβατικότητα μέσω των μικροαδικημάτων όπως οι κλοπές, χωρίς να μπορέσει να ερμηνεύσει τα σοβαρά και ακραία αδικήματα.

4.2.5 Θεωρία των Τεχνικών Εξουδετέρωσης

Ο David Matza (1930-2018) κοινωνιολόγος και ο Gresham Sykes (1922-2010) εγκληματολόγος, ερεύνησαν από κοινού και δημοσίευσαν το 1957 τη θεωρία των «Τεχνικών Εξουδετέρωσης». Υποστήριξαν ότι οι ανήλικοι παραβάτες αναπτύσσουν διάφορες τεχνικές πριν την εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς, με τις οποίες καθιστούν ανενεργό τον κοινωνικό έλεγχο της συμπεριφοράς τους. Με άλλα λόγια, ενεργοποιώντας τεχνικές δικαιολόγησης και εξουδετέρωσης της ηθικής τους ευθύνης, οι ανήλικοι πιστεύουν ότι είναι θύματα αδικίας και όχι παραβάτες (Sykes and Matza, 1957).

Ειδικότερα, κατά τους Sykes και Matza οι τεχνικές εξουδετέρωσης είναι:

Η **«άρνηση της ευθύνης»**, όταν ο ανήλικος ισχυρίζεται ότι η παράνομη πράξη οφείλεται σε γεγονότα πέραν του ελέγχου του και ότι ο ίδιος δεν είχε πρόθεση διάπραξης αυτής. Η **«άρνηση της βλάβης»**, όταν ο ανήλικος δίνει διάφορες ερμηνείες της παράνομης πράξης που προσπαθούν να την εκλογικεύσουν. Η **«άρνηση του θύματος»**, όταν ο ανήλικος εμφανίζεται ο ίδιος ως θύμα. Η **«κατηγορία κατά των κατηγορών»**, όταν ο ανήλικος ενοχοποιεί για την πράξη του το επίσημο σύστημα κοινωνικού ελέγχου και θεωρεί ότι όλοι στρέφονται εναντίον του. Η **«επίκληση ανώτερων αξιών»**, όταν ο ανήλικος πιστεύει ότι η παράνομη πράξη τελέσθηκε ως υπακοή στις αξίες των μελών της ομάδας στην οποία ανήκει και ο ίδιος (Sykes and Matza, 1957).

Η θεωρία των Sykes και Matza θεωρήθηκε σημαντική διότι ερμηνεύει την γένεση της παραβατικής συμπεριφοράς μέσα από μηχανισμούς ελέγχου που δρουν στη συνείδηση του ανηλίκου, παράλληλα, ερμηνεύει τις λιγότερο σοβαρές παραβατικές συμπεριφορές οι οποίες, σύμφωνα με τους ειδικούς, αφορούν την

πλειοψηφία των ανηλίκων. Τέλος, κατά τη δεκαετία του 1970 επισημαίνεται η σπουδαιότητα των τεχνικών εξουδετέρωσης για την αποδυνάμωση του κοινωνικού ελέγχου, μέσα από τις θεωρίες της «Νέας Εγκληματολογίας» των Ian Taylor, Paul Walton και Jock Young (Χαΐδου, 2021).

4.2.6 Θεωρία της Παράσυρσης

Το 1964 ο David Matza δημοσίευσε τη θεωρία της **Παράσυρσης** ή **Διολίσθησης** στην οποία υποστήριξε ότι όταν χάνεται ο κοινωνικός έλεγχος, ο ανήλικος παρασύρεται και εμφανίζει συμπεριφορές ανάλογα με το ποιες δυνάμεις, συμβατικές ή εγκληματικές, θα εμφανιστούν πρώτες. Η παράσυρση προς την παραβατικότητα είναι τυχαία και απρόβλεπτη, ωστόσο για την εμφάνισή της απαραίτητο στοιχείο είναι η βούληση του ατόμου για τέλεση της πράξης, μία ή περισσότερες φορές (Matza, 1964). Κατά τον Matza η προετοιμασία και η απελπισία είναι τα δύο στοιχεία που ενεργοποιούν τη βούληση του ατόμου. Το άτομο μέσω της προετοιμασίας έχει την ικανότητα να εξουδετερώσει τις αξίες και ηθικές αρχές που το συγκρατούν από τη διάπραξη ενός εγκλήματος, ώστε να οδηγηθεί πιο εύκολα σε παραβατική πράξη. Η «παράσυρση» του ανηλίκου ευνοείται από το στοιχείο της απελπισίας γιατί θεωρεί τον εαυτό του θύμα των περιστάσεων, με αποτέλεσμα να επιδιώκει πράξη παράτολμη, ακόμα και παράνομη (Matza, 1964).

Η θεωρία του Matza προσεγγίζει περισσότερο την άποψη της Κλασικής Σχολής καθώς και της σχολής της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης (Lemert κ.α). Γενικότερα, οι επικριτές της θεωρίας όπως ο M. Hindelang, άσκησαν κριτική κυρίως στον όρο της «παράσυρσης» ο οποίος δεν μπορεί να ερμηνευθεί και προσδιορισθεί με ακρίβεια (Χριστοπούλου, 2021).

4.2.7 Θεωρία του Κοινωνικού Ελέγχου

Ο T. Hirschi (1935-2017) κοινωνιολόγος, δημοσίευσε το 1969 τη θεωρία του **Κοινωνικού Ελέγχου** ή των **Κοινωνικών Δεσμών**. Υποστήριξε ότι οι άνθρωποι είναι από τη φύση τους ικανοί να διαπράξουν παράνομες πράξεις, αλλά ο φόβος του ελέγχου τους συγκρατεί από την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Οι «κοινωνικοί δεσμοί» που αποκτά το άτομο με τις κοινωνικές ομάδες, όπως η οικογένεια, οι συνομήλικοι, οι οικογενειακοί φίλοι, αποτελούν παράγοντες αποτροπής διάπραξης παραβατικών πράξεων, αντίθετα η απουσία ή η χαλάρωση

αυτών των δεσμών επιτείνουν την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς (Hirschi, 1969).

Σύμφωνα με τη θεωρία του Travis Hirschi (Hirschi, 1969), βασικά στοιχεία των κοινωνικών δεσμών είναι: η προσκόλληση, η δέσμευση, η συμμετοχή και η πίστη.

Η «προσκόλληση» σε σημαντικά πρόσωπα που έχουν σημασία για το ίδιο το άτομο, αποτελεί στοιχείο που συμβάλλει στη δημιουργία κοινωνικής συνείδησης. Κυρίως οι γονείς και άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος, αποτελούν ομάδα προστασίας για τα ανήλικα παιδιά και τα ανοσοποιούν απέναντι στο έγκλημα, με τη σωστή καθοδήγηση και κοινωνικοποίηση. Η έλλειψη του στοιχείου της προσκόλλησης οδηγεί το άτομο στην αποξένωση, στην έλλειψη κατανόησης αξιών και ηθικών κανόνων και στην ανάπτυξη ανίσχυρης συνείδησης.

Η προσωπική «δέσμευση» σε συμβατικούς στόχους αφορά σε έναν κοινωνικά αποδεκτό τρόπο ζωής. Το άτομο επενδύει στη συμβατική κοινωνία προκειμένου- μέσω κόπου, προσπάθειας και δαπάνης χρημάτων- να κατακτήσει μία κοινωνική θέση ή να αποκτήσει υλικά αγαθά και επομένως αποτρέπει την πιθανότητα να εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά.

Η «συμμετοχή» σε κοινωνικούς θεσμούς (π.χ. η μελέτη, οι ομαδικές δραστηριότητες, ο αθλητισμός), αποτελεί συνέχεια του στοιχείου της δέσμευσης και είναι εξίσου αποτρεπτικό στοιχείο εκδήλωσης ευκαιριακών και παράνομων δραστηριοτήτων. Εάν και πόσο, το άτομο στραφεί σε παράνομες ενέργειες έχει σχέση με τη σωστή οργάνωση και δόμηση του χρόνου του, από άποψη απασχόλησης. Μη σωστά δομημένος χρόνος σημαίνει μείωση της επίδρασης των κοινωνικών δεσμών και αύξηση της πιθανότητας παραβατικής συμπεριφοράς.

Η «πίστη» στους κοινωνικούς κανόνες αποτελεί το τέταρτο στοιχείο των κοινωνικών δεσμών, το οποίο αποτρέπει το άτομο από παραβατική συμπεριφορά. Όταν ο ανήλικος ακολουθεί και πιστεύει στους κοινωνικούς κανόνες είναι σύννομο άτομο, σε αντίθεση με τον ανήλικο που παραβατεί διότι ναι μεν αναγνωρίζει την ύπαρξη των νόμων, αλλά δεν τους αποδέχεται για τον εαυτό του.

Εμπειρικές μελέτες σε ανήλικους κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η έλλειψη επίβλεψης, ελέγχου και η επιβολή σκληρών κυρώσεων από τους γονείς προς τα παιδιά συντελούν στην αύξηση της παραβατικότητας. Επίσης, η αστάθεια των κοινωνικών αξιών επηρεάζει τη συμπεριφορά των ανηλίκων με συνέπεια να χάνεται ο άμεσος εξωτερικός έλεγχος (επιτήρηση, επίβλεψη) από την οικογένεια και την ομάδα,

καθώς και ο άμεσος εσωτερικός έλεγχος του ατόμου που σχετίζεται με αισθήματα ενοχής, ντροπής και τύψεων (Χάιδου, 2021).

Είκοσι χρόνια αργότερα, ο T. Hirschi και ο M. Gottfredson (1990) διατύπωσαν από κοινού τη **θεωρία του Αυτο-ελέγχου**, που αποτελεί επέκταση και νεότερη επεξεργασία της θεωρίας των Κοινωνικών Δεσμών. Η θεωρία του Αυτό-ελέγχου ονομάστηκε και **Γενική Θεωρία του Εγκλήματος** διότι μελετά πολλές και διαφορετικές παράνομες πράξεις που αφορούν διαφορετικούς τύπους παραβατικής συμπεριφοράς όπως: την εγκληματική, την αποκλίνουσα και την απερίσκεπτη συμπεριφορά (Χριστοπούλου, 2021).

Στη θεωρία τους υποστηρίζουν ότι ο μηχανισμός του «αυτοελέγχου» ενεργοποιείται στο άτομο και είναι το κύριο στοιχείο που το παρακινεί ή το συγκρατεί στην διάπραξη παράνομης ενέργειας.

Ο ισχυρός αυτοέλεγχος αποτρέπει το άτομο από παρανομίες, αντίθετα ο χαμηλός αυτοέλεγχος που εμφανίζεται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως: η παρορμητικότητα, η ανάληψη ρίσκου, η έλλειψη ευαισθησίας κ.α ωθεί και επεξηγεί τη ροπή του ατόμου προς την παραβατική συμπεριφορά (Gottfredson and Hirschi, 1990).

Σύμφωνα με τους δύο ερευνητές, η οικογένεια και η σχέση γονέων με παιδιά είναι ο βασικός και κύριος παράγοντας ανάπτυξης του στοιχείου του «αυτοελέγχου». Η γονική επίβλεψη, η σωστή καθοδήγηση, η τιμωρητική διάθεση, η επιβράβευση, το μέγεθος και το είδος (π.χ μονογονεϊκή) της οικογένειας καθώς και η οικονομική κατάσταση, είναι μεταβλητές που καθορίζουν στη διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού, επομένως καθορίζουν και την ανάπτυξη του βαθμού «αυτοελέγχου».

Δεύτερος σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης του «αυτοελέγχου» στους ανήλικους, είναι το σχολείο, ως θεσμός εκπαίδευσης, απόκτησης γνώσεων και εκμάθησης κανόνων, αξιών και προτύπων. Η θεωρία του «αυτοελέγχου» ωστόσο, υποστηρίζει ότι το σχολείο και οι εκπαιδευτικοί, ως φορείς κοινωνικοποίησης του παιδιού, είναι αποτελεσματικοί στις περιπτώσεις που το οικογενειακό περιβάλλον αποτυγχάνει να εμφυσήσει κοινωνικούς κανόνες στο παιδί ή να αντιληφθεί έγκαιρα την παραβατική του συμπεριφορά. Παρ' αυτά, το σχολείο αδυνατεί να καλύψει όλες τις ανάγκες του παιδιού και να διαμορφώσει ολοκληρωμένες προσωπικότητες με ισχυρό «αυτοέλεγχο», αλλά πρέπει να δρα ενισχυτικά, υποστηρικτικά και

συμπληρωματικά με το θεσμό της οικογένειας για τον εντοπισμό και την έγκαιρη καταστολή της παραβατικής συμπεριφοράς του παιδιού (Χριστοπούλου, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Ανεπίσημος και επίσημος κοινωνικός έλεγχος

5.1 Ανεπίσημος κοινωνικός έλεγχος

Ο άτυπος ή ανεπίσημος κοινωνικός έλεγχος περιλαμβάνει τις υποδείξεις και τις παρατηρήσεις των μελών του κοινωνικού συνόλου στο οποίο ανήκει ο ανήλικος, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο και οι συνομήλικοι.

5.1.1 Ο ρόλος της οικογένειας

Η οικογένεια περισσότερο από όλες τις κοινωνικές ομάδες, είναι καταλυτικός παράγοντας για την εμφάνιση ή όχι παραβατικής συμπεριφοράς στους ανήλικους. Το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει, άμεσα ή έμμεσα, εάν ο ανήλικος θα μάθει να συμμορφώνεται σε αποδεκτές κοινωνικές συμπεριφορές ή εάν θα αντιδράσει ενεργοποιώντας απωθητικές δυνάμεις ή εάν τελικά θα παρεκκλίνει. Παράλληλα, στα πλαίσια κοινωνικοποίησης του ανήλικου, η οικογένεια ελέγχει και επιβλέπει το νεαρό άτομο, τόσο ως προς τις δραστηριότητές του όσο και προς τον στιγματισμό του. Το βασικό ρόλο της οικογένειας, για την εκδήλωση αλλά και την πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας, έχουν τονίσει εγκληματολογικές θεωρίες όπως: οι θεωρίες της ώθησης, της κοινωνικοποίησης, του ελέγχου και του στιγματισμού. Όλες, συγκλίνουν στο γεγονός ότι το οικογενειακό περιβάλλον επιδρά στη συμπεριφορά των παιδιών, ωστόσο εγείρουν ειδικότερα ερωτήματα τα οποία σχετίζονται και με άλλους παράγοντες, όπως είναι: η παραβατική συμπεριφορά των γονέων και των αδελφών, η ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων, η δομή καθώς και η οικονομική κατάσταση της οικογένειας.

Το οικογενειακό περιβάλλον του ανήλικου και ειδικά οι γονείς, σχετίζονται άμεσα με την απόφαση του παιδιού να καταφύγει σε χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών. Οι εθισμένοι γονείς συνήθως αντιμετωπίζουν ψυχολογικά και συναισθηματικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να συμπεριφέρονται στα παιδιά με λανθασμένες πρακτικές. Δημιουργούν ασταθές οικογενειακό περιβάλλον, ώστε τα παιδιά μεγαλώνουν είτε ανεξέλεγκτα, χωρίς κυρώσεις και τα απαραίτητα μέσα προς επιβίωση, είτε με αυστηρό έλεγχο, έλλειψη ελευθερίας και αυστηρές τιμωρίες. Τα στοιχεία της απόλυτης ελευθερίας από τη μία, καθώς και η έλλειψη αυτονομίας από

την άλλη, οδηγούν τους ανήλικους σε χρήση ουσιών ως τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων τους (Καρασάββα, 2021).

Στα παιδιά και των δύο περιπτώσεων υπάρχει έλλειψη συναισθηματικού δεσμού με τους γονείς τους, απουσία της γονικής καθοδήγησης και του ελέγχου, με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς (Denton and Kampfe, 1994). Νεότερες έρευνες έχουν αποδείξει ότι η χρήση ουσιών και αλκοόλ από τη μητέρα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης προκαλεί πρόωρο τοκετό με επιπλοκές, καθώς και πρόωπη εμφάνιση βίαιης συμπεριφοράς στο παιδί.

Η δομή της οικογένειας ως παράγοντας εμφάνισης παραβατικής συμπεριφοράς έχει μελετηθεί περισσότερο στο θέμα της «διαλυμένης» οικογένειας. Η αντίληψη που έως τώρα επικρατεί είναι, ότι στο πλαίσιο μίας τέτοιας οικογένειας ο ανήλικος μπορεί πιο εύκολα να οδηγηθεί σε παραβατικότητα, διότι αντιμετωπίζει συγκρούσεις, προβλήματα επιβίωσης, προσελκύεται ευκολότερα από ομάδες συνομηλίκων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και γενικότερα δεν εκτίθεται σε συμβατικά κοινωνικά πρότυπα.

Οι ερευνητές προσπάθησαν να διευκρινίσουν τι θεωρείται «διαλυμένη» οικογένεια στις μέρες μας. Κατέληξαν στο συμπέρασμα πως θεωρείται ξεπερασμένη η αντίληψη, ότι μία οικογένεια είναι λειτουργική εφόσον υπάρχουν και οι δύο φυσικοί γονείς. Στη σημερινή εποχή, παρατηρούμε μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες πραγματοποιούν το ρόλο τους με απόλυτη επιτυχία απέναντι στους ανήλικους, ενώ αντίθετα υπάρχουν παραδοσιακές οικογένειες με τους δύο γονείς, οι οποίοι περιορίζονται σε απλές, τυπικές σχέσεις με τα παιδιά τους (Χάιδου, 2021).

Σαφή διαπίστωση έγινε για το είδος των οικογενειακών σχέσεων. Διαπιστώθηκε ότι οι ανήλικοι που διατηρούν στενές και τρυφερές σχέσεις με τους γονείς τους σπανιότερα στρέφονται στην παραβατικότητα. Οι στοργικοί γονείς αποδεικνύουν έμπρακτα την αγάπη προς τα παιδιά τους, ενδιαφέρονται γι' αυτά και τα υποστηρίζουν, διαθέτουν χρόνο για συζήτηση και κοινές δραστηριότητες. Αντίθετα οι αδιάφοροι γονείς που αγνοούν ή απορρίπτουν τα παιδιά τους έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να τα οδηγήσουν σε παραβατική συμπεριφορά. Ειδικότερα, η αδιαφορία και η γονική απόρριψη είναι καθοριστικοί παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν τον ανήλικο σε παράνομες δράσεις.

Η προσκόλληση των παιδιών στους γονείς, καθώς και το συναισθηματικό δέσιμο με αυτούς, εκφράζεται με συναισθήματα αγάπης, σεβασμού, φροντίδας, καθώς επίσης και με την επιθυμία ταύτισης μαζί τους ή μίμησης της συμπεριφοράς

τους. Όσο εντονότερα είναι τα συναισθήματα αυτά, τόσο λιγοστεύουν οι πιθανότητες να οδηγηθεί ο ανήλικος σε παράνομες πράξεις.

Αναλυτικά αναφερθήκαμε στις θεωρίες της μάθησης και του ελέγχου, για το ρόλο των οικογενειακών δεσμών σε σχέση με την εκδήλωση ή όχι της παραβατικής συμπεριφοράς, όπου οι ανήλικοι αποδέχονται τα κοινωνικά πρότυπα, τον έλεγχο και τις κυρώσεις των γονέων, με αποτέλεσμα να μην εντάσσονται εύκολα σε ομάδες συνομηλίκων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

Άλλος σημαντικός παράγοντας στο πλαίσιο των οικογενειακών σχέσεων που παίζει ρόλο στην εκδήλωση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είναι η κακομεταχείριση του ανήλικου. Με τον όρο κακομεταχείριση, εννοούμε την σωματική ή σεξουαλική βία καθώς και την παραμέληση του ανήλικου όπως είναι: η στέρηση φροντίδας, στέγης, τροφής.

Παλαιότερες μελέτες υποστήριζαν ότι η κακομεταχείριση του ανήλικου είναι βασικό αίτιο της εγκληματογένεσης. Οι πρόσφατες μελέτες καταρρίπτουν αυτή τη θεώρηση και υποστηρίζουν ότι η κακοποίηση του ανήλικου αυξάνει σε πολύ μικρό βαθμό την πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικότητας. Σύμφωνα με τις θεωρίες ελέγχου, με την κακοποίηση ελαττώνονται οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί, με αποτέλεσμα να ελαττώνεται και η προσκόλληση σε αποδεκτή κοινωνικά συμπεριφορά. Επίσης, η κακοποίηση του ανήλικου ελαττώνει την αποτελεσματικότητα των γονέων ως προς τη μετάδοση αξιών και αντιλήψεων αντίθετων στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και τέλος ελαττώνει την εμπέδωση του αυτοελέγχου (Χαΐδου, 2021).

Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας είναι ένας ακόμα ενισχυτικός παράγοντας εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς. Στις οικογένειες που οικονομικά βρίσκονται στο όριο της φτώχειας ή κάτω από αυτό, δημιουργούνται πολύ συχνά εντάσεις, συγκρούσεις και διαπληκτισμοί μεταξύ γονέων και παιδιών, καθώς και μεταξύ των μεγαλύτερων με τα μικρότερα αδέρφια. Νεότερες μελέτες αναφέρουν ότι τα παιδιά που διαβιούν σε οικογένειες με χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, επηρεάζονται από διαταραχές και άγχος, περισσότερο από τα συνομήλικα παιδιά που διαβιούν σε οικογένειες μέτριας οικονομικής κατάστασης (Repetti, 2002).

Οι οικονομικές δυσκολίες αυξάνουν τις συγκρούσεις μεταξύ γονέων και παιδιών, δημιουργούν έντονο άγχος και καταθλιπτική διάθεση στην οικογένεια, επομένως μπορεί να αποτελέσουν λόγο εκδήλωσης παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Πρόσφατες έρευνες κατά τη δεκαετία του 2000 υποστήριξαν ότι η επιρροή λόγω

οικονομικών παραγόντων για εμφάνιση παραβατικής δραστηριότητας στα νεαρά άτομα, μπορεί να ελαχιστοποιηθεί ή να αποφευχθεί με τους σωστούς επικοινωνιακούς χειρισμούς από τους γονείς. Η ήρεμη, καλή συμπεριφορά των γονιών απέναντι στα παιδιά, η ενθάρρυνση και η ορθή διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων, υπερισχύουν όλων των αρνητικών στοιχείων που εντυπώνονται στη συνείδηση του παιδιού από την δεινή οικονομική θέση της οικογένειας, με αποτέλεσμα να μειωθεί ο κίνδυνος εμφάνισης παραβατικής δράσης (Καρασάββα, 2021).

Ο ρόλος της οικογένειας είναι διττός. Καλείται αφενός να αποτρέψει και να ελαχιστοποιήσει τους παράγοντες κινδύνου εκδήλωσης παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς στα νεαρά μέλη της, αφετέρου να καταστείλει έγκαιρα και αποτελεσματικά κάθε εμφάνισή της.

Κατά τη διαδικασία κοινωνικοποίησης των νεαρών παιδιών από τους γονείς, είναι σημαντικό να υπάρχουν στενές σχέσεις μεταξύ τους και να εκπαιδευτούν τα παιδιά για την ανάπτυξη σύννομης συμπεριφοράς. Απαραίτητα, οι γονείς πρέπει να θέτουν στα παιδιά κανόνες με τους οποίους θα καθορίζουν ποιές συμπεριφορές θεωρούνται επίφοβες και απαράδεκτες. Οι κανόνες δεν πρέπει να είναι πολύ αυστηροί, διότι οδηγούν στο αντίθετο από το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Ο ανήλικος επιβάλλεται να παρακολουθείται από τους γονείς διακριτικά, με άμεσο και έμμεσο τρόπο. Η άμεση παρακολούθηση αφορά την διακριτική παρατήρηση του ανήλικου σε καθημερινή βάση. Η έμμεση γεννάται από συζητήσεις του ανήλικου με τους γονείς του, καθώς και από πληροφορίες που συλλέγουν οι γονείς από το σχολικό και φιλικό περιβάλλον του ανήλικου.

Εάν τα παιδιά παραβιάσουν τους κανόνες, οι κυρώσεις από τους γονείς δεν θα πρέπει να είναι σκληρές και καθαρά τιμωρητικές. Η κακοποίηση, σωματική ή λεκτική, επιφέρει αντίθετα αποτελέσματα. Ο καλύτερος τρόπος είναι να προσπαθήσουν οι γονείς μέσω της ανοικτής συζήτησης να επαναφέρουν τους κανόνες, ή να στερήσουν κάποια προνόμια από τα παιδιά, ώστε να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για το επιθυμητό αποτέλεσμα. Κατά τους R. Agnew and T. Brezina (2012), υποστηρίζεται ότι οι γονείς παραβατικών παιδιών διακρίνονται σε δύο τύπους. Σε «ελαστικούς» οι όποιοι χαρακτηρίζονται από έλλειψη επίβλεψης και σε «φλύαρους» που επιβάλλουν κυρώσεις στα παιδιά αλλά δεν τις εφαρμόζουν με συνέπεια (Χάιδου, 2021).

Στο πλαίσιο μιας ορθής κοινωνικοποίησης η στήριξη των γονέων προς τα παιδιά θα πρέπει να είναι διαρκής. Οι γονείς θα πρέπει να καλλιεργούν στα παιδιά συγκεκριμένες κοινωνικές δεξιότητες προκειμένου να επιλύουν τα προβλήματά τους σε περίπτωση σύγκρουσης, ώστε να μη στρέφονται σε παραβατικές ενέργειες. Στη σημερινή κοινωνία δυστυχώς οι γονείς είτε γιατί απασχολούνται πολλές ώρες μακριά από το σπίτι, είτε γιατί ασχολούνται με καθημερινά προβλήματα επιβίωσης, αμελούν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στα παιδιά και χάνουν τον απόλυτο έλεγχο.

Η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια της εποχής σε όλους τους τομείς, έχουν οδηγήσει την κοινωνία σε μία ανομική κατάσταση. Η παραδοσιακή δομή της οικογένειας φαίνεται να έχει καταρρεύσει και το παιδί δεν βιώνει την παιδική του ηλικία όπως θα έπρεπε, εφόσον το διάστημα μεταξύ της προσχολικής ηλικίας και της εφηβικής απουσιάζει. Η κοινωνικοποίηση του παιδιού στις κοινωνίες του δυτικού κόσμου συντελείται με βάση την επιλογή λανθασμένων κοινωνικών προτύπων και χρονικού προγραμματισμού. Ο σύγχρονος προγραμματισμός του ανήλικου συνεπάγεται την έλλειψη ελεύθερου και δημιουργικού χρόνου, την έλλειψη συναναστροφής με συνομηλίκους, με αποτέλεσμα την πλήρη απομόνωσή του. Η απομόνωση του ανήλικου στο σπίτι έχει ως αποτέλεσμα την εσωστρέφεια και την ανεξέλεγκτη απασχόληση του με προϊόντα σύγχρονης τεχνολογίας, όπως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, τα κινητά, η τηλεόραση, τα βίντεο και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Παράλληλα, η χρήση της τεχνολογίας κατά την παιδική ηλικία επιδρά αρνητικά στο συναισθηματικό κόσμο του παιδιού και μειώνει τα περιθώρια ανάπτυξης της πρωτοβουλίας και της φαντασίας του. Ως πιο σημαντικό θέμα αναδεικνύεται η απόλυτη εξοικείωση του παιδιού με τη βία, όπου μέσα από τις τηλεοπτικές εκπομπές και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια κατακλύζεται από εικόνες και διάφορες μορφές βίας, που τελικά προσγειώνουν το παιδί απότομα στον κόσμο των ενηλίκων (Χάιδου, 2021).

5.1.2 Ο ρόλος του σχολείου

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης του ανήλικου παραμένει ως μία σπουδαία λειτουργία της οικογένειας, ωστόσο περιλαμβάνεται (η κοινωνικοποίηση) στη λειτουργία και άλλων φορέων. Το σχολείο ως εξειδικευμένος θεσμός εκπαίδευσης, με δεδομένο ότι ο ανήλικος περνά πολλές ώρες σε αυτό, επιτελεί διπλό ρόλο σε σχέση με την παραβατική δραστηριότητα.

Αρχικά το σχολείο ως μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου παρεμβαίνει όταν αντιληφθεί παρεκκλίνουσες συμπεριφορές ανήλικων ενεργοποιώντας μηχανισμούς διευθέτησης, με τη βοήθεια των δασκάλων, των μαθητών και των γονέων ώστε να αποφευχθεί ο στιγματισμός του ανήλικου. Πολλές φορές, όταν οι κανόνες και οι κυρώσεις στον παραβατικό ανήλικο προέρχονται από την ίδια τη μαθητική ομάδα, το σχολείο φαίνεται ότι δρα πιο αποτελεσματικά ακόμα και από την ίδια την οικογένεια.

Κατά δεύτερον, υπάρχουν περιπτώσεις όπου το σχολείο ως ανεπίσημη μορφή κοινωνικού ελέγχου, μπορεί να ενισχύσει την πιθανότητα εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς. Έρευνες (Agnew and Brezina, 2012) έχουν καταλήξει ότι η μη αποδεκτή συμπεριφορά του ανήλικου μέσα στο σχολείο αποτελεί λόγο μη συμμετοχής σε κοινές σχολικές δράσεις, γεγονός που τον ωθεί σε περιθωριοποίηση και ενδεχομένως σε παραβατικές ενέργειες. Τα τελευταία χρόνια καταγράφεται αύξηση παρεκκλίνουσας ή και εγκληματικής συμπεριφοράς μαθητών εντός του σχολείου. Συνήθως οι δράσεις αφορούν μικροκλοπές, φθορές, σωματική βλάβη, εκφοβισμό μικρότερων μαθητών. Ανησυχητικά αυξάνονται και οι σοβαρότερες περιπτώσεις (κυρίως στην Αμερική) όπως οπλοκατοχή, οπλοχρησία και σοβαρά εγκλήματα βίας (Χαΐδου, 2021).

Στην Ελλάδα, η βία (ψυχολογική και σωματική) και η εγκληματικότητα στα σχολεία, τόσο μεταξύ των μαθητών, όσο και των μαθητών με τους εκπαιδευτικούς, απασχολεί ιδιαίτερα τους κοινωνικούς θεσμούς και την πολιτεία κυρίως τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Αποδεκτό είναι πως το σχολείο ως ανεπίσημος θεσμός κοινωνικού ελέγχου, αποτελεί σημαντική παράμετρο η οποία μπορεί να επηρεάσει καθοριστικά την πορεία ενός νεαρού ανήλικου. Αίτημα όλης της εκπαιδευτικής κοινότητας παραμένει η αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος, ώστε η εκπαιδευτική διαδικασία να γίνει πιο ουσιαστική και παιδαγωγική για όλα τα παιδιά.

5.1.3 Ο ρόλος των ομάδων και των συμμοριών

Σημαντικός παράγοντας εκδήλωσης της νεανικής παραβατικότητας θεωρείται η ανάγκη της ενσωμάτωσης των ανήλικων στο πλαίσιο μιας ομάδας με άτομα που έχουν κοινά ενδιαφέροντα, παρόμοια ηλικία και κοινωνική κατάσταση, η κοινά ονομαζόμενη ομάδα ομηλικών (peer group). Οι ομάδες αποτελούνται συνήθως από μικρό σύνολο ατόμων, δύο έως τέσσερα άτομα. Είναι συνήθως φίλοι της ίδιας ηλικίας, οι οποίοι ευκαιριακά συμμετέχουν σε παραβατικές δραστηριότητες.

Οι θεωρίες της μάθησης αναφέρουν ότι η ομάδα εξυπηρετεί δύο ρόλους: αποτελεί την πηγή της παραβατικότητας και ταυτόχρονα αποτελεί καταφύγιο των νεαρών παραβατών. Από έρευνες (Agnew and Brezina, 2012) έχει διαπιστωθεί ότι η σχέση μεταξύ παραβατικών ομάδων και πράξεων είναι αμφίδρομη. Ειδικότερα, οι ανήλικοι αρχικά συναναστρέφονται ομάδες που εμφανίζουν μέτρια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Στη συνέχεια, η μικρή αυτή παραβατική δράση τους οδηγεί σε συνύπαρξη με περισσότερες ομάδες με συνέπεια τη διάπραξη σοβαρότερων πράξεων. Ο βαθμός επίδρασης της ομάδας στον ανήλικο εξαρτάται από τη συχνότητα έκθεσης σε αυτή καθώς και από το είδος της επίβλεψης των γονέων στο παιδί.

Σε αντίθεση με την ομάδα, η συμμορία έχει αρκετές διαφοροποιήσεις. Με τον όρο συμμορία εννοούμε κυρίως τις συμμορίες του δρόμου (street gang), με κύρια χαρακτηριστικά τη διάρκεια της ύπαρξης και την ταύτιση των μελών με συγκεκριμένες παραβατικές δραστηριότητες. Κατά κανόνα, η συμμορία διαπράττει σοβαρές εγκληματικές πράξεις, δρα σε συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, διαθέτει ιεραρχία και οργάνωση (Χαΐδου, 2021).

Η ένταξη των ανηλίκων σε συμμορίες γίνεται συνήθως από φίλους που είναι ήδη μέλη συμμοριών. Η συμμορία αναπληρώνει την οικογένεια και τους κοινωνικούς δεσμούς και κάνει τους ανήλικους να αισθάνονται δυνατοί, σημαντικοί, άξιοι σεβασμού και φόβου απέναντι σε τρίτα άτομα ή σε μέλη άλλων συμμοριών.

Στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία αυξάνονται οι συμμορίες ανηλίκων όχι με την μορφή των σκληρών συμμοριών που συναντούμαι σε άλλες χώρες, κυρίως σε μεγάλες πόλεις των ΗΠΑ.

5.2 Επίσημος Κοινωνικός Έλεγχος

Ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος ασκείται από ειδικούς μηχανισμούς, κυρίως του κράτους και διαχρονικά περιλαμβάνει διάφορες φάσεις εξέλιξης. Εξαρτάται από την περίοδο (ιστορική), το πολίτευμα, καθώς και το κοινωνικό πλαίσιο που εντάσσεται.

Πριν τις μεταρρυθμίσεις του 19^{ου} αι. επικρατούσε η «εξουδετερωτική» αντίληψη για τους εγκληματίες με σκληρές ποινές (εξορία, ακρωτηριασμός, θανατική ποινή), που είχαν σκοπό την τιμωρία και τη δίκαιη ανταπόδοση.

Κατά τον 19^ο αι. υπό την επίδραση του θετικισμού η αντίληψη κατά των εγκληματιών περικλείει θεραπευτικό περιεχόμενο. Οι ποινές αποκαλούνται «μέτρα» και κύριος στόχος του κράτους είναι να προστατεύσει το κοινωνικό σύνολο από τους

εγκληματίες. Οι αμετανόητοι εγκληματίες απομονώνονται, ενώ εκείνοι που μπορούν να βελτιωθούν «επανακοινωνικοποιούνται» (Χάιδου, 2018).

Η επιρροή των θετικών επιστημών στις αρχές του 20^{ου} αι. αλλάζει την αντίληψη της κοινωνίας περί της ανταποδοτικής διάστασης της ποινής. Η ποινή θεωρείται κρατικό εργαλείο παρέμβασης και προϋποθέτει την ενοχή του δράστη.

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο δημιουργείται η αντίληψη της «αποποινικοποίησης» και της «απεγκληματοποίησης». Κυριαρχεί η άποψη ότι η ποινή δεν πρέπει να τιμωρεί αλλά να σωφρονίζει. Η θετικιστική θεωρία κλονίζεται και το ενδιαφέρον στρέφεται στο κράτος και στους μηχανισμούς του. ενώ παράλληλα το ποινικό δίκαιο ισχυροποιείται και νομιμοποιείται με τη συναίνεση του κοινωνικού συνόλου.

Παρ' αυτά, από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 η ειδική πρόληψη ως στόχος της ποινής δέχεται έντονη κριτική με βασικό επιχείρημα, ότι η αποτυχία της επανακοινωνικοποίησης του δράστη οφείλεται αποκλειστικά στους λόγους της εγκληματογένεσης, οι οποίοι ενυπάρχουν στην προσωπικότητά του. Η γενική πρόληψη επανέρχεται σιωπηρά ως σκοπός της ποινής, ενώ ο εκφοβισμός αποτελεί ξανά τον κύριο λόγο ύπαρξης του ποινικού δικαίου.

Κατά τη δεκαετία του 1960 επικρατεί η άποψη ότι η προστασία της κοινωνίας επιτυγχάνεται μέσα από την εγγυημένη λειτουργία του δικαίου, ενώ τη δεκαετία του 1970 το βάρος μετατοπίζεται από το δράστη στην πράξη και αποδοκιμάζεται η ποινή ως προληπτική λειτουργία στα πλαίσια του εκφοβισμού. Το ποινικό δίκαιο ισχυροποιείται απολαμβάνει την εμπιστοσύνη του κοινωνικού συνόλου και πιστεύεται ότι επιτελεί κοινωνικοποιητική διαδικασία (Χάιδου, 2018).

Οι μεγάλες αλλαγές που συντελούνται από το 1980 σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο (έντονη μετανάστευση, κοινωνικές ανισότητες, αύξηση της ανεργίας, αναπτυσσόμενη ανομία), μετέτρεψαν τα κράτη πρόνοιας σε κατασταλτικά κράτη. Στόχος του ποινικού συστήματος είναι η εγκληματοποίηση των συμπεριφορών των κοινωνικοοικονομικά αδύναμων ατόμων και η καταστολή μέσω ποινικών και σωφρονιστικών μέτρων.

Η υπέρμετρη αύξηση και οι νέες μορφές της εγκληματικότητας (οικονομικά και περιβαλλοντικά εγκλήματα, τρομοκρατικές ενέργειες) από το 1990 και μετά έχουν ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση του κοινωνικού ελέγχου με στόχο τη διατήρηση και αποκατάσταση της οργανωμένης τάξης. Παράλληλα το ποινικό δίκαιο

μετατρέπεται σε κοινωνικο-τεχνικό εργαλείο, ενώ επανέρχεται η ποινή ως ανταποδοτικό μέτρο (Χαΐδου, 2021).

Εν κατακλείδι, ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος συνιστά διαχρονικό στοιχείο της κοινωνίας που προσαρμόζεται στα κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα κάθε εποχής. Θεωρείται αναγκαίο εργαλείο συμμόρφωσης όλων των πολιτών, ενηλίκων και ανηλίκων, προς τις επιταγές της εκάστοτε εξουσίας (Χαΐδου, 2021).

5.2.1 Ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου παραβάτη στην Ευρώπη

Η χάραξη του πλαισίου του επίσημου κοινωνικού έλεγχου που θα ασκηθεί διαχρονικά αναφορικά με τη νεανική παραβατικότητα εξαρτάται, από το πλαίσιο αντίδρασης που υιοθετεί η κοινωνία τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Η αντίδραση της κοινωνίας διαφοροποιείται κατά τη διάρκεια των χρόνων, δίνοντας βαρύτητα είτε στην ατομική μεταχείριση του ανήλικου, είτε στη φιλελεύθερη μεταρρύθμιση ή τέλος στη ριζοσπαστική μη παρέμβαση.

Η **ατομική μεταχείριση** υποστηρίζει ότι ο κάθε παραβάτης είναι ιδιαίτερη περίπτωση και η προσέγγισή του πρέπει να είναι κλινική. Η **φιλελεύθερη μεταρρύθμιση** στοχεύει στη μεταβολή των συστημάτων των κοινωνικών αξιών χωρίς να εστιάζουν στο πρόσωπο του ανήλικου. Τέλος, οι υποστηρικτές της **ριζοσπαστικής μη παρέμβασης** πιστεύουν ότι η εγκληματική συμπεριφορά των ανηλίκων είναι αποτέλεσμα του στιγματισμού τους από το επίσημο κράτος και προτείνουν την κατάργηση πολλών νόμων.

Στη σύγχρονη κοινωνία η αντίδραση στην ανήλικη παραβατικότητα δεν βασίζεται αποκλειστικά σε μία από τις τρεις αντιλήψεις, αλλά επικρατεί συνδυασμός των τάσεων.

Σχεδόν σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες (Χαΐδου, 2021) μέχρι το 19^ο αι. κυριαρχούσε η αντίληψη στο ποινικό δίκαιο, ότι ο νεαρός ανήλικος (παιδί και έφηβος) αποτελεί μικρογραφία ενός ενήλικα. Ήδη από το 16^ο αι. στην Ευρώπη συναντάται εγκλεισμός ανηλίκων σε σωφρονιστήρια (Λονδίνο το 1575).

Ολλανδία: Στις αρχές του 17^{ου} αι. στην Ολλανδία το 1603, θεσμοθετείται το σωφρονιστικό σύστημα ανηλίκων και ιδρύεται το πρώτο ίδρυμα ανηλίκων, που αποτελεί το πρώτο σύγχρονο σωφρονιστικό κατάστημα στην ηπειρωτική Ευρώπη.

Ιταλία: Το 1703 ιδρύεται στη Ρώμη (Πάπα Κλήμη ΙΑ΄) αναμορφωτικό κατάστημα ανηλίκων, ενώ στα τέλη του 18^{ου} αι. ιδρύονται στην Ιταλία επανορθωτικές φυλακές για παιδιά

Αγγλία: Το 1780 δημιουργούνται στην Αγγλία παρόμοια φιλανθρωπικά ιδρύματα και σωφρονιστήρια για ανήλικους. Το 1854 ψηφίζεται νόμος στην Αγγλία που προβλέπει συγκεκριμένη μεταχείριση των παιδιών που εγκληματούν, ενώ από τις αρχές του 19^{ου} αι. λόγω της εκβιομηχάνισης παρατηρείται μεγάλος αριθμός έγκλειστων ανήλικων στις φυλακές.

Γαλλία: Το 1836 στη Γαλλία κατασκευάζεται φυλακή αποκλειστικά για ανήλικους, η οποία είχε από το 1817 προβλεφθεί με νόμο.

Πρωσία: Το 1820 στην Πρωσία και στα γερμανικά κράτη ιδρύονται φυλακές ανήλικων.

Η ειδική μεταχείριση των ανήλικων εγκληματιών στα τέλη του 19^{ου} αι. υιοθετείται από την εφαρμογή του αναμορφωτικού συστήματος borstal στη Μ. Βρετανία, το οποίο απέβλεπε στην αγωγή αλλά και στη μετασωφρονιστική φροντίδα των νεαρών έγκλειστων. Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε αρχικά το 1902, ενώ από το 1910 καθίσταται υποχρεωτικό σε όλη την Αγγλία. Παράλληλα ιδρύεται η εταιρεία προστατευτικής επίβλεψης και αποκατάστασης των προσωρινά απολυόμενων έγκλειστων (Borstal Association) που αφορά ανήλικους από 16 έως 21 ετών.

Ο θεσμός της σωφρονιστικής μεταχείρισης (αναμορφωμένος) τύπου borstal εφαρμόστηκε μέχρι τη δεκαετία του 1982 και αντικαταστάθηκε από την ορισμένου χρόνου ποινή (youth custody) (Χάιδου, 2021). Για πιο σοβαρά εγκλήματα έχει εφαρμοστεί η «ενδιάμεση μεταχείριση» στην οποία οι ανήλικοι εισάγονται σε ειδικά κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης (day centers) (Κουράκης, 2004).

Γίνεται φανερό ότι στην πορεία των χρόνων εγκαταλείπεται το τιμωρητικό πρότυπο και υιοθετείται το προνοιακό που ενδιαφέρεται για τον ίδιο τον ανήλικο δράστη και τις δυνατότητες βελτίωσης του χαρακτήρα του. Η αντίληψη αυτή επηρεάζει θεσμικά και αναμορφώνει το δίκαιο των ανηλίκων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες όπως: η Αγγλία (1908), το Βέλγιο (1912), η Γαλλία (1912 και 1945), η Ελβετία (1893 έως 1937), η Ελλάδα (1950) (Χάιδου, 1989).

5.2.2 Ποινική αντιμετώπιση του ανήλικου παραβάτη στην Ελλάδα έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα

Στην Ελλάδα κατά την οθωμανική περίοδο ίσχυε το εθιμικό δίκαιο με σκληρά μέτρα αντίδρασης απέναντι στα ανήλικα άτομα, ιδιαίτερα στα κορίτσια για παραβίαση ηθικών κανόνων της εποχής.

Κατά την επανάσταση, στο «Απάνθισμα των Εγκληματικών» το 1823 μόνο μία διάταξη περιλαμβάνεται σχετικά με την ποινική ευθύνη των παιδιών που αναφέρει ότι στο παιδί έως επτά ετών συγχωρείται ο φόνος, ενώ ο ανήλικος άνω των οκτώ ετών έχει πλήρη ποινική ευθύνη και εξομοιώνεται με τους ενήλικους (Γασπαρινάτου, 2020).

Η ελληνική ποινική νομοθεσία μετά την επανάσταση (Ποινικός Νόμος του 1834) δέχεται ότι η ποινική ευθύνη του ανήλικου εγκληματία είναι ανάλογη με το μέγεθος της ενοχής του (Βλάσσης, 2009). Ο ΠΝ του 1834 έργο του Βαυαρού Ludwig von Maurer, επηρεασμένος από την κλασική σχολή του ποινικού δικαίου και από το γερμανικό ποινικό δόγμα, δέχεται την αρχή της «ελευθερίας της βούλησης» εκτός από τα παιδιά και τους παράφρονες. Ο ΠΝ θεωρεί τα παιδιά κάτω των δέκα ετών ακαταλόγιστα (Χαΐδου, 2021). Μετά τα δέκα έτη (από 10 έως 14) ο καταλογισμός της παράνομης πράξης στο παιδί αφήνεται αποκλειστικά στην κρίση του δικαστή. Ο δικαστής κρίνει τις υποθέσεις ή «μετά διακρίσεως» που τιμωρείται το παιδί όπως και ο ενήλικος με ίδιες ποινές, αλλά μειωμένες (άρθρο 84 ΠΝ), ή «άνευ διακρίσεως» χωρίς επιβολή ποινής, αλλά με δυνατότητα εγκλεισμού για λόγους διαπαιδαγώγησης (άρθρο 83ΠΝ). Τα όρια της ποινικής ανηλικότητας εξαντλούνται στο 14^ο έτος της ηλικίας (άρθρο 85 ΠΝ). Οι ανήλικοι άνω των 14 ετών μεταχειρίζονται όπως και οι ενήλικοι. (Γασπαρινάτου, 2020).

Τα πρώτα άσυλα ή ιδρύματα για ανήλικους ξεκίνησαν τη λειτουργία τους τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αι. Τα αναμορφωτήρια εκείνης της εποχής έμοιαζαν με στρατώνες και στέγαζαν μεγάλο αριθμό τροφίμων με ελάχιστο και ανειδίκευτο προσωπικό (Χαΐδου, 2021). Παράλληλα, η κυβέρνηση Βενιζέλου επιχειρεί νομοθετικές μεταρρυθμίσεις με τους νόμους: Ν.1681/1919 «περί επαιτείας και αλητείας», Ν. 1682/1919 «περί προστασίας των εις επαιτείαν και αλητείαν εκδότων ανηλίκων», ενώ με το Ν. 2018/1920 θεσπίζεται η ιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων. Λίγα χρόνια αργότερα ψηφίζεται ο Ν. 5098/1931 που προβλέπει την ίδρυση δικαστηρίων ανηλίκων, ο οποίος παρέμεινε ανενεργός μέχρι την ψήφιση του κατασταλτικού Ν. 2135/1939 «περί εκδικάσεως των εγκλημάτων των ανηλίκων» (Γασπαρινάτου, 2020).

Η έρευνα για τη σωφρονιστική μεταχείριση των ανηλίκων δραστηρίων ξεκινά από την περίοδο του μεσοπολέμου με την τυπική θέσπιση του ΠΔ 2.12.1926 και ολοκληρώνεται με τον ΑΝ 2724/1940 «Περί οργάνωσης και λειτουργίας αναμορφωτικών καταστημάτων ανηλίκων» ο οποίος δε διαφέρει από τη

σωφρονιστική μεταχείριση των ανήλικων εγκληματιών, ακόμα και μετά τη ψήφιση του AN 125/1967 «Σωφρονιστικός Κώδιξ εκτελέσεως ποινών και ασφαλιστικών μέτρων» (Χαΐδου, 2021). Με το ΠΔ 602/19.8.1976 τα αναμορφωτικά καταστήματα μετονομάστηκαν σε ιδρύματα αγωγής, ενώ με το ΠΔ 180/10.7.1987 σταμάτησαν οριστικά τη λειτουργία τους, εκτός από το ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αρρένων Βόλου που λειτουργεί έως σήμερα (Γασπαρινάτου, 2020).

Ο AN 2724/1940 αναφέρεται στην οργάνωση και λειτουργία των ιδρυμάτων αγωγής, ο οποίος δίνει τη δυνατότητα να εγκλειστεί ένας ανήλικος από 7 έως 17 ετών σε αναμορφωτικό κατάστημα με διοικητική πράξη (επιπρόσθετα με το Ν. 2298/1995 και με απόφαση του δικαστή ανηλίκων), εάν εμφανίζει δείγματα «ηθικής παρεκτροπής». Ο εγκλεισμός παύει όταν ο ανήλικος συμπληρώσει το 21^ο έτος. Ο εγκλεισμός του ανήλικου σε ίδρυμα αγωγής αποτελεί μέτρο στέρησης της ελευθερίας και πολλά χρόνια αργότερα επικρίθηκε ως αντισυνταγματικό μέτρο (σύμφωνα με τα άρθρα 5 παρ. 3 και 7 παρ.1 Συντ.) (Χαΐδου, 2021). Ωστόσο η πιο σημαντική καινοτομία του AN ήταν η ίδρυση των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων (ΕΠΑ) στην έδρα κάθε πρωτοδικείου (άρθρο 12 AN 2724/1940) (Γασπαρινάτου, 2020).

Με τη ψήφιση του Ποινικού Κώδικα του 1950 (Ν. 1492/1950) εκλείπει το θέμα της «διακρίσεως» στην επιβολή κυρώσεων στους ανήλικους, αλλά στο ιδιαίτερο κεφάλαιο του ΠΚ με τίτλο «ανήλικοι εγκληματίες» υπάρχουν διατάξεις για τη μεταχείριση και την ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων (Κεφ. Όγδοο, άρθρ. 121-133 ΠΚ).

Σύμφωνα με τον ΠΚ του 1950, ανήλικοι θεωρούνται τα άτομα που εισέρχονται στο 7^ο έτος έως τη συμπλήρωση του 17^{ου} έτους. Οι ανήλικοι 7 έως 12 ετών καλούνται παιδιά και δεν έχουν ποινική ευθύνη. Οι ανήλικοι από 13 έως 17 ετών καλούνται έφηβοι και είναι ποινικά υπεύθυνοι, εάν κριθούν επικίνδυνοι. Στα παιδιά και εφήβους επιβάλλονται τέσσερα αναμορφωτικά μέτρα (επίπληξη, ανάθεση της επιμέλειας σε επιτρόπους ή σε ιδρύματα, τοποθέτηση σε κατάσταση αγωγής) και θεραπευτικά μέτρα εάν η κατάσταση του ανήλικου δράστη απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση (Καλαϊτζή, 2020).

5.2.3 Όργανα άσκησης επίσημου κοινωνικού ελέγχου

Με την αντιμετώπιση και διαχείριση του ανήλικου παραβάτη στην Ελλάδα ασχολείται το ποινικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα μέχρι την παραπομπή του

ανήλικου δράστη στο δικαστήριο ανηλίκων αναλαμβάνουν κατά σειρά η αστυνομία, η εισαγγελία και η υπηρεσία επιμελητών ανηλίκων.

Αστυνομία

Η αστυνομία είναι αρμόδια για την τήρηση της δημόσιας τάξης και κρατικής ασφάλειας. Επιπλέον, από το νόμο δίνονται δυνατότητες παρέμβασης των οργάνων της αστυνομίας στην απονομή ποινικής δικαιοσύνης των ανήλικων (Χαΐδου, 1989). Τα αστυνομικά όργανα δέχονται μηνύσεις για ανήλικους φερόμενους ως δράστες, εκτελούν ανακριτικές πράξεις και για ανήλικους, κατόπιν εισαγγελικής ή ανακριτικής παραγγελίας, προσάγουν τον ανήλικο στον εισαγγελέα ανηλίκων εάν τον συλλάβουν την ώρα διάπραξης της πράξης (Κουράκης, 2004).

Το ΠΔ 7/2017 «Αναδιάρθρωση- αναδιοργάνωση, σύσταση και λειτουργία περιφερειακών υπηρεσιών Ελληνικής Αστυνομίας» αναφέρει ρητά στο άρθρο 5γ τη λειτουργία της Υποδιεύθυνσης Προστασίας Ανηλίκων, που υπάγεται διοικητικά στη Διεύθυνση Ασφάλειας Αττικής (άρθρ. 1 παρ. 4 ε).

Η Υποδιεύθυνση Προστασίας Ανηλίκων (άρθρ. 6 ΠΔ 7/2017) διαρθρώνεται σε δύο τμήματα: α) το Τμήμα Προστασίας Ανηλίκων, που είναι αρμόδιο για την πρόληψη και καταστολή της εγκληματικότητας των ανηλίκων, τη μελέτη των κοινωνικών αιτιών που ωθούν τους ανήλικους σε παραβατικές πράξεις και την αναζήτηση εξαφανισμένων ανηλίκων, και β) το Τμήμα αντιμετώπισης παραβατικότητας ανηλίκων, που είναι αρμόδιο για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων σε συνεργασία με τις δικαστικές αρχές ανηλίκων και άλλους αρμόδιους φορείς.

Εισαγγελέας ανηλίκων- Ανακριτής ανηλίκων

Ο εισαγγελέας ανηλίκων, όπως και ο εισαγγελέας, έχει ως κύριο έργο τη δίωξη αξιόποινων πράξεων. Στη θέση του εισαγγελέα ανηλίκων διορίζονται δικαστικοί λειτουργοί με εξειδικευμένες γνώσεις σε θέματα ανηλίκων (άρθρ. 26 παρ. 3 Ν.1756/1988), με διάρκεια θητείας τρία έτη με ανανέωση ακόμη για τρία έτη (άρθρ. 4 παρ. 4 και 26 παρ. 6 του Ν.1756/1988).

Στον εισαγγελέα ανηλίκων από το 2003 δίνεται η δυνατότητα αποχής από την ποινική δίωξη κατά ανήλικου (άρθρ. 46 ΚΠΔ), μετά από ακρόαση του ανήλικου, ωστόσο παρέχεται η δυνατότητα επιβολής εξωδρυματικών αναμορφωτικών μέτρων, καθώς και η διάρκεια συμμόρφωσης προς αυτά. Επιπρόσθετα, αυτεπάγγελα ο

εισαγγελέας ανηλίκων φροντίζει για την εκτέλεση της απόφασης του δικαστηρίου και επιβλέπει την εφαρμογή των επιβληθέντων μέτρων (άρθρ. 549 παρ. 4 ΚΠΔ) (Χάιδου, 2021).

Παράλληλα, η ανάκριση των ανήλικων, όταν απαιτείται, εκτελείται από ειδικό ανακριτή ανηλίκων, ο οποίος διεξάγει επιπλέον και την προανάκριση κατά των ανηλίκων (άρθρ. 31 παρ. 2 ΚΠΔ). Στη θέση του ανακριτή ανηλίκων διορίζονται δικαστικοί λειτουργοί χωρίς ειδικές γνώσεις, με διάρκεια θητείας δύο έτη με ανανέωση ακόμη για δύο έτη (άρθρ. 26 παρ. 1 και 6 του Ν.1756/1988).

Σκοπός της ανάκρισης είναι η συγκέντρωση των απαραίτητων αποδεικτικών στοιχείων προκειμένου να βεβαιωθεί η τέλεση αξιόποινης πράξης και να αποφασισθεί αν θα πρέπει να εισαχθεί ο ανήλικος σε δίκη.

Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής

Με το Ν. 2793/1954 «Περί της οργανώσεως παρά τοις δικαστηρίοις ανηλίκων υπηρεσίας επιμελητών ανηλίκων» θεσμοθετήθηκε η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων (ΥΕΑ), ενώ το 1958 (Ν.3811/1958) λειτούργησε ο θεσμός των έμμισθων επιμελητών.

Οι ΥΕΑ συστάθηκαν με το Ν. 378/1976 όπου οι επιμελητές απέκτησαν τη δημοσιοϋπαλληλική ιδιότητα και με το ΠΔ 49/1979 προσδιορίστηκε το έργο και τα καθήκοντα των επιμελητών ανηλίκων. Επιπλέον, οι ΥΕΑ ήταν περιφερειακές υπηρεσίες του υπουργείου Δικαιοσύνης που λειτουργούσαν στην έδρα κάθε πρωτοδικείου.

Το 2014 οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής (συστάθηκαν το 1991) συγχωνεύθηκαν με τις ΥΕΑ ως ενιαία υπηρεσία, την ΥΕΑΚΑ με λειτουργία στις έδρες των Πρωτοδικείων.

Το ΠΔ 96/2017 αναφέρει ότι αποστολή των ΥΕΑΚΑ είναι μεταξύ άλλων η παροχή υποστήριξης στον εισαγγελέα και στον ανακριτή ανηλίκων για θέματα που αφορούν, την πρόληψη της παραβατικότητας, τη θυματοποίηση και τη μεταχείριση ανηλίκων ατόμων. Επίσης, αποστολή τους είναι η διενέργεια κοινωνικών ερευνών και η εξωιδρυματική μεταχείριση ανηλίκων που έχουν διαπράξει αδίκημα (Χάιδου, 2021).

Δικαστήρια ανηλίκων

Τα δικαστήρια ανηλίκων ενώ θεσμοθετήθηκαν το 1931, ουσιαστικά καθιερώθηκαν με τον ΑΝ.2135/1939, αλλά στην πραγματικότητα η λειτουργία τους από το 1940 ήταν καθαρά τυπική. Μετά το έτος 1955, με το Ν. 3315/1955 «Περί συμπληρώσεως των περί δικαστηρίων ανηλίκων και μεταχειρίσεως ανηλίκων κειμένων διατάξεων», τα δικαστήρια ανηλίκων ασκούν ειδική ποινική δικαιοδοσία (άρθρ. 1 ΚΠΔ) (Χάιδου, 1989).

Τα δικαστήρια ανηλίκων διακρίνονται σε μονομελές δικαστήριο, τριμελές δικαστήριο και εφετείο ανηλίκων. Τα δικαστήρια ανηλίκων δικάζουν (άρθρ. 113 ΚΠΔ) τις αξιόποινες πράξεις που διαπράττονται από ανήλικους και επιβάλλουν αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, ή ποινές σύμφωνα με όσα ορίζονται στον ΠΚ (Ευαγγελάτος, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Δίκαιο Ανηλίκων: Αρχές και χαρακτηριστικά

6.1 Η έννοια του Δικαίου Ανηλίκων

Οι κανόνες δικαίου με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι ανήλικοι, ιδίως όταν τελούν αξιόποινες πράξεις ονομάζεται Δίκαιο Ανηλίκων. Το Δίκαιο Ανηλίκων διακρίνεται σε α) **Δίκαιο Πρόνοιας** που αναφέρεται στην προστασία και στα προστατευτικά μέτρα που λαμβάνονται σε σχέση με τους ανήλικους που βιώνουν επικίνδυνες καταστάσεις (Καλαϊτζή, 2020). Ειδικότερα, στο οικογενειακό δίκαιο (άρθρα 1532επ. ΑΚ) ορίζονται κανόνες προστασίας του παιδιού που διατρέχει κίνδυνο από τους γονείς ενώ στις διατάξεις των άρθρων 17 και 18 του Ν.2298/1995 καθορίζεται η λειτουργία θεσμών προνοιακού χαρακτήρα όπως: τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και οι εταιρείες προστασίας ανηλίκων (Δημοπούλου, 2019). β) Το **ποινικό δίκαιο ανηλίκων** το οποίο κυρίως περιλαμβάνει μέτρα στήριξης και βελτίωσης των παραβατικών ανηλίκων στα πλαίσια του κοινωνικού ελέγχου και αποτελεί, ως ξεχωριστή ενότητα, μέρος του ελληνικού ποινικού δικαίου. Γενικότερα, το Δίκαιο Ανηλίκων δεν εντάσσεται σε ξεχωριστό κώδικα ανηλίκων, καθώς όλες οι διατάξεις που προβλέπονται για τους ανήλικους είναι διασκορπισμένες (Χαϊρπάλογλου, 2007).

Σύμφωνα με τον Ν. Κουράκη ο ορισμός του Δικαίου Ανηλίκων στη χώρα μας δύναται να διατυπωθεί ως εξής: *«Δίκαιο ανηλίκων είναι το σύνολο των κανόνων δικαίου και εγκληματολογικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων μέσω των οποίων αντιμετωπίζονται ποινικής σημασίας προβλήματα νεαρών ατόμων (παραβατικών,*

προπαραβατικών ή και θυμάτων αξιοποιούνων πράξεων), κυρίως, μεν, έως την ηλικία των 18 ετών συμπληρωμένων, κατ' εξαίρεση, δε, και έως την ηλικία των 21 ετών μη συμπληρωμένων» (Κουράκης, 2012). Σημειώνουμε, ότι με το νέο ΠΚ (2019) η ανωτέρω αναφερόμενη ηλικία των 21 ετών επεκτάθηκε στα 25 έτη.

Η ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων καθορίζεται από αρχές, σκοπούς και χαρακτήρα με ιδιαίτερη έμφαση σε τρεις αρχές: α) την αρχή της διαπαιδαγώγησης, β) την αρχή της επικουρικότητας και γ) την αρχή της αναλογικότητας.

Η αρχή της διαπαιδαγώγησης θέτει όρια στο εύρος των ποινικών κυρώσεων των ανηλίκων σύμφωνα με την επιταγή του ελληνικού συντάγματος (άρθρο 21 Συντ. παρ. 1 και 3) για την προστασία της νεότητας με τη φροντίδα του κράτους. Κυρίαρχη μέριμνα είναι η χρησιμοποίηση μέτρων ομαλής επανένταξης και παιδαγωγικού χαρακτήρα. Οι άλλες δύο αρχές, επικουρικότητας και αναλογικότητας, ιεραρχούν τη λήψη μέτρων ποινικής καταστολής από τα ηπιότερα προς τα βαρύτερα. Όταν η δικαιοσύνη σε τελεσθείσα πράξη κρίνει ένα μέτρο ανεπαρκές και επιβάλλει βαρύτερο πρέπει να προβεί σε ειδική αιτιολόγηση της απόφασης (Γασπαρινάτου, 2020).

Παράλληλα, το Δίκαιο Ανηλίκων εκτός από τις τρεις θεμελιώδεις αρχές διέπεται και από άλλες όπως:

1. Η Αρχή της ελάχιστης παρέμβασης, όπου η δικαιοσύνη μπορεί να παρεμβαίνει μόνο όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο και η παρέμβαση αυτή δεν μπορεί να επιφέρει αντίθετες συνέπειες.
2. Η Αρχή της συνύπαρξης του προνοιακού και δικαικού προτύπου.
3. Η Αρχή της εξατομικευμένης μεταχείρισης, όπου ως κριτήριο για την επιβολή των μέτρων πρέπει πάντα να είναι οι ανάγκες των ανηλίκων.
4. Η Αρχή της εξειδίκευσης των επαγγελματιών, σύμφωνα με την οποία κάθε επικοινωνία με ανήλικο πρέπει να γίνεται από επαγγελματίες με εξειδικευμένες γνώσεις (Καλαϊτζή, 2020).

Ο τρόπος διεξαγωγής της ποινικής δίκης των ανηλίκων με βάση τις ανωτέρω αρχές διαφοροποιείται σε σύγκριση με την ποινική δίκη των ενηλίκων (Κουράκης, 2012). Οι κυριότερες διαφοροποιήσεις είναι: α) η δίκη διεξάγεται κεκλεισμένων των θυρών. Επομένως, δεν ισχύει η βασική αρχή της δημοσιότητας, για λόγους προστασίας της προσωπικότητας των ανηλίκων (Δημόπουλος και Κοσμάτος, 2017), β) στο δίκαιο ανηλίκων έχουν προβλεφθεί ειδικές κυρώσεις και μέτρα που επιβάλλονται στους ανήλικους. Τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα καθώς και ο ποινικός σωφρονισμός, ο περιορισμός δηλαδή σε ειδικό κατάστημα κράτησης

νέων. Πρόκειται για μέτρα «ασφαλείας» αναπληρωματικά της ποινής που προβλέπονται ειδικά για τους ανήλικους δράστες, δεν περιβάλλονται με ισχύ δεδικασμένου και διέπονται από την αρχή της ελάχιστης παρέμβασης (Γασπαρινάτου, 2020).

6.2 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του Δικαίου Ανηλίκων

Το Δίκαιο Ανηλίκων εμφανίζει νομικές ιδιαιτερότητες στο αντικείμενο μελέτης του, στις κάτωθι κατευθύνσεις (Κουράκης, 2012):

- Ασχολείται μόνο με τους ανήλικους (δράστες και θύματα) ως ιδιαίτερα πρόσωπα.
- Κυρώνει αδικήματα μόνο για τους ανήλικους θύματα, όπως είναι η αποπλάνηση του ανηλίκου (άρθρ. 339 ΠΚ), η κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια (άρθρ. 342 ΠΚ) κ.α.
- Νομοθετεί κατ' εξαίρεση, ειδικά ποινικά αδικήματα μόνο για ανήλικους δράστες, τα λεγόμενα «αδικήματα ειδικής κατάστασης» (status offenses), όπως είναι η απαγόρευση εισόδου σε άτομα κάτω των 17 ετών σε κέντρα διασκέδασης.
- Καθορίζει ιδιαίτερους δικονομικούς κανόνες για την εκδίκαση και διεξαγωγή της ποινικής δίκης των ανηλίκων.
- Ορίζει διαφορετικό τρόπο έκτισης της ποινής του σωφρονισμού σε «ειδικά καταστήματα κράτησης νέων» μακριά από ενήλικες κρατούμενους.
- Καθιερώνει διαφορετικές κυρώσεις και μεταχείριση στους ανήλικους.
- Εφαρμόζει ρυθμίσεις δεσμευτικού και μη δεσμευτικού χαρακτήρα διεθνών κανόνων. Ειδικότερα, δεσμευτικό χαρακτήρα έχουν οι ρυθμίσεις του ελληνικού εσωτερικού δικαίου για τους ανήλικους καθώς και ορισμένα διεθνή κείμενα τα οποία σύμφωνα με το Σύνταγμα (άρθρ. 28 Συντ. παρ. 1) θεωρούνται ως κείμενα αυξημένης τυπικής ισχύος. Παράλληλα, μη δεσμευτικό, συμβουλευτικό χαρακτήρα έχουν σημαντικά διεθνή κείμενα του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης τα οποία δεν δεσμεύουν την ελληνική νομοθεσία για υποχρεωτική εφαρμογή.
- Αναθέτει στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, ο οποίος αποτελεί εξειδικευμένο φορέα, τη σωστή εφαρμογή των μέτρων που επιβάλλονται από το δικαστήριο ανηλίκων.

6.3 Βασικές αρχές Δικαίου Ανήλικων σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης

Οι κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2010) για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, αναπτύσσουν μεθοδικά τα δικαιώματα των παιδιών στα πλαίσια των δικαστικών και εξωδικαστικών διαδικασιών. Επιδιώκουν να διασφαλίσουν, στα πλαίσια των ανωτέρω διαδικασιών, τον πλήρη σεβασμό όλων των δικαιωμάτων των παιδιών. Συγκεκριμένα, στην πληροφόρηση, την αντιπροσώπευση, τη συμμετοχή και την προστασία, λαμβάνοντας υπόψη το βαθμό ωριμότητας και αντίληψης του παιδιού.

Τα κράτη μέλη της Ε.Ε θα πρέπει να εφαρμόσουν τις κατευθυντήριες γραμμές σύμφωνα με τις κάτωθι θεμελιώδεις αρχές:

Αρχή της Συμμετοχής

Τα παιδιά πρέπει να αντιμετωπίζονται ως άτομα με πλήρη δικαιώματα. Κατά τη διάρκεια των διαδικασιών κάθε ανήλικος πρέπει να γνωρίζει τα δικαιώματά του, να παρέχονται σε αυτόν οι κατάλληλοι τρόποι πρόσβασης στη δικαιοσύνη και να ερωτάται η γνώμη του.

Αρχή του υπέρτατου συμφέροντος

Τα κράτη μέλη πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στο υπέρτατο συμφέρον των παιδιών. Οφείλουν να σέβονται όλα τα δικαιώματα των παιδιών όπως: το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, στην ελευθερία και στην ίση μεταχείριση. Επιπρόσθετα, οι αρμόδιοι θεσμικοί φορείς πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα νομικά, κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντά του.

Αρχή της Αξιοπρέπειας

Σε όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας τα παιδιά πρέπει να μεταχειρίζονται με φροντίδα, ευαισθησία, αμεροληψία και με πλήρη σεβασμό στη σωματική και ψυχολογική ακεραιότητά τους. Απαγορεύεται τα παιδιά να υποβάλλονται σε βασανιστήρια, ή σε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.

Αρχή της προστασίας Διακρίσεων

Τα δικαιώματα των παιδιών πρέπει να προστατεύονται από κάθε διάκριση. Συγκεκριμένα, από διακρίσεις λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, ηλικίας, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων. Εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης,

κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας του φύλου ή κάθε άλλης κατάστασης.

Αρχή του Κράτους Δικαίου

Όλα τα βασικά στοιχεία της δίκαιης δίκης, πρέπει να διασφαλίζονται για τους ανήλικους όπως ακριβώς ισχύει για τους ενήλικες. Ειδικότερα, πρέπει να διασφαλίζονται: οι αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας, το τεκμήριο της αθωότητας, το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης, το δικαίωμα σε νομικές συμβουλές, το δικαίωμα της πρόσβασης στα δικαστήρια και το δικαίωμα προσφυγής κατά της απόφασης. (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2010).

6.4 Πηγές του Δικαίου Ανηλίκων

6.4.1 Συνταγματικές διατάξεις για τους ανήλικους

Στο ελληνικό Σύνταγμα ρητά ορίζονται διατάξεις που σχετίζονται με τους ανήλικους. Στο άρθρο 21 του Συντάγματος στην παράγραφο 1, μεταξύ άλλων, καθορίζεται ότι η παιδική ηλικία προστατεύεται από το Κράτος, ενώ στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι το Κράτος μεριμνά και λαμβάνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας (Χαραλαμπίκης, 2012). Ο συνταγματικός νομοθέτης θέλοντας να δείξει τη σπουδαιότητα της νεότητας ανυψώνει την παιδική ηλικία σε αγαθό ειδικά προστατευόμενο. (Καλαϊτζή, 2020). Από τις ανωτέρω διατάξεις προκύπτει ότι το δικαστήριο έχει υποχρέωση να επιβάλλει ποινές ήπιες στους ανήλικους, πρωτίστως δε, να προτιμά αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, τα οποία προάγουν την ηθικοκοινωνική ανάπτυξη και διευκολύνουν την επαφή του ανηλίκου με το στενό οικογενειακό του περιβάλλον (Καλαϊτζή, 2020).

Στο άρθρο 96 παρ. 3 του Συντάγματος ορίζεται ότι: *«Ειδικοί νόμοι ορίζουν τα σχετικά με δικαστήρια ανηλίκων, στα οποία επιτρέπεται να μην εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 93 παράγραφος 2 και 97. Οι αποφάσεις των δικαστηρίων αυτών μπορεί να μην απαγγέλλονται δημόσια»* (Σύνταγμα της Ελλάδας, 2019). Επομένως, με τη διάταξη αυτή εξαιρούνται οι ανήλικοι από τα κοινά ποινικά δικαστήρια και υπάγονται στα δικαστήρια ανηλίκων, των οποίων η λειτουργία ορίζεται από ειδικούς νόμους. Επίσης, κατοχυρώνεται η εξαίρεση της αρχής της δημοσιότητας και δίνεται η δυνατότητα να εκδικάζονται «κεκλεισμένων των θυρών» οι ποινικές υποθέσεις των ανηλίκων.

Τέλος, στο άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος ορίζεται ότι: *«Οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την*

επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων στους αλλοδαπούς τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας» (Σύνταγμα της Ελλάδας, 2019). Επομένως, προβλέπεται ότι κάθε διεθνής σύμβαση που κυρώνεται στη χώρα με νόμο, αποτελεί μέρος του ελληνικού δικαίου με αυξημένη τυπική ισχύ, σε σχέση με κάθε άλλη αντίθετη ή μεταγενέστερη διάταξη (Καλαϊτζή, 2020).

6.4.2 Το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο του Δικαίου Ανηλίκων

Οι ρυθμίσεις για τους ανήλικους του ελληνικού εσωτερικού δικαίου, με δεσμευτικό χαρακτήρα, διαρθρώνονται στο όγδοο κεφάλαιο του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα από τα άρθρα 121 έως 133 με τίτλο «Ειδικές Διατάξεις για Ανήλικους».

Οι ειδικές ρυθμίσεις για τη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών προϋπήρχαν στον ΠΚ του 1950. Με το πέρασμα των χρόνων λόγω μεταβολής των κοινωνικών αντιλήψεων τροποποιήθηκαν με τους νόμους: Ν.3189/2003 με τίτλο «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», Ν.3860/2010 «Βελτιώσεις της ποινικής νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων», Ν.4322/2015 «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση καταστημάτων Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», Ν.4356/2015 «Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις», Ν.4619/2019 «Κύρωση του Ποινικού Κώδικα» και Ν.4620/2019 «Κύρωση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας» (Γασπαρινάτου, 2020).

Παράλληλα στο ελληνικό δίκαιο υπάρχουν διάσπαρτες συναφείς διατάξεις για την μεταχείριση των ανηλίκων. Ειδικότερα, στον ΚΠΔ (π.χ άρθρ.7, 113, 130, 282 παρ.2, 489 παρ.1, 574), στο ΣωφρΚ το άρθρ. 12,19 παρ.3 (Ν. 2776/1999) καθώς και ειδικοί νόμοι όπως: π.δ 49/1979, Ν. 378/1976 και Ν. 3315/1955 για την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και το άρθρ. 18 Ν. 2298/1995 για τις Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων, όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρ. 11 Ν. 3860/2010 (Κουράκης, 2012). Επίσης, στον πρόσφατο νόμο Ν.4624/2019 (άρθρ. 21,28 και 30) με τίτλο «Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα» ορίζονται θέματα προστασίας των ανηλίκων (Χριστοπούλου, 2021).

6.4.3 Το διεθνές δίκαιο για τους ανήλικους παραβάτες

Διεθνή κείμενα του Ο.Η.Ε

Δεσμευτικό χαρακτήρα αυξημένης τυπικής ισχύος σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος έχουν σημαντικά διεθνή κείμενα που αφορούν τους ανήλικους. Από όλα τα κείμενα ξεχωρίζει η **Διεθνής Σύμβαση του Ο.Η.Ε για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989)** η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2101/1992. Δεύτερο κατά σπουδαιότητα, το **Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα** που υιοθετήθηκε από τον Ο.Η.Ε (1966) καθώς και το **Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο** στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα σχετικό με την κατάργηση της ποινής του θανάτου (1989), τα οποία κυρώθηκαν από τη χώρα μας με το Ν. 2462/1997 (Κουράκης, 2012).

Στις συμβάσεις αυτές προστίθενται διεθνή κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα τα οποία δεν έχουν την ισχύ του νόμου, αλλά παρέχουν οδηγίες εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών σε κοινές αξίες για την προστασία των ανηλίκων. Ενδεικτικά:

- Ελάχιστοι Κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης σε Ανηλίκους (1985) γνωστοί και ως Κανόνες του Πεκίνου.
- Ελάχιστοι Κανόνες για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους (1990) γνωστοί ως Κατευθυντήριες Αρχές του Ριάντ.
- Ελάχιστοι Κανόνες για τα Μη Στερητικά της Ελευθερίας Μέτρα (1990) γνωστοί και ως κανόνες του Τόκιο.
- Ελάχιστοι Κανόνες για την Προστασία Ανηλίκων Στερημένων της Ελευθερίας τους (1990) γνωστοί και ως κανόνες της Αβάνας.
- Πρότυπος Νόμος για το Σύστημα της Δικαιοσύνης Νεαρών Ατόμων (1997)

Κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Παράλληλα, κείμενα ιδιαίτερης σημασίας θεσμοθετήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση όπως: η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Άσκηση των Δικαιωμάτων των Παιδιών (1996)** η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2502/1997 και η **Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)** η οποία κυρώθηκε από τη χώρα με το ΝΔ53/1974 και Ν.2400/1996.

Από την πλευρά του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν παραχθεί πολλά διεθνή κείμενα μη δεσμευτικού χαρακτήρα με σημαντικότερα τα εξής:

- Απόφαση R(66)25 για τη βραχυχρόνια μεταχείριση νεαρών δραστών κάτω του 21ου έτους.
- Απόφαση R(78)62 για την παραβατικότητα των ανηλίκων και τις κοινωνικές αλλαγές.
- Σύσταση R(87)20 της Επιτροπής Υπουργών για τις κοινωνικές αντιδράσεις στη νεανική παραβατικότητα.
- Σύσταση R(88)6 για τις κοινωνικές αντιδράσεις ανηλίκων που κατάγονται από οικογένεια μεταναστών
- Σύσταση R(2000)20 για το ρόλο της έγκαιρης ψυχοκοινωνικής παρέμβασης για την πρόληψη της εγκληματικότητας.
- Σύσταση R(2003)20 σχετικά με τους νέους τρόπους μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας και το ρόλο της δικαιοσύνης των ανηλίκων.
- Σύσταση R(2008)11 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τους Ευρωπαϊκούς Κανόνες για Ανήλικους Δράστες που υπόκεινται σε Κυρώσεις ή Μέτρα.
- Σύσταση R(2009)10 σχετικά με κατευθυντήριες γραμμές πολιτικής για την ανάπτυξη ολοκληρωμένων εθνικών στρατηγικών με γνώμονα την προστασία των παιδιών.
- Κατευθυντήριες γραμμές (2010) της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη
- Οδηγία 2013/0408 (2015) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

6.5 Ηλικιακά όρια στο ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων

Στην ελληνική επικράτεια με βάση τον ΠΚ ανήλικοι παραβάτες θεωρούνται όσοι δεν έχουν συμπληρώσει το 18 έτος της ηλικίας τους και οι οποίοι έχουν τελέσει αξιόποινη πράξη.

Η ηλικία κρίνεται με βάση το χρόνο τέλεσης της πράξης και όχι με βάση τον χρόνο εκδίκασης αυτής ή το χρόνο επέλευσης του αποτελέσματος. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την ακριβή ηλικία του ανήλικου κατά τον χρόνο που τέλεσε την

πράξη θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ισχύει η ανηλικότητα ως ευμενέστερο στοιχείο της ποινικής του μεταχείρισης. Το ποινικό δίκαιο ανηλίκων θέτει αυστηρά χρονικά όρια ώστε ο ανήλικος που έχει τελέσει αξιόποινη πράξη να απασχολεί τη δικαιοσύνη από τα 12 έως τα 18 έτη συμπληρωμένα και ποτέ νωρίτερα (Κωνσταντίνου, 2016). Τα ηλικιακά όρια της ποινικής υπευθυνότητας στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο μεταβλήθηκαν τρεις φορές και προσαρμόστηκαν στις σύγχρονες αντιλήψεις που αναφέρονται στην ψυχοσωματική ωρίμανση των νέων (Γασπαρινάτου, 2020).

Ο νέος Ποινικός Κώδικας που θεσμοθετήθηκε με το Ν. 4619/2019 στο όγδοο κεφάλαιο εμπεριέχει τα άρθρα που αποτελούν το ποινικό δίκαιο των ανηλίκων στη χώρα. Οι διατάξεις αυτού του κεφαλαίου αναφέρουν επακριβώς τον τρόπο μεταχείρισης των ανηλίκων δραστών αξιόποινων πράξεων (Πιτσελά, 2013; Καλαϊτζή, 2020).

Στο άρθρο 121 παρ. 1 του νέου ΠΚ ορίζεται ρητά η έννοια του «ανήλικου», ενώ στο ίδιο άρθρο στην παρ. 2 ορίζεται ρητά σε ποια μέτρα (αναμορφωτικά ή θεραπευτικά) υποβάλλονται οι ανήλικοι.

Με βάση τα όρια της ποινικής υπευθυνότητας οι ανήλικοι διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες σύμφωνα με το άρθρο 126 ΠΚ:

Ανήλικοι ποινικά αδιάφοροι: Πρόκειται για τους ανήλικους κάτω των 12 ετών στους οποίους δεν επιβάλλεται ποινή για την πράξη που έχουν τελέσει. Οι πράξεις αυτών των ανηλίκων δεν απασχολούν την ποινική δικαιοσύνη, διότι λόγω ηλικίας τα άτομα αυτά δεν έχουν διαμορφώσει πλήρη συνείδηση του δικαίου και του αδικού (Μανωλεδάκης, 2004). Δεν υφίσταται ζήτημα καταλογισμού της τελεσθείσας πράξης (Μπέκας, 2005) και ο ανήλικος αυτός δεν υπόκειται στις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα παρά μόνο σε διατάξεις του ΑΚ, αυτές που αφορούν τη γονική μέριμνα.

Ανήλικοι ποινικά ανεύθυνοι: Οι ανήλικοι από 12 έως 15 ετών θεωρούνται κατά το νομοθέτη ποινικά ανεύθυνοι και τους αναγνωρίζεται, με μοναδικό κριτήριο την ηλικία, το τεκμήριο της ποινικής ανευθυνότητας. Παρ' ότι στο άρθρο 14 του ΠΚ αναφέρεται ότι το έγκλημα αποτελεί πράξη άδικη, η οποία καταλογίζεται στο δράστη και ακολούθως τιμωρείται από το νόμο, η έννοια αυτή προϋποθέτει την ικανότητα του ατόμου προς καταλογισμό, με άλλα λόγια την πνευματική ωριμότητα του δράστη (Χαραλαμπίδης, 2010). Οι ανήλικοι που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία τελούν αξιόποινες πράξεις αλλά με βάση το κριτήριο της ηλικίας θεωρούνται ανίκανοι για καταλογισμό χωρίς να εξετάζονται άλλα κριτήρια (Καλαϊτζή, 2020), επομένως για

τους ανήλικους ηλικίας 12 έως 15 ετών επιβάλλονται μόνο τα αναμορφωτικά ή τα θεραπευτικά μέτρα.

Ανήλικοι ποινικά υπεύθυνοι: Οι ανήλικοι ηλικίας από 15 έως 18 ετών θεωρούνται ποινικά υπεύθυνοι. Εάν ο ανήλικος κριθεί ποινικά υπεύθυνος, κατά πρώτον θα του επιβληθούν αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα και κατά δεύτερον δίνεται η δυνατότητα στο Δικαστήριο Ανηλίκων να επιβάλλει ποινικό σφραγισμό, ως περιοριστικό μέτρο σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων (Μπαζιάκου, 2018; Καλαϊτζή, 2020). Τα μέτρα αυτά που εναρμονίζονται με τις διεθνείς καλές πρακτικές έχουν απώτερο σκοπό να αποτρέψουν τον πρόωρο στιγματισμό της προσωπικότητας του ανήλικου παραβάτη.

Επίσης, στο άρθρο 133 του νέου ΠΚ επεκτείνεται το ηλικιακό όριο των νεαρών ενηλίκων (προγενέστερα 21^ο έτος) στο 25^ο έτος της ηλικίας τους, εναρμονίζοντας έτσι το ελληνικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων με διεθνείς πρακτικές και οδηγίες. Επομένως ο όρος νεανική παραβατικότητα αναφέρεται σε πράξεις και αδικήματα ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων μέχρι 25 ετών (Γασπαρινάτου, 2020). Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι πέρα από τα ηλικιακά όρια, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική η διάταξη του άρθρου 18 ΠΚ, η οποία αναφέρει ότι οι ανήλικοι δεν τελούν ποτέ κακούργημα παρά μόνο πλημμέλημα, ακόμα και εάν οι πράξεις τους θεωρούνται κακούργημα για τους ενήλικους.

6.6 Ηλικία ποινικής ευθύνης σε χώρες της Ευρώπης

Χρήσιμο είναι να αναφέρουμε τα όρια ποινικής ευθύνης που ισχύουν σε διάφορες χώρες της Ευρώπης για λόγους σύγκρισης με την Ελλάδα.

Το ελάχιστο όριο ηλικίας, κάτω από το οποίο ένα άτομο δεν μπορεί να θεωρηθεί ποινικά υπεύθυνο διαφέρει σύμφωνα με το ισχύον νομικό σύστημα κάθε χώρας. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες το όριο ηλικίας αγγίζει τα 14 με 15 έτη, με κάποιες διαφοροποιήσεις (Κουράκης, 2012). Ενδεικτικά, η Ελβετία, η Αγγλία, η Ουαλία, η Β. Ιρλανδία, ως ελάχιστο όριο ηλικίας έχουν τα 10 έτη. Το ελάχιστο όριο των 12 ετών έχουν: το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ιρλανδία, η Ολλανδία, η Τουρκία, ενώ το μεγαλύτερο όριο των 16 ετών έχουν η Πορτογαλία, το Λουξεμβούργο, η Μολδαβία, η Ουκρανία (Τσακιροπούλου, 2021).

Το ανώτατο όριο ανηλικότητας, δηλαδή η ηλικία κατά την οποία ένα άτομο παύει να θεωρείται ανήλικο είναι σχεδόν σε όλες τις χώρες τα 18 έτη. Παράλληλα αρκετές χώρες, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα, αναγνωρίζει μία κατηγορία

«μετεφήβων» για άτομα ηλικίας από 18 έως 21 ή έως 25 έτη τα οποία ως νεαροί ενήλικες λαμβάνουν την ίδια μεταχείριση με τα ανήλικα άτομα στο πλαίσιο εφαρμογής των ποινικών νόμων (Κουράκης, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Εξέλιξη του ελληνικού δικαίου ανήλικων παραβατών

7.1 Πρότυπα απονομής δικαιοσύνης

Η ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων καθώς και τα πρότυπα απονομής δικαιοσύνης που ακολουθήθηκαν από τις νομοθεσίες των προηγμένων κρατών αποτυπώνουν τις τάσεις που διαμορφώθηκαν στο δίκαιο ανηλίκων διαχρονικά έως σήμερα.

7.1.1 Το τιμωρητικό πρότυπο

Το τιμωρητικό ήταν το πρώτο πρότυπο στην ποινική αντιμετώπιση των ανήλικων παραβατών, το οποίο κυριάρχησε σε όλες τις χώρες, μεταξύ αυτών και στην Ελλάδα έως το τέλος του 19^{ου} αι. Το τιμωρητικό πρότυπο ήταν επηρεασμένο από τις αρχές της Κλασικής σχολής του Ποινικού Δικαίου, όπου κυριαρχούσε η αντίληψη ότι η ποινή πρέπει να είναι σκληρή τιμωρία και ανταποδοτική στον δράστη, ώστε από τη μία να πληρώσει για την εγκληματική πράξη του και από την άλλη να συμμορφώσει το κοινωνικό σύνολο προς αποφυγή ιδίων πράξεων(Κουράκης, 2012).

Ο ανταποδοτικός χαρακτήρας του «τιμωρητικού» προτύπου εκτός από την καταδίκη του δράστη ουσιαστικά στόχευε στον ψυχολογικό καταναγκασμό όλων των μελών της κοινωνίας ώστε να συμμορφώνονται και να μην παρεκκλίνουν από τους νόμους (Βλάσσης, 2009).

Οι ανήλικοι σε όλες τις προηγμένες χώρες, στην Ελλάδα έως το 1950, αντιμετωπίζονταν ως «εγκληματίες» στο πλαίσιο ενός σκληρού τιμωρητικού και σωφρονιστικού συστήματος με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μεταχειρίζονταν τους ενήλικες. Οποιαδήποτε σκέψη για δικαιώματα των κρατουμένων ή διαφορετική μεταχείριση των ανηλίκων δεν υπήρχε εκείνη την εποχή.

Η αντίληψη του τιμωρητικού προτύπου άρχισε να υποχωρεί όταν έγινε φανερό ότι οδηγεί σε αδιέξοδο και εγκληματική υποτροπή εάν ταυτόχρονα δεν λαμβάνονται από το Κράτος μέτρα «ανόρθωσης» του εγκληματία. Παράλληλα, στην Ευρώπη με αφορμή τη συγγραφή ευαίσθητων κοινωνικά παιδικών μυθιστορημάτων (Ντίκενς, 1838), άρχισε να διαφαίνεται ένα κλίμα προστασίας για τους νεαρούς παραβάτες.

Σιγά-σιγά έγινε αντιληπτό ότι οι ανήλικοι παραβάτες έχουν τη μικρότερη ευθύνη για τις πράξεις τους γιατί η ίδια η κοινωνία τους ωθεί σε αυτές (Σφαιρόπουλος, 2017). Με βάση τη νέα αντίληψη για «αναμόρφωση» του ανηλικού το 1840 ιδρύονται τα πρώτα ειδικά σχολεία αναμόρφωσης και αγροτικές αποικίες με προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και ηθικοθρησκευτικής αγωγής αρχικά στη Μ. Βρετανία και στη Γαλλία και γύρω στο 1877 στις ΗΠΑ. Στην Ελλάδα παρ' ότι το τιμωρητικό πρότυπο συναντάται ακόμη και τη δεκαετία του 1930, αμέσως μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο εμφανίζεται η αντίληψη του «προνοιακού» προτύπου, με κύριο στόχο την παροχή από την Πολιτεία, χωρίς τιμωρία, προστασία και ηθική διαπαιδαγώγηση στους «εγκληματίες» καθώς και στους «προπαραβατικούς» ανηλίκους (Κουράκης, 2012).

7.1.2 Το προνοιακό πρότυπο

Το τιμωρητικό πρότυπο αντικαταστάθηκε από μία θεραπευτική αντίληψη αναφορικά με τη μεταχείριση των ανήλικων παραβατών που κυρίως στόχευε στην ηθική βελτίωση αυτών. Οι κοινωνικές αντιλήψεις περί δημιουργίας προνοιακού-κοινωνικού κράτους στις αρχές του 20^{ου} αι. μεταβάλλονται επηρεασμένες από τις προσεγγίσεις των θετικιστών, με αποτέλεσμα την ανάδυση του «προνοιακού» μοντέλου καθώς και την ίδρυση των δικαστηρίων ανηλικών ως θεσμός χωριστής μεταχείρισης των ανηλικών. Κύρια χαρακτηριστικά του νέου θεσμού ήταν: η διεύρυνση του πλαισίου αναφοράς όχι μόνο σε παραβατικούς αλλά και σε αντικοινωνικούς ανήλικους, η χαλάρωση της αυστηρής νομικής διαδικασίας και η υιοθέτηση μέτρων και κυρώσεων που στόχευαν στην αναμόρφωση της συμπεριφοράς και στην προσαρμογή του νέου στα κοινωνικά πρότυπα (Γασπαρινάτου, 2020). Τα μέτρα και οι κυρώσεις επιβάλλονται «για το καλό» του παραβάτη, ωστόσο δεν λαμβάνονται υπόψη, τυχόν προβλήματα που δημιουργούνται στο θύμα, το είδος της παράβασης του ανηλικού δράστη καθώς και τα κριτήρια επιβολής και η διάρκεια της κύρωσης εφόσον αφήνονται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή (Βλάσσης, 2009).

Βασική αρχή του προνοιακού μοντέλου ήταν πως το Κράτος ως θεσμικός φορέας παρέμβασης δεν πρέπει να εστιάζει στις τελεσθείσες πράξεις των ανηλικών αλλά να εντοπίζει και να καλύπτει τις ιδιαίτερες ανάγκες τους, πριν την εκδήλωση δυσλειτουργικής ή παραβατικής συμπεριφοράς. Το αναμορφωτικό αυτό πρότυπο στην αρχική μορφή του είχε ατομοκεντρικό και πατερναλιστικό χαρακτήρα που

στόχευε στην ηθική βελτίωση του δράστη και στον επανακαθορισμό των αξιών του (Γασπαρινάτου, 2020).

Οι ανωτέρω αντιλήψεις υιοθετήθηκαν από τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη με τη μορφή νόμων από τις αρχές του 20^{ου} αι. έως τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Στην Ελλάδα η τάση αυτή άρχισε να εμφανίζεται με την ψήφιση του Ν. 1682/1919 «περί προστασίας των εις επαιτείαν, αλητείαν, κ.λπ. εκδότων ανηλίκων» ο οποίος συντάχθηκε σύμφωνα με βελγικό νόμο του 1912 «περί προστασίας παιδών». Η ίδια «προνοιακή» αντίληψη επικράτησε σε μεταγενέστερες ποινικές διατάξεις (Ποινικός Κώδικας 1950) με τη θεσμοθέτηση αναμορφωτικών μέτρων για τους ανήλικους καθώς και ειδικών κυρώσεων, όπως ο σωφρονιστικός περιορισμός σε ίδρυμα ή κέντρο κράτησης (Κουράκης, 2012). Στην Ευρώπη η αντίληψη αυτή πήρε πληρέστερη μορφή στο γαλλικό Διάταγμα του 1945 «Περί της παραβατικότητας ανηλίκων», ενώ μετέπειτα επηρέασε και στην απόφαση για θέσπιση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1950).

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά το αναμορφωτικό - προνοιακό πρότυπο δέχτηκε έντονη κριτική για προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων των κρατουμένων, καθώς και την εξαναγκαστική εφαρμογή διαφόρων προγραμμάτων θεραπείας και επανένταξης των παραβατών. Ειδικότερα, επικρίθηκε για τη διεύρυνση του Κρατικού κοινωνικού ελέγχου στους νεαρούς παραβάτες από πολύ μικρή ηλικία, για παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας ανάμεσα στην πράξη, την ποινική αντιμετώπιση, αλλά και τις κυρώσεις που επιβλήθηκαν στον δράστη (Γασπαρινάτου, 2020).

7.1.3 Το δικαιοκώ πρότυπο

Οι ριζοσπαστικές ιδέες των εκφραστών της σχολής της Κριτικής Εγκληματολογίας που ζητούσαν κατάργηση της ποινικής καταστολής, καθώς και οι προσεγγίσεις των φιλελεύθερων διανοητών (Andrew von Hirsch) έθεσαν στο στόχαστρο τις αδικίες του προνοιακού προτύπου.

Το δικαιοκώ πρότυπο αναπτύσσεται αντί του προνοιακού με βασικές αρχές την δίκαιη ανταπόδοση και αναλογία, τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του παραβάτη, την κατάργηση των αόριστων ποινών και την αποβολή από τη δικαιοσύνη υποκειμενικών κρίσεων για ηθική βελτίωση του δράστη. Ειδικότερα το δικαιοκώ πρότυπο διαμορφώθηκε ως αντίδραση στην παραβίαση της αρχής της

αναλογικότητας, στην εξατομίκευση των ποινών, στην άδικη μεταχείριση των δραστών, στην παραβίαση των δικαιωμάτων τους (Γασπαρινάτου, 2020).

Βασικός στόχος αυτού του προτύπου δεν είναι η ριζική αλλαγή της προσωπικότητας του ανηλίκου με κάθε κόστος, αλλά η επανένταξή του στην κοινωνία η οποία θα πρέπει να σέβεται τα δικαιώματά του.

Το δικαϊκό σε σχέση με το αναμορφωτικό έχει τις εξής διαφορές:

α) Απαραίτητη προϋπόθεση για ενέργεια της ποινικής δικαιοσύνης είναι η τέλεση αξιόποινης πράξης ενώ οι κυρώσεις να είναι ανάλογες προς την πράξη και όχι βαρύτερες. β) Τα κριτήρια επιβολής μιας κύρωσης (διάρκεια της κύρωσης) πρέπει να είναι σαφή και ορισμένα εκ' των προτέρων. γ) Ο εγκλεισμός ως μέσο αντιμετώπισης της παραβατικότητας των νέων πρέπει να επιβάλλεται ως έσχατο μέσο και μόνο σε σοβαρές περιπτώσεις παραβάσεων, ενώ τα εξωιδρυματικά μέσα (π.χ. πρόστιμα) πρέπει να προτιμώνται αντί άλλων ποινών. δ) Η συνεργασία κρατικών και κοινωνικών υπηρεσιών, τοπικών αρχών και μη κυβερνητικών οργανώσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική για την πρόληψη ή καταπολέμηση ατομικών και κοινωνικών προβλημάτων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε παραβατική συμπεριφορά (Κουράκης, 2012). ε) Οι ανήλικοι παραβάτες θεωρούνται υπεύθυνοι για τις πράξεις τους λαμβάνοντας υπόψη την ηλικιακή και ψυχοπνευματική τους ωριμότητα. στ) Όλο το διάστημα εμπλοκής του ανηλίκου δράστη με τη δικαιοσύνη πρέπει να εξασφαλίζονται οι εγγυήσεις και τα δικαιώματά του όπως: δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, δικαίωμα υπεράσπισης, δικαίωμα έκφρασης και ακρόασης, δικαίωμα άσκησης ένδικων μέσων κ.α. ζ) Οι συνταγματικές ελευθερίες και τα δικαιώματα των ανηλίκων πρέπει να διασφαλίζονται κατά τη διάρκεια έκτισης ποινών, ειδικών κυρώσεων ή μέτρων (Γασπαρινάτου, 2020).

Οι βασικοί άξονες του δικαϊκού προτύπου αποτυπώθηκαν στα σημαντικότερα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα με κυριότερα τη Διεθνή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού (1989) και την ευρωπαϊκή Οδηγία 2016/800/ΕΕ(2016).

Το Δίκαιο Ανηλίκων στην Ελλάδα είναι συνδυασμός προνοιακού και δικαϊκού προτύπου, μεταλλάσσεται δηλαδή «σε δίκαιο, ταυτόχρονα, δράστη και πράξης» (Κουράκης, 2012).

7.2 Η εξέλιξη του Δικαίου ανηλίκων παραβατών από το 2003 έως σήμερα

Οι διατάξεις περί ανηλίκων του ΠΚ του 1950 αναμορφώθηκαν με το Ν. 3189/2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις».

Καθοριστικό ρόλο στην θεσμοθέτηση του νέου πλαισίου απονομής δικαιοσύνης για τους ανήλικους δράστες, έπαιξαν οι διεθνείς εξελίξεις και σημαντικά νομοθετήματα όπως: το Σύνταγμα της Ελλάδας (άρθρ. 21 παρ. 1 και 3 Συντ.), η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η Ευρωπαϊκή σύμβαση για την άσκηση των δικαιωμάτων του παιδιού, οι οποίες κυρώθηκαν με νόμους από την ελληνική βουλή.

Ο Ν. 3189/2003 σε επίπεδο διατύπωσης επέφερε μία πρώτη αλλαγή στον τίτλο του όγδου κεφαλαίου του ΠΚ , ο οποίος από «Ανήλικοι εγκληματίες» μετατράπηκε σε «Ειδικές διατάξεις για ανήλικους» για λόγους αποφυγής μελλοντικού στιγματισμού των ανήλικων δραστών.

Παράλληλα, επαναπροσδιορίστηκαν τα όρια ανηλικότητας. Ανήλικοι θεωρούνται τα άτομα ηλικίας από 8 έως 18 ετών. Ποινικά ανεύθυνοι ανήλικοι θεωρούνται τα άτομα από 8 έως και 13 ετών, ενώ ποινικά υπεύθυνοι θεωρούνται τα άτομα που έχουν συμπληρώσει το 15ο έτος της ηλικίας τους (Καλαϊτζή, 2020).

Ο Ν. 3189/2003 επέφερε ουσιαστικές καινοτόμες ρυθμίσεις στο δίκαιο ανήλικων, όπου μεταξύ άλλων κατάργησε τη διάκριση των ανήλικων σε «παιδιά» και «εφήβους», εμπλούτισε τα αναμορφωτικά μέτρα από τέσσερα σε δώδεκα, καθώς και τα θεραπευτικά από ένα σε τέσσερα μέτρα, που τίθενται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου για την καλύτερη αντιμετώπιση του ανήλικου παραβάτη και την επίτευξη του βέλτιστου αποτελέσματος. Τέλος, σημαντική καινοτομία από δικονομική άποψη θεωρείται η αναβάθμιση του ρόλου του εισαγγελέα, στον οποίο δόθηκε η δυνατότητα αναστολής της ποινικής δίωξης, καθώς και η διεύρυνση της δυνατότητας άσκησης έφεσης. Επομένως, όλα τα αναμορφωτικά μέτρα (και ο εγκλεισμός) δεν είναι αόριστα, αλλά έχουν ορισμένη διάρκεια που ορίζεται υποχρεωτικά στην απόφαση του δικαστηρίου (Χάιδου, 2021).

Το 2010, ο Ν. 3860/2010 «Βελτιώσεις της ποινικής νομοθεσίας για τους ανήλικους δράστες, πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της εγκληματικότητας των ανηλίκων» τροποποίησε διατάξεις του Ν.3189/2003.

Μεταξύ άλλων, οι πιο σημαντικές τροποποιήσεις είναι ότι το μέτρο της επιβολής του εγκλεισμού και της προσωρινής κράτησης επιβάλλεται με αυστηρές προϋποθέσεις (Ευσταθιάδου, 2018). Παράλληλα, ο νομοθέτης εναρμονίζει το δίκαιο ανήλικων με τις διεθνείς τάσεις και αυξάνει από τα 13 στα 15 έτη το ηλικιακό όρο που μπορεί να επιβληθεί η ποινή της κράτησης (Ευαγγελάτος, 2020). Πριν από το 2010 η δυνατότητα του ποινικού σφραγισμού δινόταν και σε πράξεις που

θεωρούνταν πλημμέλημα ή πταίσμα, ωστόσο με τη ψήφιση του Ν. 3860/2010 ο ποινικός σωφρονισμός επιβάλλεται σε κακουργηματικές πράξεις, κατόπιν εμπειρισταωμένης αιτιολογικής απόφασης από το δικαστήριο, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας. Επιπλέον, εφόσον υπάρξει καταδίκη για τον ανήλικο με εγκλεισμό σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, τα χρονικά όρια του ποινικού σωφρονισμού μειώνονται κατά το ήμισυ σε σχέση με την προηγούμενη νομοθεσία.

Εφόσον δεν συντρέχουν λόγοι επιβολής ποινικού σωφρονισμού στον παραβατικό ανήλικο, το Δικαστήριο εάν το κρίνει σκόπιμο, επιβάλλει μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ανάλογα με την ανάγκη και την προσωπικότητα του ανήλικου. Επιπλέον, με το Ν. 3904/2010 «Εξορθολογισμός και βελτίωση στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις» η ελληνική νομοθεσία συμμορφώθηκε με τη Σύμβαση για τα δικαιώματα του Παιδιού και προβλέπει το δικαίωμα του ανήλικου να ασκήσει έφεση κατά της απόφασης επιβολής αναμορφωτικών μέτρων (Χαΐδου, 2021). Ο νόμος παρέχει στο δικαστή εναλλακτικές δυνατότητες, ο οποίος μπορεί να επιλέγει κάθε φορά εκείνο το μέτρο που διασφαλίζει την προστασία της κοινωνίας από τους παραβατικούς νέους, αλλά και στον ίδιο τον ανήλικο να επιφέρει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα κατά την επανακοινωνικοποίηση του (Κουράκης, 2012).

Το 2015 θεσπίζονται δύο νομοθετικές παρεμβάσεις, ο Ν. 4322/2015 «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις» και ο Ν. 4356/2015 (αντικατάσταση του άρθρου 127 του ΠΚ), με ευεργετικές διατάξεις για τους ανήλικους με σκοπό την ελάχιστη ποινική παρέμβαση και την προώθηση εναλλακτικών μέτρων αντί της κράτησης. Ειδικότερα, οι δύο νόμοι ορίζουν ότι στις ελάχιστες περιπτώσεις που επιβάλλεται το μέτρο της ποινής του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις: α) ο ανήλικος να έχει ηλικία άνω των 15 ετών β) η πράξη του να θεωρείται κακούργημα σύμφωνα με τις πράξεις των ενηλίκων, δηλαδή εάν την τελούσε ενήλικος θα επέσυρε την ποινή της ισόβιας κάθειρξης ή εάν πρόκειται για το αδίκημα του βιασμού (άρθρ. 336 ΠΚ) που τελέσθηκε σε βάρος προσώπου μικρότερου από 15 ετών, γ) τέλος, ο περιορισμός επιβάλλεται στον ανήλικο ηλικίας άνω των 15 ετών, στον οποίο προηγούμενα είχε επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο της τοποθέτησης σε ίδρυμα Αγωγής (άρθρ.122 παρ. 1 του ΠΚ), και μετά την εισαγωγή του στο ίδρυμα τέλεσε έγκλημα, το οποίο σύμφωνα με τις διατάξεις περί ενηλίκων θεωρείται κακούργημα. Περαιτέρω, στην απόφαση του δικαστηρίου πρέπει

να ορίζεται ακριβώς (άρθρ. 54 ΠΚ) ο χρόνος κράτησης του ανήλικου, καθώς και να αναγράφονται εμπεριστατωμένα με πλήρη αιτιολογία οι λόγοι για τους οποίους γίνεται ποινικός σωφρονισμός, αντί της επιβολής αναμορφωτικών ή θεραπευτικών μέτρων. Τέλος, μειώθηκε η διάρκεια (μέγιστη) της ποινής από τα 15 έτη σε 10 έτη (Γασπαρινάτου, 2020).

7.2.1 Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο (Ν. 4619/2019)

Τον Ιούνιο του 2019 επήλθαν αλλαγές του ΠΚ με τη θέσπιση του Ν. 4619/2019 «Κύρωση του Ποινικού Κώδικα» με τον οποίο ανέβηκε το κατώτατο όριο ποινικής ανηλικότητας από το 8^ο στο 12^ο έτος της ηλικίας. Ανήλικοι θεωρούνται τα άτομα που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης έχουν ηλικία μεταξύ του 12^{ου} και του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων. Ο ανήλικος κάτω των 12 ετών θεωρείται ποινικά αδιάφορος, ενώ ο ανήλικος μεταξύ 12 και 15 ετών θεωρείται ποινικά ανεύθυνος, δηλαδή δεν του καταλογίζεται η αξιόποινη πράξη που τέλεσε, ωστόσο το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλλει αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, τα οποία θεωρούνται ότι αποτελούν μέτρα ασφάλειας. Ο ανήλικος που έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του θεωρείται ποινικά υπεύθυνος και σε περίπτωση τέλεσης αξιόποινης πράξης, του επιβάλλονται επίσης αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, εκτός αν το δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να επιβάλλει την ποινή του περιορισμού σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων (Χαΐδου, 2021).

Με το νέο ΠΚ η διαίρεση των αξιόποινων πράξεων περιορίζεται σε πλημμελήματα και κακουργήματα, ενώ τα πταίσματα αποτελούν παραβάσεις διοικητικές και όχι ποινικές. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, σε περίπτωση επιβολής μέτρων ασφαλείας, τα οκτώ πρώτα αναμορφωτικά μέτρα θεωρούνται «κύρια» και προηγούνται έναντι των υπολοίπων «πρόσθετων» (Κωνσταντίνου, 2016), ενώ σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας τα μέτρα πρέπει να είναι ανάλογα με το μέγεθος της πράξης, το χαρακτήρα του ανήλικου και τις συνθήκες διαβίωσης του. Τα θεραπευτικά μέτρα παρέμειναν ως έχουν, αλλά προστέθηκε ως αιτία επιβολής αυτών και η εξάρτηση από τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, κινητών τηλεφώνων και συναφών εφαρμογών (Καλαϊτζή, 2020).

Ο Ν.4619/2019 τροποποιεί εκ νέου το άρθρο 127 του ΠΚ και ουσιαστικά η διάταξη του νόμου επανέρχεται στην ίδια μορφή πριν τη ψήφιση του Ν. 4322/2015, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση που αναφέρει, ότι το άρθρο συμβαδίζει με τους

Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών (Κανόνες του Πεκίνου). Η νέα διάταξη ορίζει ότι ο περιορισμός του ανήλικου σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων επιβάλλεται σε όσους έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας τους, εφόσον η πράξη τους (αν την τελούσε ενήλικος και ήταν κακούργημα), περιέχει στοιχεία βίας ή στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας. Η απόφαση του δικαστηρίου για επιβολή της ποινής της κράτησης πρέπει να συνοδεύεται από εμπεριστατωμένη αιτιολογία, παράλληλα να ορίζεται επακριβώς ο χρόνος παραμονής στο κατάστημα κράτησης, με ανώτερη διάρκεια τα οκτώ έτη (ο Ν. 4322/2015 όριζε 10 έτη) (Γασπαρινάτου, 2020).

Επίσης, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, στο άρθρο 128 ΠΚ επισημαίνονται οι σοβαρές συνέπειες που επιφέρει ο περιορισμός σε κατάστημα κράτησης στους ανήλικους, έτσι ώστε προβλέπεται η δυνατότητα αντικατάστασης (ολικής ή μερικής) της ανωτέρω ποινής με α) με την κατ' οίκον έκτιση της ποινής (άρθρ. 105 παρ. 2ΠΚ) ή β) με την παροχή κοινωφελούς εργασίας το είδος της οποίας θα ορίσει το δικαστήριο. Παράλληλα, στο άρθρο 129 ΠΚ ορίζονται οι προϋποθέσεις της υπό όρο απόλυσης των ανηλίκων που εκτίουν ποινή κράτησης σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων, η οποία σε κάθε περίπτωση ενεργείται με απόφαση του δικαστηρίου μετά τη λήξη του ενός δευτέρου της ποινής, ενώ στο άρθρο 129Α προβλέπεται ότι οι ανήλικοι εφόσον εκτίσουν το 1/3 της ποινής τους, έχουν δικαίωμα να ζητήσουν την απόλυσή τους από το κατάστημα κράτησης, με τον όρο του κατ' οίκον περιορισμού με ηλεκτρονική επιτήρηση (283 ΚΠΔ) (Γασπαρινάτου, 2020).

Τέλος, ουσιαστική αλλαγή επήλθε και στο άρθρο 133 ΠΚ με επιμήκυνση του ηλικιακού ορίου στα 25 έτη για τους νεαρούς ενήλικες δράστες. Σύμφωνα με τη διάταξη νεαροί ενήλικες θεωρούνται τα άτομα από 18 έως 25 ετών, για τα οποία παρέχεται στο δικαστήριο η δυνατότητα να αποφασίσει για αναγνώριση ή όχι της ελαφρυντικής περίπτωσης λόγω «μετεφηβικής ηλικίας», με σκοπό την ευνοϊκότερη μεταχείριση του δράστη, ουσιαστικά με την επιβολή μέτρων όπως και για τους ανήλικους και όχι με ποινή στερητική της ελευθερίας(Γασπαρινάτου, 2020).

7.2.2 Δικονομικές ρυθμίσεις (Ν. 4620/2019)

Ο χαρακτήρας της ποινικής δίκης των ανηλίκων κατοχυρώνεται από ειδικές διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, που ορίζουν ειδική σύνθεση και δικαιοδοσία των δικαστηρίων ανηλίκων, θεσμούς που έχουν στόχο τον υποσκελισμό της ποινικής διαδικασίας, όπως π.χ. η αποχή του εισαγγελέα από την άσκηση

ποινικής δίωξης, αλλά και ιδιαίτερες προϋποθέσεις για την επιβολή μέτρων όπως οι περιοριστικοί όροι και η προσωρινή κράτηση.

Στο άρθρο 113ΚΠΔ προβλέπεται η αρμοδιότητα των Δικαστηρίων Ανηλίκων, σύμφωνα με όσα ορίζονται στο Σύνταγμα (άρθρ. 96 παρ. 3).

Ο νέος ΚΠΔ (Ν. 4620/2019) εισάγει άνευ εξαιρέσεων τον χωρισμό της υπόθεσης για συναφή εγκλήματα ανηλίκων και ενηλίκων. Επομένως, δε νοείται συνεκδίκαση εγκλημάτων ενήλικου και ανήλικου (άρθρ. 129 παρ. 4ΚΠΔ), με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων του ανήλικου (Κουράκης, 2012).

Ο θεσμός της παράκαμψης της ποινικής διαδικασίας, με στόχο την αποφυγή των συνεπειών του στιγματισμού, θεωρείται από τις σημαντικότερες καινοτομίες της ποινικής δίκης ανηλίκων που συμβαδίζει με τις διεθνείς καλές πρακτικές όπως η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρο 40), οι Κανόνες του Πεκίνου και η Σύσταση R(87)20 του ΣΤΕ (Πιτσελά, 2013). Στο άρθρο 46 ΚΠΔ ορίζεται η αποχή του εισαγγελέα από την ποινική δίωξη του ανήλικου προϋποθέτει α) την τέλεση από τον ανήλικο πλημμελήματος, β) την κρίση του εισαγγελέα, μετά από ακρόαση του ανήλικου, ότι η άσκηση ποινικής δίωξης δεν είναι αναγκαία.

Σύμφωνα με τις αρχές της επικουρικότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, στον ΚΠΔ ορίζονται αυστηρά ο σκοπός και οι γενικές προϋποθέσεις επιβολής περιοριστικών όρων. Επομένως, πάντα προηγούνται τα μέτρα που δεν περιορίζουν την ελευθερία του ανήλικου, ακολουθούν οι περιοριστικοί όροι του άρθρου 283 ΚΠΔ, ενώ εάν αυτά δεν κριθούν από το δικαστήριο επαρκή, διατάσσεται κατ' οίκον περιορισμός με ηλεκτρονική επιτήρηση (άρθρ. 284 ΚΠΔ) ή ως τελευταία λύση η προσωρινή κράτηση (άρθρ. 286 ΚΠΔ), η οποία θα πρέπει να επιβάλλεται κατ' εξαίρεση και με ιδιαίτερη προσοχή (άρθρ. 287 ΚΠΔ) (Γασπαρινάτου, 2020).

Καινοτομία επίσης, του νέου ΚΠΔ είναι η πρόβλεψη (άρθρο 308 παρ.1) ότι για τις πράξεις των ανηλίκων σύμφωνα με το άρθρο 127 του ΠΚ, η κύρια ανάκριση ολοκληρώνεται με την έκδοση βουλεύματος από το συμβούλιο πλημμελειοδικών. Περαιτέρω, προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης έφεσης, τόσο στον ανήλικο όσο και στον εισαγγελέα κατά των δικαστικών αποφάσεων και των παραπεμπτικών βουλευμάτων (άρθρ. 478, 489 παρ. γ' και δ' του ΚΠΔ), ενώ η χορήγηση ανασταλτικού αποτελέσματος από την άσκηση έφεσης προβλέπεται στο άρθρο 497 ΚΠΔ (Χαΐδου, 2021).

Ο ανήλικος κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα να διορίζει συνήγορο υπεράσπισης, όπως ρητά προβλέπεται και στα άρθρ. 6 και 18 της Οδηγίας 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 που ενσωματώθηκε και κυρώθηκε στη χώρα με το Ν. 4689/2020, μεταξύ άλλων ορίζει ότι τα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν τη συνδρομή δικηγόρου σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Ο διορισμός συνηγόρου υπεράσπισης του ανήλικου είναι αυτεπάγγελτος και υποχρεωτικός στις περιπτώσεις εκδίκασης πράξης που αποτελεί κακούργημα (άρθρ. 340 παρ. 1 ΚΠΔ) (Χάιδου, 2021). Αντίστοιχα, θεσπίστηκε το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου προσώπου ή αρμόδιας αρχής (άρθρ. 97 ΚΠΔ).

Για τα εγκλήματα που διαπράττονται από ανήλικους δεν εφαρμόζεται η αυτόφωρη διαδικασία (άρθρ. 242 ΚΠΔ). Η ιδιωτική ζωή, η ταυτότητα του ανήλικου, κάθε στοιχείο που βρίσκεται στην δικογραφία προστατεύεται σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις περί επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων (άρθρ. 329 παρ.2 και 3 ΚΠΔ και άρθρ. 13 Ν. 4689/2020). Κάθε απόφαση επιβολής περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων αναγράφεται σε δελτίο ποινικού μητρώου (άρθρ. 569 παρ. 2 ΚΠΔ), το οποίο παύει να ισχύει μετά την πάροδο ορισμένου χρόνου (πέντε ή οκτώ έτη) από την έκτιση της ποινής (Χάιδου, 2021).

7.3 Αναμορφωτικά μέτρα

Στο νέο ΠΚ τα αναμορφωτικά μέτρα και τα θεραπευτικά θεωρούνται ότι συνιστούν μέτρα ασφαλείας και ότι τα μεν πρώτα (αναμορφωτικά) έχουν βελτιωτικό χαρακτήρα, τα δε δεύτερα (θεραπευτικά) έχουν θεραπευτικό χαρακτήρα.

Τα μέτρα ασφάλειας αναφέρονται στον ΠΚ (άρθρα 122,123 και 126), στον ΚΠΔ (άρθρο 283), καθώς και στον Ν. 4689/2020 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα για ένα ποινικό αδίκημα, ως οι καταλληλότερες κυρώσεις για τη μεταχείριση των ανηλίκων.

Σε σχέση με τις προηγούμενες νομοθετικές διατάξεις, η σειρά αρίθμησης κατά σειρά βαρύτητας των αναμορφωτικών μέτρων (άρθρ. 122 ΠΚ), αλλάζει ως εξής:

1) Επίπληξη του ανηλίκου

Η επίπληξη αποτελεί το ηπιότερο και πιο συχνό μέτρο που επιβάλλεται από το δικαστήριο ανηλίκων, κυρίως σε υποθέσεις ελαφρών παραπτώματων. Από τα στοιχεία των ετών 2012-2016 προκύπτει ότι η επίπληξη είναι το μέτρο που

επιβλήθηκε συχνότερα από το δικαστήριο (Κοσμάτος, 2020). Αποτελεί επίσημη παρατήρηση του δικαστή για το αδίκημα που έχει διαπράξει ο ανήλικος. Σκοπός του μέτρου είναι να κατανοήσει ο ανήλικος το άδικο της πράξης του, ώστε να αποτραπεί από την τέλεση ανάλογης μελλοντικής πράξης.

Η επίπληξη δεν έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο και επιβάλλεται ακόμα και εάν δεν το αντιλαμβάνεται ο ανήλικος. Τις περισσότερες φορές ο ανήλικος αισθάνεται ότι αθωώθηκε και δεν αντιλαμβάνεται ότι σε περίπτωση υποτροπής μπορεί το δικαστήριο να επιβάλλει αυστηρότερη κύρωση. Καθοριστικό ρόλο στο στάδιο αυτό είναι η παρέμβαση του επιμελητή ανηλίκων, ο οποίος πρέπει άμεσα να ενημερώνει τον ανήλικο και το οικογενειακό του περιβάλλον, για την απόφαση του δικαστηρίου, για τους λόγους που επεβλήθη ήπια κύρωση και για μελλοντικές πιο αυστηρές κυρώσεις σε περίπτωση που ο ανήλικος εκδηλώσει ανάλογη παραβατική συμπεριφορά (Χαΐδου, 2021).

2) Ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανήλικου στους γονείς ή στους επιτρόπους του

Το μέτρο αυτό που επιβάλλεται πάρα πολύ συχνά από το δικαστήριο ανηλίκων, κατά τα έτη 2012-2016 αποτέλεσε το τέταρτο επιβαλλόμενο μέτρο από άποψη συχνότητας (Κοσμάτος, 2020), προϋποθέτει κατάλληλο οικογενειακό περιβάλλον το οποίο κρίνεται μετά από εμπειριστατωμένη κοινωνική έρευνα του επιμελητή ανηλίκων.

Με το νέο ΠΚ για ανήλικους κάτω των 15 ετών (και μόνο γι' αυτούς), στοιχειοθετείται το αδίκημα της παραμέλησης της εποπτείας ανηλίκου. Στον υπεύθυνο της παράληψης (γονέα ή επίτροπο) στον οποίο έχει ανατεθεί η επιμέλεια με απόφαση δικαστηρίου, επιβάλλεται ποινή φυλάκισης έως δύο έτη ή χρηματική ποινή. Η υπαιτιότητα του υπεύθυνου από αμέλεια πλέον δεν τιμωρείται, όπως επίσης δεν τιμωρείται ο υπεύθυνος, εάν ο ανήλικος διαπράξει πταίσμα, διότι τα πταίσματα αντιμετωπίζονται πια ως διοικητικές παραβάσεις και όχι ως αξιόποινες πράξεις. Στην πράξη σπάνια οι γονείς παραπέμπονται για παράβαση αυτού του μέτρου.

Στην ουσία το μέτρο αυτό αποδείχτηκε αναποτελεσματικό, παρ' ότι ο νόμος προβλέπει, αν κριθεί αναγκαία και την παράλληλη προστατευτική επίβλεψη από τους επιμελητές ανηλίκων, διότι τις περισσότερες φορές ούτε ο ανήλικος, ούτε οι ασκούντες τη γονική μέριμνα αντιλαμβάνονται τη βαρύτητα της πράξης, καθώς και τους λόγους που το δικαστήριο επέβαλλε το συγκεκριμένο αναμορφωτικό μέτρο (Χαΐδου, 2021).

3) Ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανήλικου σε ανάδοχη οικογένεια

Ο θεσμός της αναδοχής στο ελληνικό δίκαιο ρυθμίζεται από τις διατάξεις του άρθρου 12 του Ν.2447/1996, του ΠΔ 86/09 και τις πρόσφατες ρυθμίσεις του Ν. 4538/2018. Αναδοχή είναι η ανάθεση της προσωρινής επιμέλειας του ανήλικου σε τρίτα πρόσωπα στην περίπτωση που οι φυσικοί γονείς ή οι επίτροποι αδυνατούν να τον φροντίσουν. Ο θεσμός της αναδοχής αφορά όλα τα παιδιά που χρειάζονται ειδική φροντίδα και μέριμνα από το κράτος. Ο Ν. 4538/2018 ορίζει αρμόδιους φορείς (έρευνα και εποπτεία αναδοχής) τις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής (ΥΕΑΚΑ) και καθορίζει επακριβώς τους όρους και τις προϋποθέσεις της αναδοχής (Γασπαρινάτου, 2020).

4) Ανάθεση της επιμέλειας του ανήλικου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε επιμελητές ανηλίκων

Αποτελεί ένα από τα πιο συνηθισμένα αναμορφωτικά μέτρα που επιβάλλεται από το δικαστήριο και σύμφωνα με στοιχεία από το 2012-2016 αποτέλεσε το δεύτερο κατά σειρά συχνότητας επιβαλλόμενο μέτρο (Κοσμάτος, 2020). Το μέτρο αυτό μπορεί να επιβληθεί και σε προπαραβατικούς ανήλικους (άρθρ. 9 ΠΔ 49/79), ωστόσο η δομή του μέτρου προσομοιάζει σε εκείνη της «δοκιμασίας» ή της προστατευτικής επίβλεψης, που προβλέπεται για τους ενήλικες (Κουράκης, 2012)

Το μέτρο δεν ισχύει πια ως προς τις προστατευτικές εταιρείες και τα ιδρύματα και η διάταξη εφαρμόζεται μόνο ως προς την ανάθεση της επιμέλειας στους επιμελητές ανηλίκων. Ο επιμελητής ανηλίκων αναλαμβάνει την διεξαγωγή της κοινωνικής έρευνας και την ευθύνη να καθοδηγήσει και να βοηθήσει τον ανήλικο σε κάθε του πρόβλημα. Συνήθως η επιμέλεια ανατίθεται στον ίδιο επιμελητή που έχει συντάξει την έκθεση και έχει ερευνήσει τη ζωή του ανήλικου (Κουράκης, 2012).

5) Συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης

Η συνδιαλλαγή ως διαδικασία περιλαμβάνει τη διαμεσολάβηση, τη διαιτησία κ.α. και το αποτέλεσμα της μπορεί να είναι η αποζημίωση, η αποκατάσταση της βλάβης, η έκφραση συγγνώμης ή η συμφιλίωση του θύματος με το δράστη. Το μέτρο αυτό όπως και τα μέτρα της αποζημίωσης και της παροχής κοινωφελούς εργασίας, κατά το πρότυπο διεθνών νομοθεσιών, θεωρούνται ως μέτρα εφαρμογής νεότερων τάσεων για αποκαταστατική ή επανορθωτική δικαιοσύνη, με κύρια χαρακτηριστικά της α) η ανάληψη των δραστών της ευθύνης των πράξεων τους, β) η αποκατάσταση των συνεπειών από τις ζημιογόνες ενέργειες εις βάρος των θυμάτων τους και γ) η

συμβολή και των δύο μερών σε συμφιλιοτικές μεταξύ τους διαδικασίες (Κουράκης, 2012).

Καθοριστικός θεωρείται ο ρόλος του επιμελητή ανηλίκων, ο οποίος διεξάγει έρευνα και κρίνει αν το μέτρο είναι κατάλληλο για τη συγκεκριμένη υπόθεση. Περαιτέρω, η υποχρεωτική επιβολή του μέτρου από το δικαστήριο, αναιρεί εν μέρει τον συναινετικό χαρακτήρα της συμφιλίωσης των μερών, επομένως ακυρώνεται κατά κάποιον τρόπο ο αποκαταστατικός σκοπός του (Χάιδου, 2021).

Σημαντικό ζήτημα αποτελούσε μέχρι πρόσφατα η απουσία πλαισίου διεξαγωγής αυτού του μέτρου. Το 2019 εκδόθηκε από την Εισαγγελία του Αρείου Πάγου εγκύκλιος (7/2019) με διευκρινιστικές κατευθύνσεις για την προαγωγή και εφαρμογή του μέτρου.

6) Αποζημίωση του θύματος ή η κατ' άλλον τρόπο άρση ή μείωση των συνεπειών της πράξης από τον ανήλικο

Όταν δεν είναι εφικτή η συνδιαλλαγή του ανήλικου δράστη με το θύμα του επιβάλλεται το μέτρο της αποζημίωσης. Στόχος είναι να αντιληφθεί ο ανήλικος τη βλάβη που έχει προξενήσει και να αναλάβει τις ευθύνες του. Το μέτρο επιδρά βελτιωτικά στον ανήλικο και η αποκατάσταση της ζημιάς προς το θύμα γίνεται είτε με χρηματική αποζημίωση, είτε με συμμετοχή του δράστη στην αποκατάσταση της βλάβης π.χ. με προσωπική εργασία (Κουράκης, 2012).

7) Παρακολούθηση κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς και ιδιωτικούς φορείς

Το δικαστήριο κρίνει πολλές φορές ότι ο ανήλικος χρειάζεται ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη από ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς κ.α. Το μέτρο προϋποθέτει τη συναίνεση του ανήλικου και την εξεύρεση των κατάλληλων φορέων, που συχνά μπορεί να είναι και μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως π.χ. η ΜΚΟ «ΑΡΣΙΣ». Ο ρόλος των επιμελητών ανηλίκων και σε αυτό το μέτρο κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός, εφόσον υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές (Χάιδου, 2021).

8) Φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης

Η φοίτηση του ανήλικου σε ειδικευμένες σχολές αποτελεί τη βάση για εξεύρεση εργασίας, παράλληλα βοηθά στην διαμόρφωση του χαρακτήρα του και λειτουργεί ως αποτρεπτικός παράγοντας σε πιθανή εμπλοκή του σε παραβατικές ενέργειες. Η σημασία του μέτρου, που προαπαιτεί τη συναίνεση του ανήλικου, τη συμβολή του επιμελητή ανηλίκων, καθώς και την ύπαρξη αναγκαίων υποδομών,

γίνεται αντιληπτή διότι η ελλιπής εκπαίδευση αποτελεί παράγοντα παραβατικότητας (Κουράκης, 2012).

9) Παρακολούθηση από τον ανήλικο ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής

Πρόκειται για το τρίτο κατά σειρά επιβαλλόμενο μέτρο (έτη 2012-2016) (Κοσμάτος, 2020), καθώς οι περισσότερες παραβάσεις των ανηλίκων αφορούν αδικήματα του Κ.Ο.Κ. και ιδιαίτερα οδήγηση χωρίς σχετική άδεια. Το κράτος από το 2012, με σκοπό την πρόληψη της παραβατικότητας που σχετίζεται με την οδική κυκλοφορία, πραγματοποιεί δράσεις και ενημερωτικά προγράμματα για τους ανήλικους και συνάπτει προγραμματικές συμφωνίες με ιδιωτικούς φορείς προς εκπλήρωση των προγραμμάτων. Το μέτρο θεωρείται ελλιπές και αναποτελεσματικό, διότι στηρίζεται σε ιδιωτική πρωτοβουλία και ολιγόωρη εκπαίδευση σε ένα τόσο σοβαρό θέμα όπως τα τροχαία ατυχήματα στη χώρα μας (Χάιδου, 2021).

10) Παροχή κοινωφελούς εργασίας

Θεωρείται το βαρύτερο εξωϊδρυματικό μέτρο πριν τον εγκλεισμό και επιβάλλεται μόνο σε ποινικά υπεύθυνους ανήλικους από 15 έως 18 ετών ή σε ενήλικες έως 25 ετών για πράξεις που τελέστηκαν από το άτομο ενόσω ήταν ανήλικος. Η κοινωφελής εργασία (μη αμειβόμενη), διέπεται από τις αρχές της διαπαιδαγώγησης, της επικουρικότητας και της αναλογικότητας και έχει στόχο την κοινωνικοποίηση του ανήλικου. Οι όροι και οι προϋποθέσεις του μέτρου αυτού καθορίζονται με την ΚΥΑ 73461/2017 (ΦΕΚ Β' 3647/16.10.2017), παρέχεται σε δημόσιους ή δημοτικούς φορείς και προϋποθέτει τη συναίνεση του ανήλικου. Κομβικό ρόλο παίζει ο επιμελητής ανηλίκων ο οποίος προτείνει το μέτρο, επιλέγει το φορέα, υπογράφει το πρωτόκολλο συνεργασίας και επιβλέπει την εκτέλεση του έργου. Η παροχή κοινωφελούς εργασίας καλύπτεται ασφαλιστικά κατά του κινδύνου ατυχήματος και δεν μπορεί να υπερβεί τις 150 ώρες συνολικά (Γασπαρινάτου, 2020).

11) Ανάθεση της επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων

Στην απαρίθμηση των αναμορφωτικών μέτρων καθιερώνονται δύο είδη επιμέλειας: η απλή επιμέλεια που συναντούμαι στην τέταρτη περίπτωση και η «υπό επιτήρηση επιμέλεια» της ενδέκατης περίπτωσης. Στο ενδέκατο μέτρο αναφέρεται και η λέξη επιτήρηση, προφανώς με την έννοια της συνεχούς επίβλεψης, εφόσον κατά σειρά βαρύτητας βρίσκεται πριν από το σκληρότερο αναμορφωτικό μέτρο, αυτό του εγκλεισμού(Χάιδου, 2021).

12) Τοποθέτηση σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής

Πρόκειται για το τελευταίο και βαρύτερο αναμορφωτικό μέτρο, στερητικό της ελευθερίας του ανήλικου. Λόγω του δυσβάσταχτου χαρακτήρα του και σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις, η επιβολή του περιορίστηκε μόνο στις πράξεις των ανηλίκων που εάν τις τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα (άρθρ. 25 Ν. 4356/2015). Τα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων έχουν αποστολή την αγωγή, την κοινωνική στήριξη, την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση ανηλίκων που έχουν αναπτύξει παραβατική συμπεριφορά. Το μοναδικό ίδρυμα αγωγής που λειτουργεί στη χώρα μας είναι το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Νέας Ιωνίας Βόλου στο οποίο εγκλείονται αγόρια ανήλικοι από 12 έως 18 ετών, ωστόσο η επιβολή του μέτρου αυτού γίνεται όλο και σπανιότερη (Γασπαρινάτου, 2020).

7.4 Θεραπευτικά μέτρα

Τα θεραπευτικά μέτρα αποτελούν μέτρα ασφαλείας και επιβάλλονται πλέον σε ανήλικους 12 έως 18 ετών. Εάν κριθεί ότι η κατάσταση του ανήλικου απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση, ειδικότερα εάν πάσχει από ψυχική διαταραχή, οργανική νόσο, σοβαρή σωματική δυσλειτουργία, σοβαρή εξάρτηση από τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών ή ουσιών (άρθρο 123 παρ. 1 ΠΚ), το δικαστήριο διατάζει: α) την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανήλικου στους γονείς, στους επιτρόπους του ή σε ανάδοχη οικογένεια, β) την ανάθεση της επιμέλειας του ανήλικου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων, γ) την παρακολούθηση συμβουλευτικού ή θεραπευτικού προγράμματος από τον ανήλικο και δ) την παραπομπή του ανήλικου σε θεραπευτικό ή άλλο κατάστημα.

Τα θεραπευτικά μέτρα (άρθρ. 123 παρ. 2 ΠΚ) επιβάλλονται μετά από διάγνωση και γνωμοδότηση (όχι υποχρεωτική) εξειδικευμένης ομάδας ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών. Για την επιβολή τους πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αρχή της επικουρικότητας και της αναγκαίας αναλογίας, ξεκινώντας πάντα από το ηπιότερο μέτρο. Τα μέτρα αυτά αυτοδίκαια παύουν (άρθρ. 125 ΠΚ) στο 18^ο έτος του ατόμου (ενηλικίωση), ωστόσο κατ' εξαίρεση μπορεί να παραταθούν, μετά από γνωμοδότηση, μέχρι το 21^ο έτος αν κριθεί ότι είναι προς το συμφέρον του ανήλικου (Γασπαρινάτου, 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Στατιστική απεικόνιση της παραβατικότητας ανηλίκων στην Ελλάδα

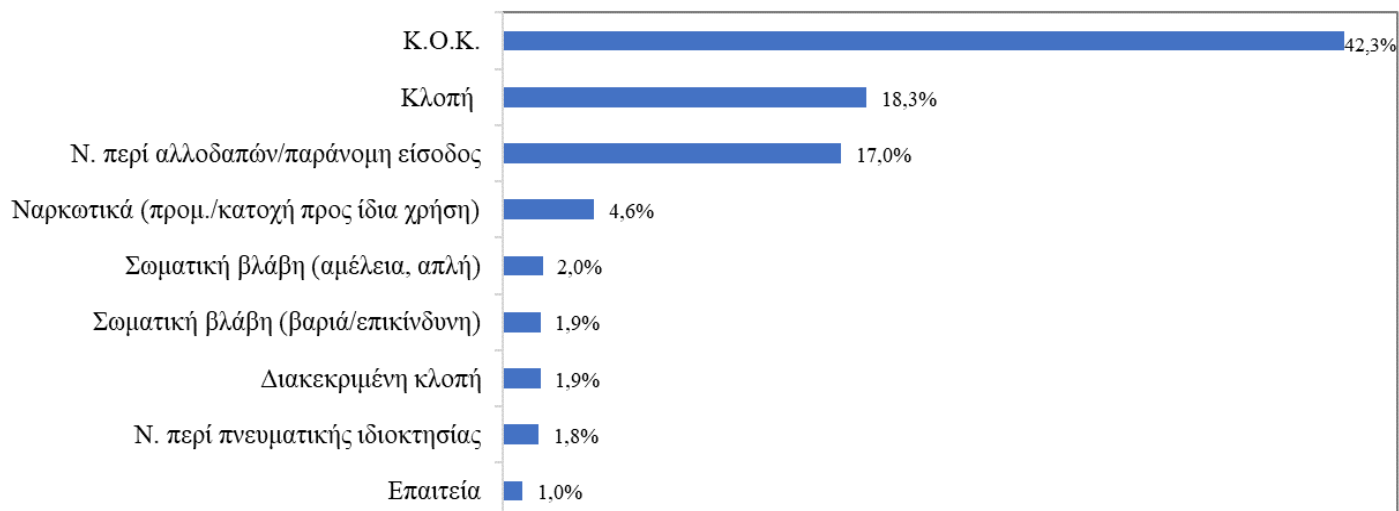
Προκειμένου να ολοκληρώσουμε τη σκιαγράφηση του φαινομένου της νεανικής παραβατικότητας στη χώρα ανατρέξαμε σε επίσημα στατιστικά στοιχεία που τηρούνται από τις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων και την Ελληνική Αστυνομία. Τα στοιχεία μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες για το προφίλ των ανηλίκων που εμπλέκονται με τη Δικαιοσύνη, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους, τα αδικήματα που διαπράττουν πιο συχνά, καθώς και την ποινική μεταχείριση των ανήλικων δραστών, σε δύο διαφορετικά δικαστήρια. Το Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών που αποτελεί το μεγαλύτερο σε έκταση, εύρος και όγκο υποθέσεων και το Δικαστήριο Ανηλίκων Πειραιά που προσομοιάζει με τα περιφερειακά δικαστήρια της χώρας.

Η επιλογή του πρώτου χρονικού διαστήματος αναφοράς από το 2003-2017 είναι διάστημα ικανό προκειμένου να εξάγουμε συμπεράσματα για το μέγεθος της παραβατικότητας στην Ελλάδα, ταυτόχρονα το διάστημα αυτό περιλαμβάνει την αναμόρφωση του δικαίου ανηλίκων με την εισαγωγή τριών νομοθετικών μεταβολών που επήλθαν με τους νόμους: 3189/2003, 3860/2010 και 4322/2015. Η επιλογή του δεύτερου χρονικού διαστήματος αναφοράς για τα έτη 2020 και 2021 έγινε προκειμένου να εξάγουμε πιο πρόσφατα συμπεράσματα, διότι το διάστημα αυτό όπως όλες οι χώρες και η ελληνική κοινωνία βίωσε παγκόσμια κρίση (υγειονομική, ενεργειακή και επισιτιστική), παράλληλα επήλθε με το Ν. 4619/2019 νέα αναμόρφωση του ποινικού δικαίου των ανηλίκων.

8.1 Ανάλυση διαγραμμάτων με βάση τα στοιχεία των ΥΕΑ στα δικαστήρια Αθηνών και Πειραιά από το 2003-2013

8.1.1 Βασικό αδίκημα ανά κατηγορούμενο

Γράφημα 1: Μονομελές Αθηνών: Βασικό αδίκημα ανά κατηγορούμενο. Ποσοστό στο σύνολο της 10ετίας 2003-2013 (Σύνολο αδικημάτων: 25.781)

Γράφημα 2: Μονομελές Πειραιά: Βασικό αδίκημα ανά κατηγορούμενο. Ποσοστό στο σύνολο της 10ετίας 2003-2013 (Σύνολο αδικημάτων: 8.725)

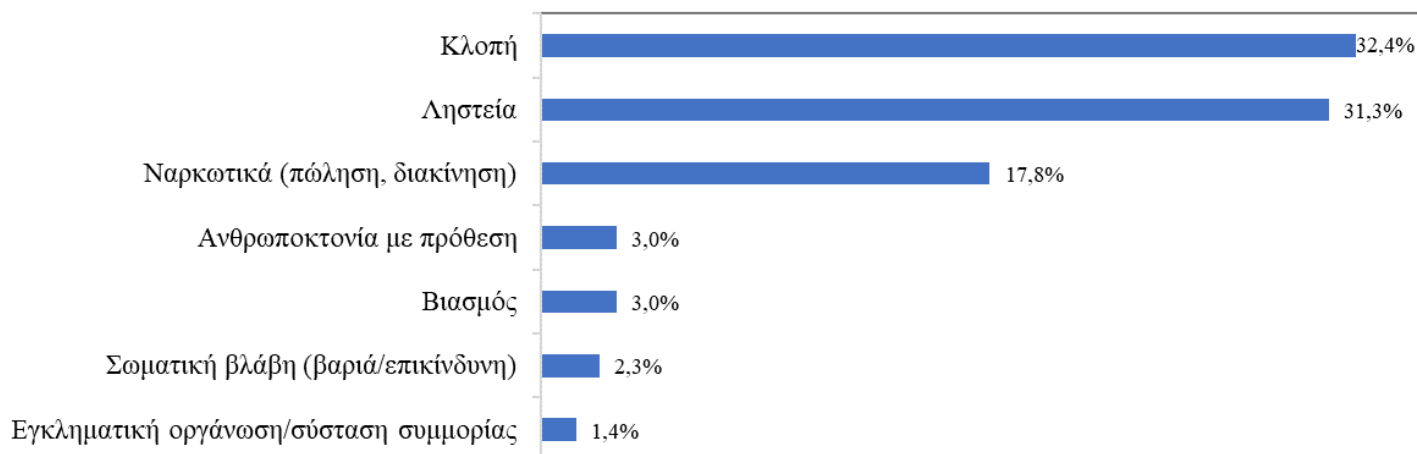
Γραφήματα 1 και 2: Η ανάλυση των γραφημάτων 1 και 2 καταδεικνύει ότι σε βάθος δεκαετίας τα κυριότερα αδικήματα που απασχολούν το Μονομελές Δικαστήριο Ανηλίκων κατά φθίνουσα σειρά είναι: οι παραβάσεις του ΚΟΚ, που αποτελούν την πιο συχνή παράβαση των ανηλίκων, οι κλοπές (απλές και κλοπές χρήσης), οι παραβάσεις της νομοθεσίας των αλλοδαπών (παράνομη είσοδος) και τα

ναρκωτικά που αφορούν κυρίως το Μ.Α λόγω του μεγάλου αριθμού αλλοδαπών στο κέντρο της Αθήνας. Ακολουθούν οι υπόλοιπες παραβάσεις που αποτυπώνονται στα δύο γραφήματα περίπου με τα ίδια ποσοστά και για τις δύο πόλεις.

Γράφημα 3: Τριμελές Αθηνών: Βασικό αδίκημα ανά κατηγορούμενο. Ποσοστό στο σύνολο της 10ετίας 2003-2013 (Σύνολο αδικημάτων: 2.010)

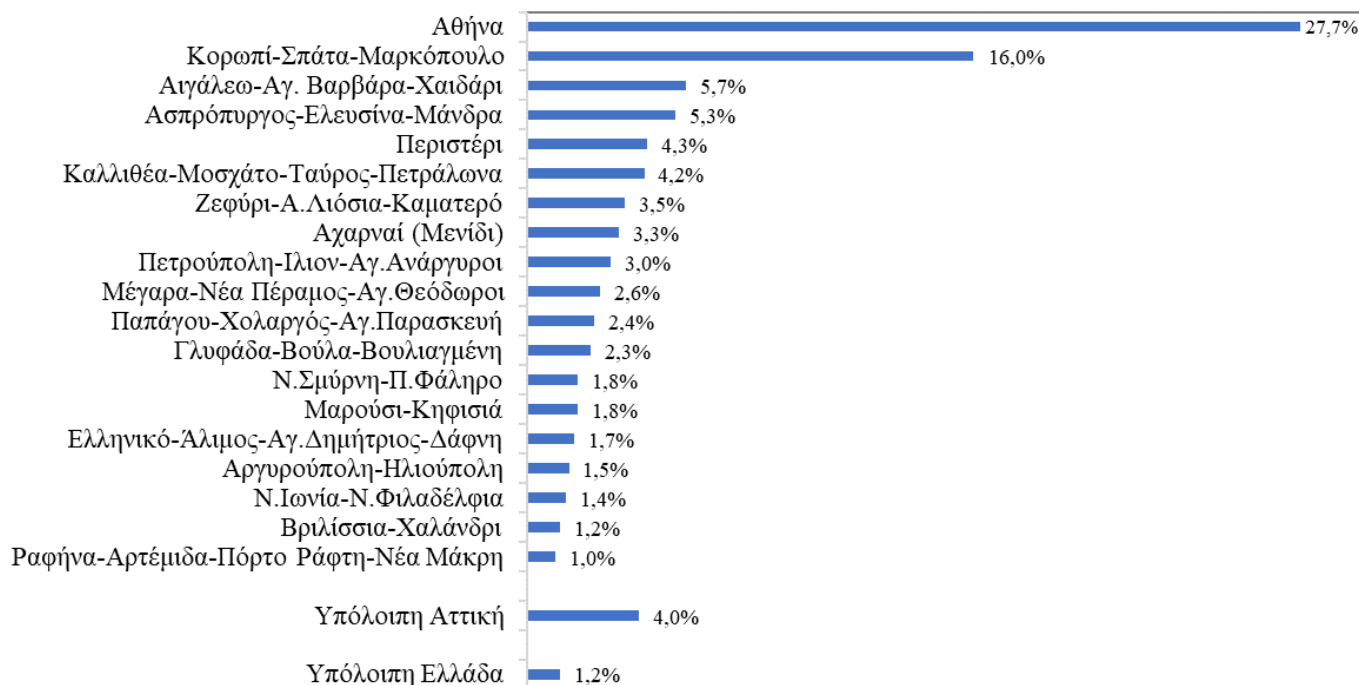
Γράφημα 4: Τριμελές Πειραιά: Βασικό αδίκημα ανά κατηγορούμενο. Ποσοστό στο σύνολο της 10ετίας 2003-2013 (Σύνολο αδικημάτων: 432)

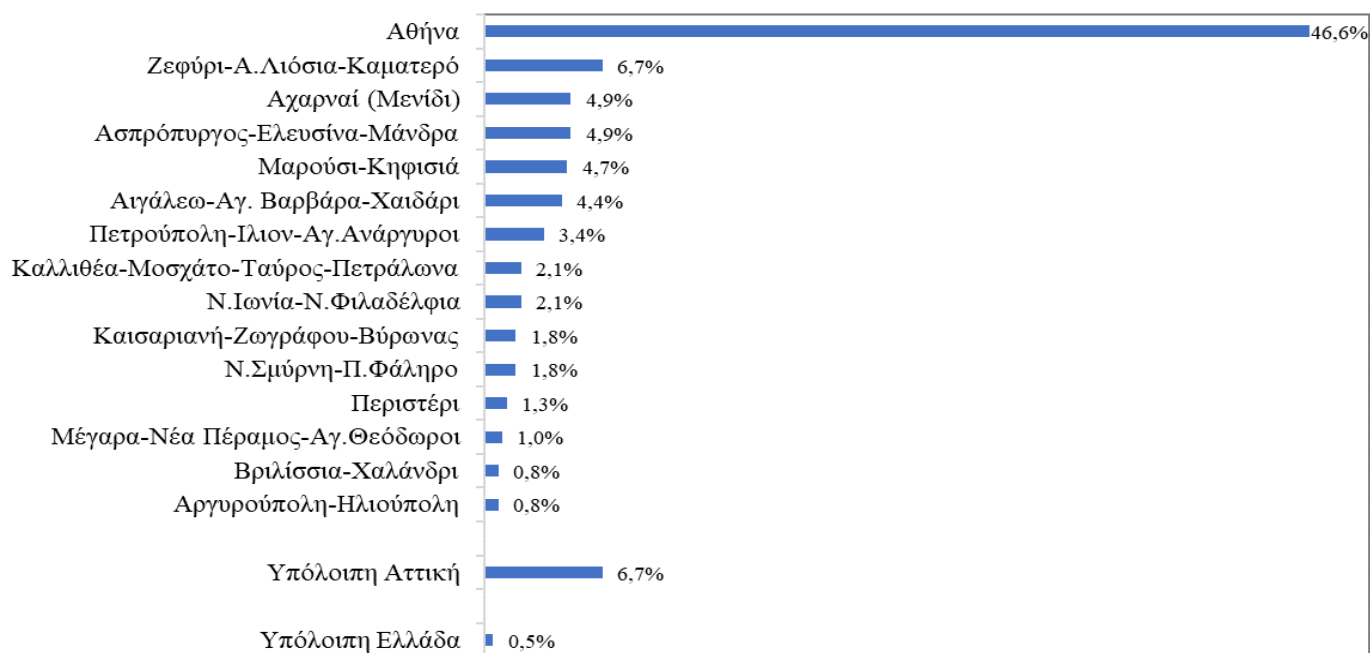
Γραφήματα 3 και 4: Αντίστοιχα στα Τριμελή Δικαστήρια Αηηλίκων οι κυριότερες παραβάσεις είναι: η ληστεία, οι παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών(αγορά, κατοχή, πώληση), ο βιασμός, οι παραβάσεις της νομοθεσίας περί όπλων (συντρέχει με το αδίκημα της ληστείας), η ανθρωποκτονία από πρόθεση, η βαριά σωματική βλάβη και η σύσταση συμμορίας.

8.1.2 Τόπος τέλεσης αδικημάτων

Γράφημα 5: Μονομελές Αθηνών: Τόποι τέλεσης (>1%). Σύνολο δετίας 2003-2009. (Σύνολο καταγραφών: 9.503)

Γράφημα 6: Τριμελές Αθηνών: Τόποι τέλεσης >(0,8%). Σύνολο δετίας 2003-2009. (Σύνολο καταγραφών: 386)

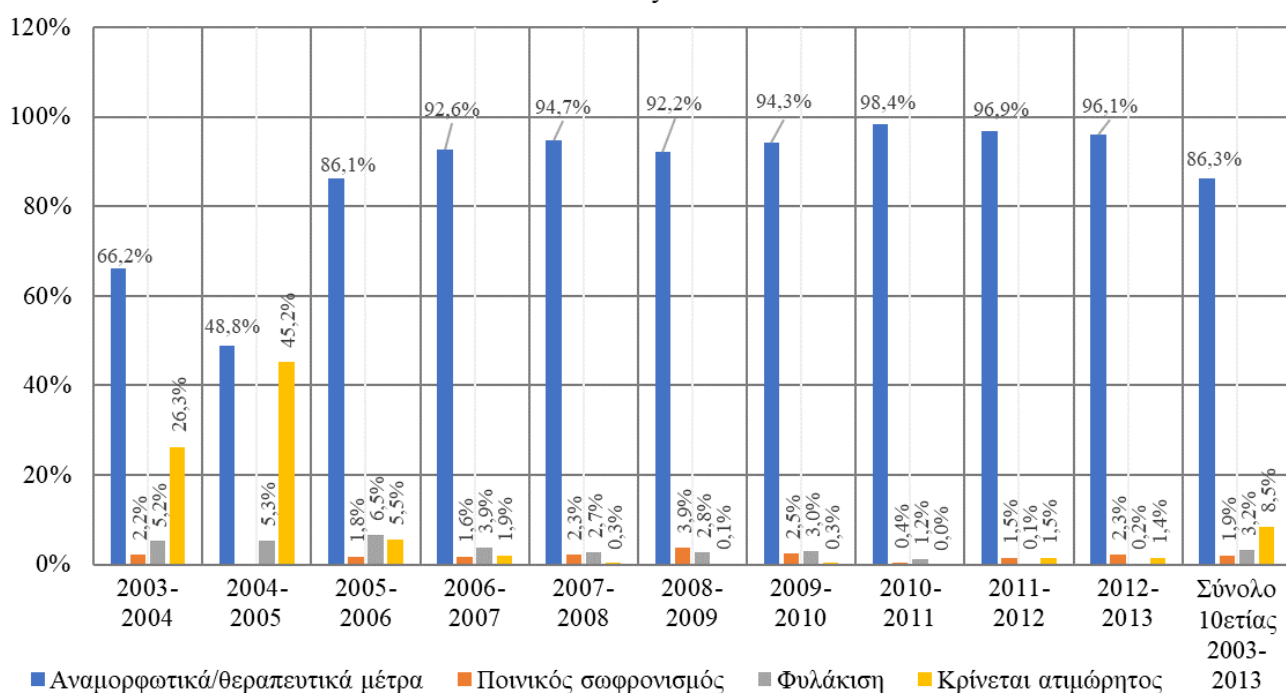

Γραφήματα 5 και 6: Ο τόπος τέλεσης των αδικημάτων είναι μία ενδιαφέρουσα στατιστική απεικόνιση, διότι πρώτον μας δίνει μια εικόνα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (περιοχές υψηλής αστυνόμευσης) και δεύτερον, εάν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι οι ανήλικοι παραβατούν συνήθως κοντά στον τόπο διαμονής τους, μπορούμε να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα για την κοινωνική τους προέλευση. Στα γραφήματα 5 και 6 συνηθέστερος τόπος τέλεσης είναι η Αθήνα που καλύπτει το οικονομικό και εμπορικό κέντρο. Ακολουθούν περιοχές των δυτικών και ανατολικών προαστίων της Αττικής όπως: Κορωπί-Σπάτα-Μαρκόπουλο, Ζεφύρι-Άνω Λιόσια-Καματερό, Αιγάλεω-Αγία Βαρβάρα-Χαϊδάρι, Αχαρναί-Μενίδι, Ασπρόπυργος-Ελευσίνα-Μάνδρα, Περιστέρι, Καλλιθέα- Μοσχάτο-Ταύρος-Πετράλωνα. Γνωρίζουμε ότι πρόκειται για περιοχές εργατικών τάξεων, με αρκετούς καταυλισμούς Ρομά και μεγάλο αριθμό μεταναστών.

8.1.3 Ποινική αντιμετώπιση στα Μονομελή Δικαστήρια Ανηλίκων

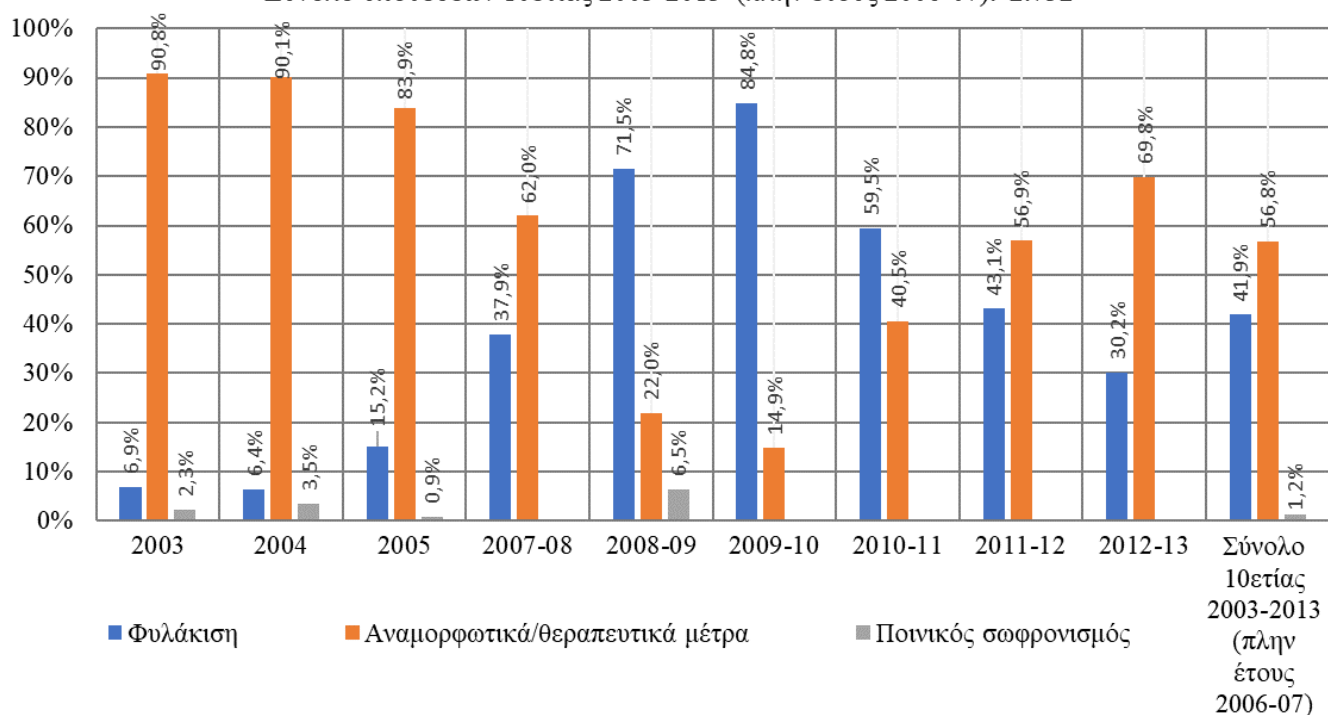
Η ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων που κρίθηκε από το δικαστήριο ότι τέλεσαν το αδίκημα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διαχρονικά, αλλά και ανάμεσα στις δικαστικές περιφέρειες, διότι συγκρίνοντας τα στοιχεία, παρουσιάζονται πολλές διαφοροποιήσεις. Στα γραφήματα 7 και 8 που ακολουθούν συγκρίνουμε τα Μονομελή Δικαστήρια Αθηνών και Πειραιά.

Γράφημα 7: Μονομελές Αθηνών. Ποινική αντιμετώπιση.
Σύνολο υποθέσεων 10ετίας 2003-2013: 19.505

Γράφημα 7: Στο Μονομελές Δικαστήριο Ανηλίκων Αθηνών φαίνεται (μπλέ στήλη) ότι η επιβολή των αναμορφωτικών/θεραπευτικών μέτρων υπερέχει κατά πολύ έναντι άλλων μέτρων. Στο γράφημα αποτυπώνεται ότι από τα δικαστικά έτη 2006-2007 και μετά, η αναμορφωτική μεταχείριση αποτελεί σχεδόν τη μοναδική ποινική αντιμετώπιση των ανήλικων δραστών με ποσοστά που υπερβαίνουν το 92%. Επίσης παρουσιάζει ενδιαφέρον το ποσοστό των ανήλικων δραστών που κρίθηκαν ατιμώρητοι κατά τα έτη 2003-2005, ποσοστό που μειώνεται τα επόμενα έτη και προφανώς αντικαθίσταται από τα αναμορφωτικά μέτρα.

Γράφημα 8: Μονομελές Πειραιά. Ποινική αντιμετώπιση.
Σύνολο υποθέσεων 10ετίας 2003-2013 (πλην έτους 2006-07): 2.732

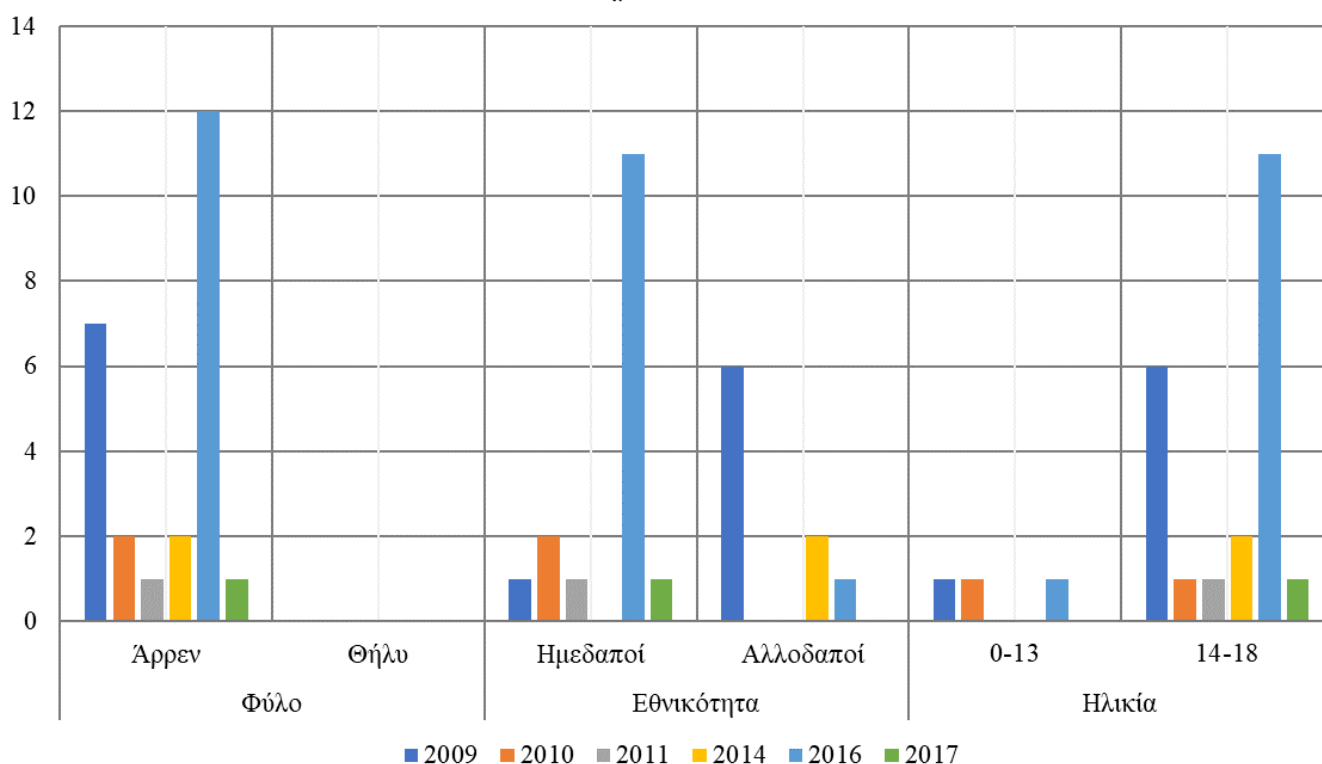

Γράφημα 8: Σε αντίθεση με το Μονομελές Αθηνών προκαλούν εντύπωση τα υψηλά ποσοστά επιβολής της ποινής της φυλάκισης στο Μονομελές Πρωτοδικείο Πειραιά. Στο γράφημα αποτυπώνεται ότι το ποσοστό φυλάκισης σε τρία συνεχόμενα δικαστικά έτη υπερβαίνει την αναμορφωτική μεταχείριση. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό φυλάκισης από 38% το έτος 2007-2008 αυξάνεται απότομα σε 72% (το 2008-2009), σε 85% (το 2009-2010) και σε 60% (το 2010-2011), ενώ μειώνεται σταδιακά τα επόμενα έτη, μείωση της τάξης του 43% και 30%. Η μείωση αυτή ωστόσο δεν θεωρείται σημαντική.

8.2 Ανάλυση διαγραμμάτων με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας βάση διατάξεων του ΠΚ από το 2009-2017

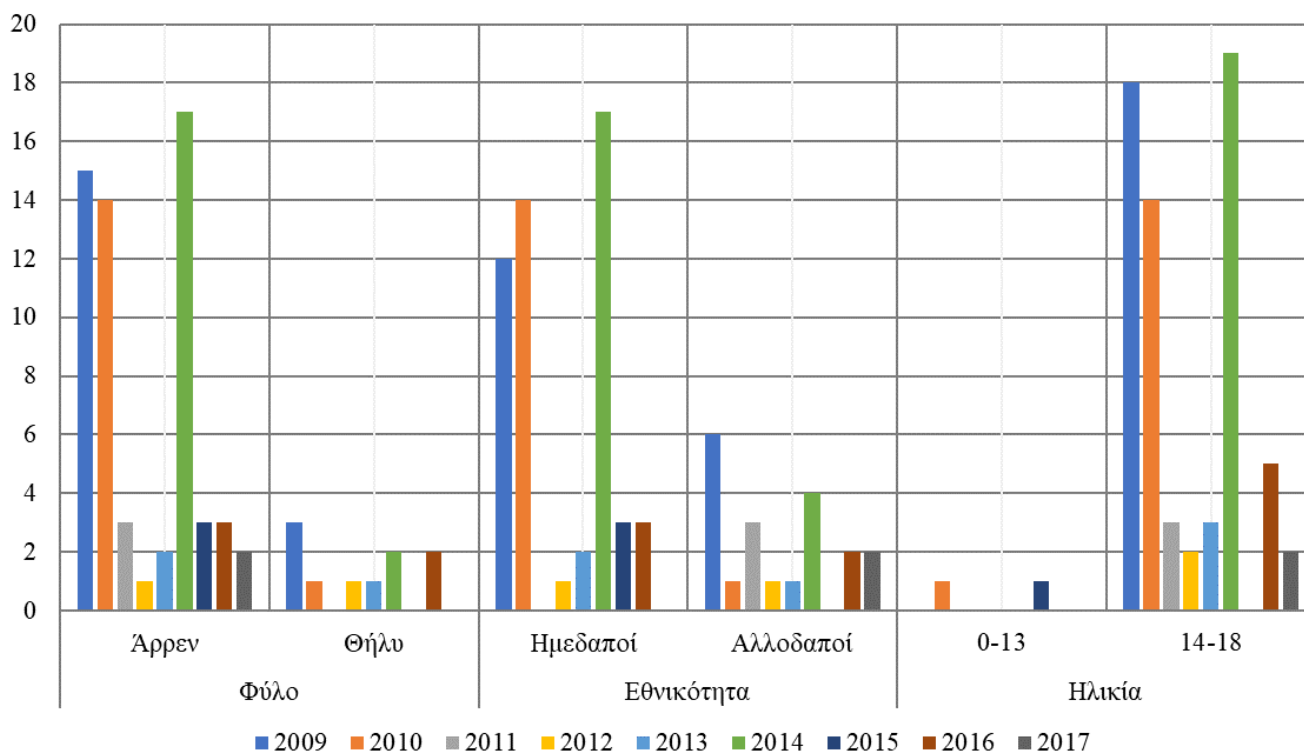
Στη συνέχεια, με αφετηρία το έτος 2009 έως το 2017 παρουσιάζονται σε γραφήματα, οι αριθμοί των ανήλικων ατόμων που έχουν διαπράξει κάποιο έγκλημα ανά κατηγορία εγκλήματος σύμφωνα με τα άρθρα 187, 309, 310, 372, 374, 380 του Ποινικού Κώδικα. Τα στοιχεία έχουν παρθεί από το Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Τμήμα Καταπολέμησης Ναρκωτικών και Παραβατικότητας Ανηλίκων της Διεύθυνσης Δημόσιας Ασφάλειας.

Γράφημα 9: Αδίκημα σύστασης συμμορίας κατά φύλο, εθνικότητα και ηλικία για το διάστημα 2009-2017

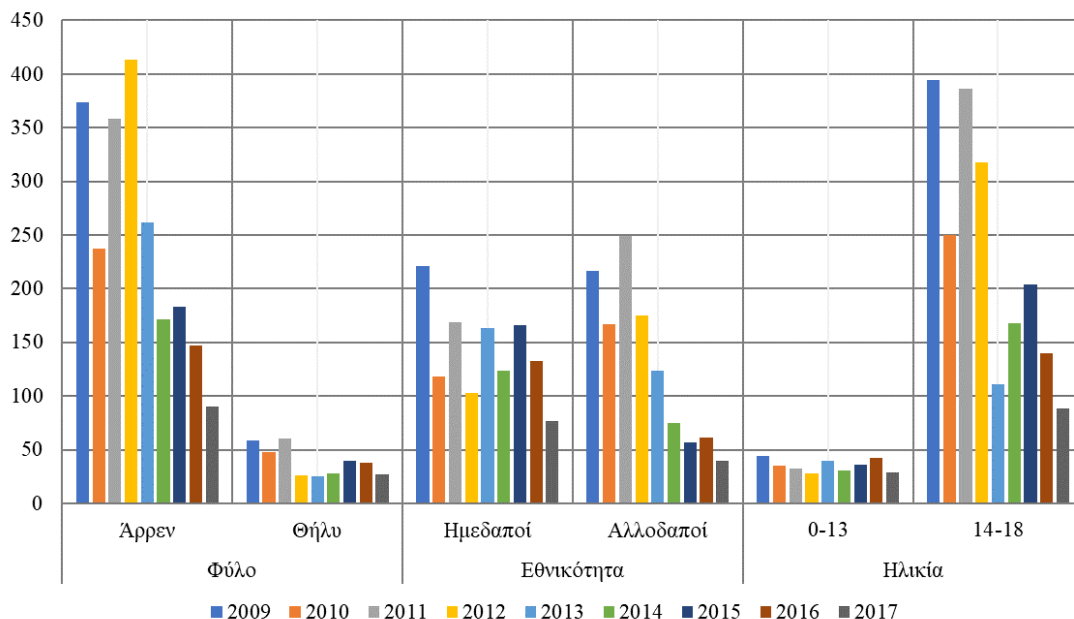
Γράφημα 9: Από το γράφημα γίνεται φανερό ότι για το αδίκημα της σύστασης συμμορίας σύμφωνα με το άρθρο 187 ΠΚ, η μεγαλύτερη παραβατικότητα παρατηρείται στα άρρενα ημεδαπά άτομα ηλικίας από 14 έως 18 ετών. Ο υψηλότερος αριθμός περιστατικών (12 περιστατικά) σύστασης συμμορίας καταγράφεται το έτος 2016.

Γράφημα 10: Αδίκημα σωματικής βλάβης (βαριά, επικίνδυνη) κατά φύλο, εθνικότητα και ηλικία για το διάστημα 2009-2017

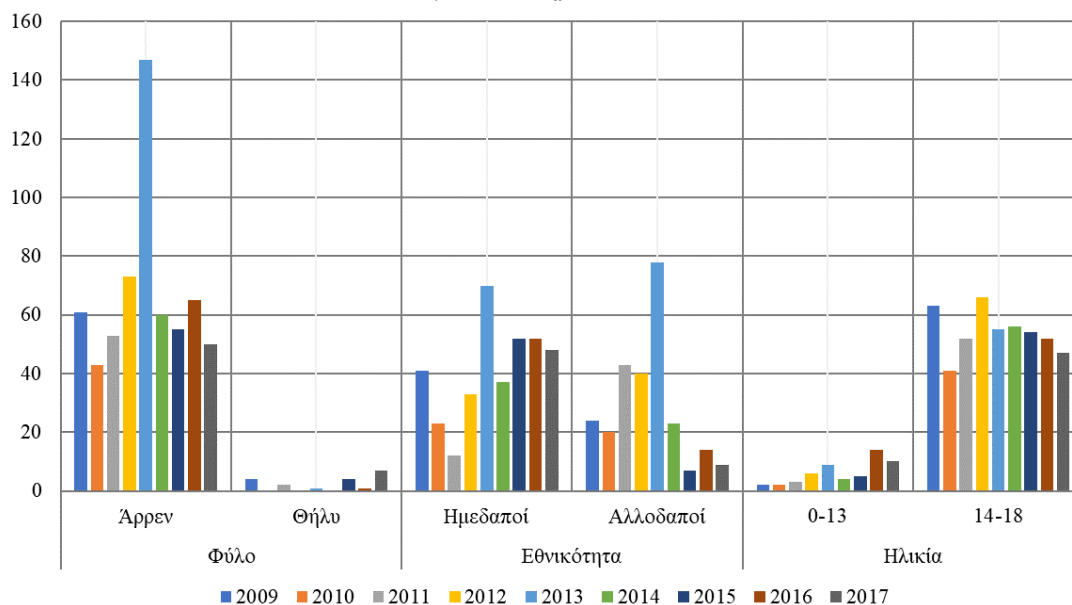
Γράφημα 10: Σύμφωνα με τα άρθρα 309 και 310 του ΠΚ που αφορούν το αδίκημα επικίνδυνης και βαριάς σωματικής βλάβης γίνεται φανερό ότι, οι νεαροί ημεδαποί ανήλικοι ηλικίας από 14 έως 18 ετών εμφανίζουν αρκετά μεγάλη παραβατικότητα σε αυτά τα αδικήματα. Υψηλός αριθμός περιστατικών παρατηρείται τα έτη 2009 (15 περιστατικά) και 2010 (14 περιστατικά), αλλά ο υψηλότερος αριθμός (19 περιστατικά) καταγράφεται το έτος 2014

Γράφημα 11: Αδίκημα κλοπής κατά φύλο, εθνικότητα και ηλικία για το διάστημα 2009-2017

Γράφημα 11: Το αδίκημα της κλοπής καθώς και των διακεκριμένων κλοπών αναφέρεται στα άρθρα 372 και 374 του Ποινικού Κώδικα. Από το γράφημα γίνεται φανερό ότι, οι νεαροί ημεδαποί ανήλικοι ηλικίας από 14 έως 18 ετών, εμφανίζουν σταθερά μεγαλύτερη παραβατικότητα από τους αλλοδαπούς σε αυτά τα αδικήματα. Ο αριθμός των αλλοδαπών εμφανίζεται αυξημένος τα έτη 2010-2011-2012, αλλά σταδιακά τα επόμενα έτη βαίνει μειούμενος. Υψηλός αριθμός περιστατικών, περισσότερα από 350 περιστατικά ανά έτος, παρατηρείται τα έτη 2009, 2011 και 2012.

Γράφημα 12: Αδίκημα ληστείας κατά φύλο, εθνικότητα και ηλικία για το διάστημα 2009-2017

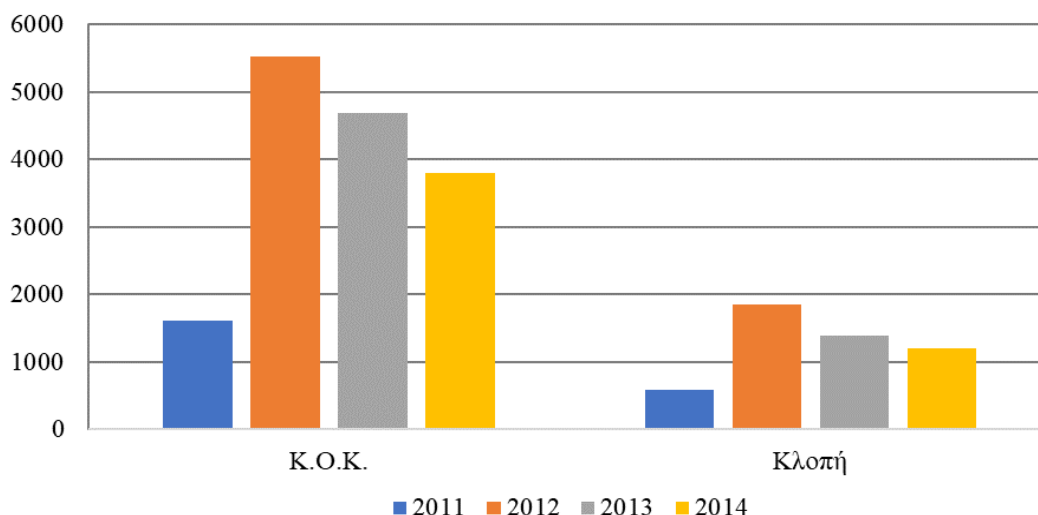
Γράφημα 12: Το αδίκημα της ληστείας αναφέρεται στο άρθρο 380 του Ποινικού Κώδικα. Ομοίως με τα προηγούμενα γραφήματα, γίνεται φανερό ότι, οι νεαροί ημεδαποί ανήλικοι ηλικίας από 14 έως 18 ετών, εμφανίζουν σταθερά μεγαλύτερη παραβατικότητα από τους αλλοδαπούς, στο αδίκημα της ληστείας (πλην του έτους 2013). Αξίζει να επισημάνουμε ότι τα κορίτσια εμφανίζουν ελάχιστη παραβατικότητα στο αδίκημα της ληστείας. Υψηλός αριθμός περιστατικών, παρατηρείται το 2013(148 περιστατικά), το 2012 (73 περιστατικά), ενώ για τα υπόλοιπα έτη κυμαίνονται μεταξύ των 42 έως 66 περιστατικών ανά έτος.

8.3 Ανάλυση διαγραμμάτων με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας από το 2011-2014

Η νεανική παραβατικότητα κατά τα έτη 2011 έως 2014 , με βάση τα στατιστικά στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας, εμφανίζει αυξητική τάση, με υψηλότερο σημείο της το έτος 2012, ενώ μειώνεται σταδιακά το 2013 και 2014. Η οικονομική κρίση που βίωσε η χώρα από το 2010 και μετά, ερμηνεύει την αύξηση της παραβατικότητας το έτος 2012. Παράγοντες, όπως η μείωση του εισοδήματος, η αύξηση της ανεργίας, έδρασαν αρνητικά στην ελληνική οικογένεια καθώς και στα ανήλικα μέλη της. Τα έτη 2013 και 2014 που ακολούθησαν εμφανίζεται με φθίνουσα πορεία η παραβατικότητα, διότι φαίνεται ότι η κοινωνία αρχίζει να αποδέχεται την οικονομική κατάσταση και να ισορροπεί στα νέα δεδομένα. Η βαρύτητα και το είδος

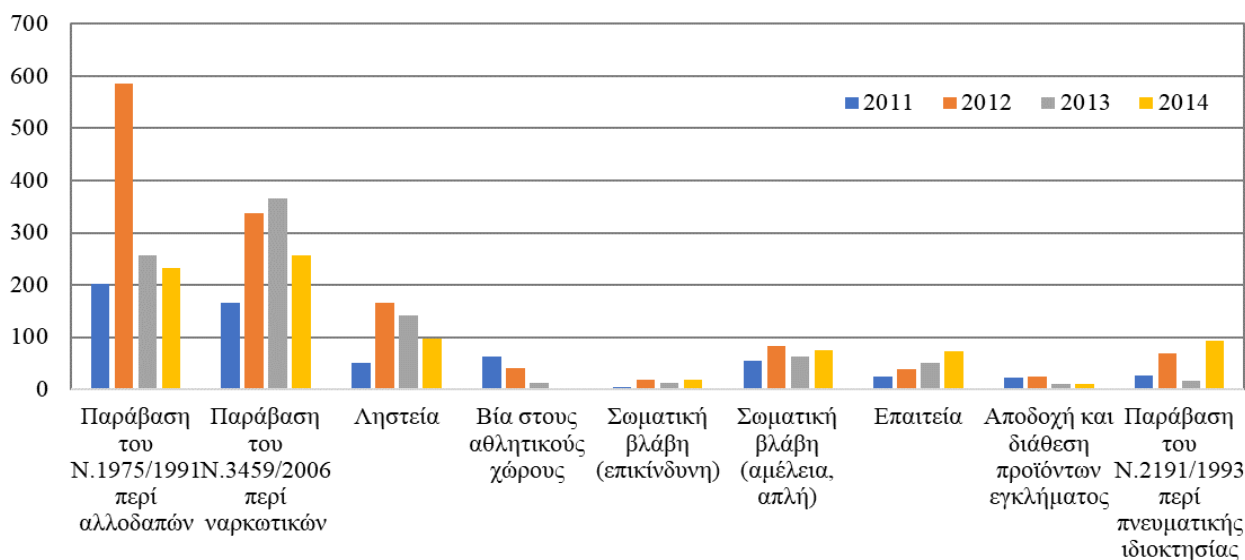
των αδικημάτων που διαπράχθηκαν από ανήλικους αποτυπώνονται στα τρία γραφήματα που ακολουθούν 13α,13β και13γ.

Γράφημα 13α: Αδικήματα που τελούνται συχνότερα από ανήλικους δράστες το διάστημα 2011-2014

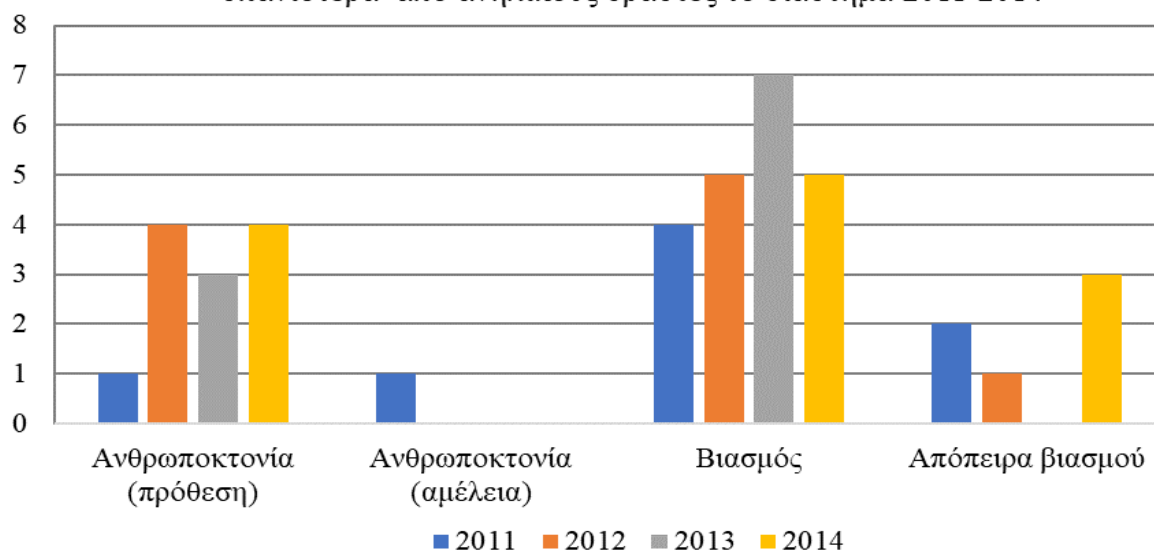

Γράφημα 13α: Στο γράφημα παρατηρούμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ανηλικών διαπράττει παραβάσεις ΚΟΚ (το 2011:1.614 παραβάσεις, το 2012: 5.530 , το 2013: 4.693, το 2014: 3.803). Ακολουθούν οι απλές και διακεκριμένες κλοπές (το 2011: 593 παραβάσεις, το 2012:1.851, το 2013: 1.387, το 2014: 1.204).

Γράφημα 13β: Αδικήματα που τελούνται συχνότερα από ανήλικους δράστες το διάστημα 2011-2014

Γράφημα 13γ: Αδικήματα μεγαλύτερης βαρύτητας που τελούνται σπανιότερα από ανήλικους δράστες το διάστημα 2011-2014

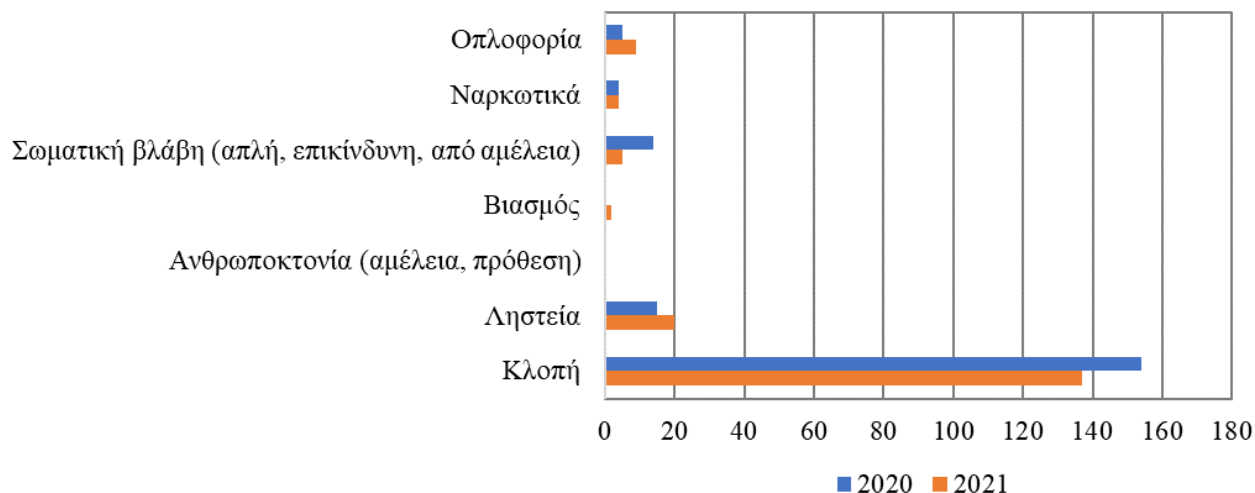

Γραφήματα 13β και 13γ: Στο (13β) αποτυπώνονται κατά σειρά τα συχνότερα αδικήματα με πιο σημαντικά : οι παραβάσεις περί αλλοδαπών (2011: 202,2012: 585,2013: 256,2014: 233) και περί ναρκωτικών (2011: 166, 2012: 338,2013: 366, 2014: 257). Στο (13γ) διαπιστώνουμε ότι τα αδικήματα μεγαλύτερης βαρύτητας δεν εμφανίζουν ανησυχητικές διαστάσεις, π.χ 21 περιστατικά βιασμού (άρθρ. 336 ΠΚ) και 12 περιστατικά ανθρωποκτονίας από πρόθεση (άρθρ.299 ΠΚ) συνολικά για τα τέσσερα έτη.

8.4 Ανάλυση διαγραμμάτων με στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας για τα έτη 2020 και 2021

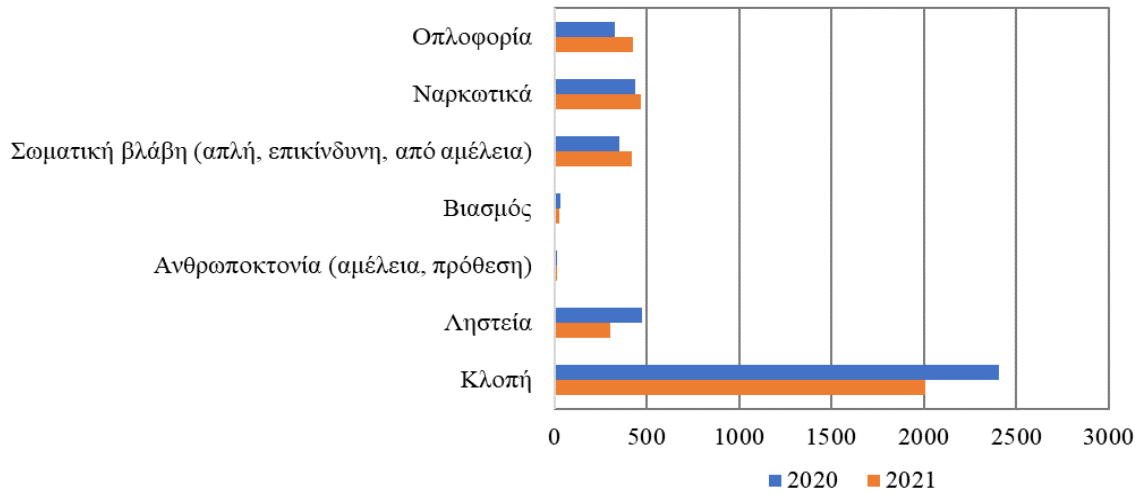
Επιλέξαμε να επεξεργαστούμε τα στοιχεία των δύο τελευταίων ετών, αφενός λόγω της πανδημίας (υγειονομική κρίση), αφετέρου λόγω της διεθνούς οικονομικής κρίσης (ενεργειακής και επισιτιστικής) που βιώνει και η χώρα μας, μπορούμε να εξάγουμε σημαντικά συμπεράσματα για τον τρόπο που βιώνουν τα ανήλικα άτομα τις ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές. Δυστυχώς, τα στοιχεία για το έτος 2022 (που θεωρούμε καθοριστικά για την έρευνά μας) θα δημοσιευτούν μετά το πρώτο τρίμηνο του 2023.

Γράφημα 14: Αδικήματα από ανήλικους δράστες ηλικίας 7-12 ετών για τα έτη 2020 και 2021

Γράφημα 14: Το αδίκημα της κλοπής κατέχει την πρώτη θέση στην ηλικιακή ομάδα από 7 έως 12 ετών. Εμφανίζεται μειούμενο κατά 5,8% το 2021 (137 περιστατικά), από 154 περιστατικά το 2020. Επίσης, η σωματική βλάβη από 14 περιστατικά το 2020 μειώνεται σε 5 περιστατικά το 2021. Αντίθετα, αυξήθηκαν τα αδικήματα της ληστείας (2020: 15 , 2021: 20) κατά 14,2% και το αδίκημα της οπλοφορίας (2020: 5, 2021: 9) κατά 28,5%. Το αδίκημα περί ναρκωτικών παρέμεινε σταθερό, 4 περιστατικά για κάθε έτος.

Γράφημα 15: Αδικήματα από ανήλικους δράστες ηλικίας 13-17 ετών για τα έτη 2020 και 2021

Γράφημα 15: Το αδίκημα της κλοπής παρότι μειώθηκε το 2021, κατέχει την πρώτη θέση και στην ηλικιακή ομάδα από 13 έως 17 ετών. Από 2.403 περιστατικά το 2020 διαπράχθηκαν 2005 περιστατικά το 2021, μείωση κατά 9%. Επίσης, μείωση κατά 21,9% επήλθε στο αδίκημα της ληστείας (2020: 476, 2021: 305). Αντίθετα, αυξήθηκαν όλα τα υπόλοιπα αδικήματα της συγκεκριμένης ομάδας. Ειδικότερα: αυξήθηκε κατά 8,7% η σωματική βλάβη, από 351 περιστατικά το 2020 διαπράχθηκαν 418 περιστατικά το 2021. Το αδίκημα της οπλοφορίας αυξήθηκε κατά 12,8% (2020: 330, 2021: 427). Τέλος το αδίκημα περί ναρκωτικών αυξήθηκε κατά 3,4%,(2020:440, 2021: 471).

Επισκόπηση: Λαμβάνοντας υπόψη τα στατιστικά στοιχεία των είκοσι τελευταίων ετών στη χώρα μας, διαπιστώνουμε ότι τα ποσοστά παραβατικότητας των ανηλίκων είναι χαμηλά σε σχέση με το σύνολο της εγκληματικότητας. Η νεανική παραβατικότητα κινείται στο πλαίσιο της χαμηλής και μεσαίας βαρύτητας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Πάραυτα, προβληματισμό δημιουργεί η αύξηση που εκδηλώνεται στο αδίκημα της οπλοφορίας και στις δύο ηλικιακές ομάδες, διότι η οπλοφορία συνυπάρχει με άλλα αδικήματα όπως της ληστείας και της σωματικής βλάβης. Κατά τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας, δημοσιεύτηκε άρθρο στην εφημερίδα Καθημερινή (Βλαχουτσάκος,09-02-2023) με τίτλο “το προφίλ των ανήλικων δραστών” το οποίο αναφέρεται στα στοιχεία που πρόκειται να δημοσιεύσει η Ελληνική Αστυνομία για το έτος 2022. Σύμφωνα με το άρθρο, για το έτος 2022

παρουσιάζουν αύξηση τα αδικήματα των ανηλίκων που αφορούν επικίνδυνες σωματικές βλάβες καθώς και βιασμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Πρόληψη παραβατικότητας

Η πρόληψη αποτελεί τον πιο σημαντικό τομέα στην εκδήλωση ή μη της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων, η οποία μπορεί να αποτρέψει ακόμα και εγκληματικές συμπεριφορές νεαρών ατόμων. Η προληπτική παρέμβαση αφορά εκείνο το διάστημα στο οποίο δεν έχει διαπραχθεί οποιαδήποτε παραβατική ενέργεια.

Στην παρούσα ενότητα συνοπτικά θα εξετάσουμε ευρωπαϊκά και εθνικά κείμενα στα οποία προβλέπεται η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων ή συνάγεται έμμεσα από το περιεχόμενό τους.

9.1 Ευρωπαϊκή προστασία

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε καθιερώνει στη νομοθεσία της Ε.Ε μία σειρά από προσωπικά, αστικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών της Ε.Ε. Ειδικότερα, στο άρθρο 24 αναφέρει ότι τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην προστασία και στη φροντίδα που απαιτείται για την καλή διαβίωσή τους. Περαιτέρω, αναφέρει ότι όλες οι πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε πραγματοποιούνται από δημόσιους φορείς, είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρέπει πάντα να δίνεται σημασία στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Η Συνθήκη της Λισαβόνας που αναφορά της γίνεται κατωτέρω επικύρωσε το Χάρτη ως συνθήκη με ίση νομική αξία με τις υπόλοιπες συνθήκες.

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή το 2006 υιοθέτησε γνωμοδότηση, με θέμα «Η πρόληψη της νεανικής εγκληματικότητας των ανηλίκων, οι τρόποι αντιμετώπισής της και ο ρόλος της δικαιοσύνης των ανηλίκων στην Ε.Ε». Πρόκειται ίσως για το μόνο κείμενο που αναφέρεται στη σπουδαιότητα της πρόληψης της εγκληματικότητας των ανηλίκων, με βάση τις διαπιστώσεις που έχουν γίνει στην Ευρώπη. Ειδικότερα, η γνωμοδότηση αναφέρεται στο συνδυασμό μέτρων πρόληψης, παρέμβασης και καταστολής που πρέπει να υιοθετήσουν οι κοινωνίες για την πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς, ενώ τονίζει ότι η πρόληψη των ανηλίκων είναι καθοριστική σήμερα διότι συνεπάγεται την πρόληψη της εγκληματικότητας των αυριανών ενηλίκων (Χαΐδου, 2021).

Το 2001 το Συμβούλιο της Ε.Ε αποφάσισε τη δημιουργία Ευρωπαϊκού Δικτύου Πρόληψης του εγκλήματος όπου καθιστά σαφές ότι η επαγγελματική ένταξη και η κοινωνική ενσωμάτωση αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της πρόληψης και καταπολέμησης της νεανικής παραβατικότητας. Περαιτέρω, τα επόμενα έτη υιοθετήθηκαν από όλα τα κοινοτικά όργανα πολυάριθμα προγράμματα και στρατηγικές σε αυτό το πεδίο, ωστόσο παρ' ότι υπάρχει μεγάλη παραγωγή από κείμενα που αφορούν το σχεδιασμό του προληπτικού έργου αναφορικά με την εγκληματικότητα των ανηλίκων, υστερεί η υλοποίησή τους. Το ίδιο συμβαίνει και με τις κατευθυντήριες γραμμές που είτε δεν δεσμεύουν τα κράτη-μέλη, είτε δεν έχουν κυρωθεί από όλα τα κράτη ακόμα για πολιτικούς ή οικονομικούς λόγους (Χαΐδου, 2021).

Σε πολλές χώρες της Ευρώπης εφαρμόζονται προγράμματα αντιμετώπισης και μείωσης της νεανικής παραβατικότητας. Ενδεικτικά αναφέρουμε (Ζουλινάκη και Μάστορα, 2009):

Αυστρία και Ουγγαρία: το πρόγραμμα Ego-Strength (2005) με στόχο την καταπολέμηση των κλοπών, της χρήσης ουσιών και της βίας.

Γαλλία: το πρόγραμμα Educational Watch (2004) που μέσω της εκπαίδευσης επιδιώκεται η κοινωνική ενσωμάτωση μαθητών και άνεργων νέων.

Γερμανία: το πρόγραμμα «Γίνομαι Αυτόνομος» (2005) που στοχεύει στην υποστήριξη και ανάπτυξη κοινωνικών λογικών συμπεριφορών στους νέους.

Ιταλία: το πρόγραμμα «Σχολική Διαμεσολάβηση» (2004) που έχει στόχο την καταπολέμηση της ενδοσχολικής βίας.

Πορτογαλία: το πρόγραμμα «Επόπτες της Γειτονιάς» (2005) που στοχεύει στην μείωση του εγκλήματος του δρόμου και απευθύνεται στα παιδιά που ζουν σε υποβαθμισμένες περιοχές, τα οποία αποτελούν τους πιθανούς μελλοντικούς παραβάτες.

9.2 Εθνική προστασία

Στην Ελλάδα η παιδική ηλικία απολαμβάνει την προστασία του Κράτους σύμφωνα με το Σύνταγμα. Το Κράτος λαμβάνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας και ιδιαίτερα για όσα σχετίζονται με τα ΜΜΕ (άρθρ. 21 παρ. 1 και 3, άρθρ. 15 παρ. 3 του Συντάγματος). Οι γενικές αρχές που αναφέρονται στα άρθρα του Συντάγματος είναι δεσμευτικές και υλοποιούνται μέσω των νομοθετικών ρυθμίσεων.

Από το 1998 ψηφίστηκε νόμος (Ν. 2646/1998) που αναφέρεται στην ανάπτυξη και οργάνωση της κοινωνικής φροντίδας με την εφαρμογή θεσμοθετημένων εθνικών προγραμμάτων και φορέων που στοχεύουν στην αρωγή των παραβατικών και μη ανηλίκων με κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα.

Υπάρχει πράγματι ικανοποιητικός αριθμός φορέων που στοχεύουν άμεσα ή έμμεσα στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, ωστόσο είναι ανεπαρκής σε ανθρώπινο δυναμικό, δεν συνεργάζονται μεταξύ τους και οι δράσεις τους αναφορικά με τους στόχους λειτουργίας των καταστατικών τους συχνά είναι αδιευκρίνιστοι.

Οι φορείς που έμμεσα μπορούν να συμβάλλουν στην πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων περιλαμβάνονται οι υπηρεσίες πρόνοιας ανοικτής και κλειστής φροντίδας. Στις ανοικτής φροντίδας εντάσσονται τα κέντρα απασχόλησης και οι παιδικοί σταθμοί, ενώ στις κλειστής φροντίδας ανήκουν τα ιδρύματα παιδικής περίθαλψης και προστασίας, όπως οι διάφορες στέγες και ξενώνες που περιθάλπουν παιδιά με κοινωνικά προβλήματα (Χαΐδου, 2021). Ενδεικτικά αναφέρουμε ξενώνες φιλοξενίας ανηλίκων στη χώρα μας: η Πρότυπη Στέγη Ανηλίκων Περισσού και το Κέντρο Ανηλίκων «Ο Καλός Ποιμήν» βρίσκονται υπό την εποπτεία της ΕΠΑΑ, τα Παιδικά Χωριά SOS, ο Σύλλογος Μερίμνης Ανηλίκων, το «Χαμόγελο του Παιδιού», το Κέντρο Στήριξης Οικογένειας Κε.Σ.Ο., η Άρσις, η «Κιβωτός του Κόσμου».

Άλλοι φορείς που έμμεσα βοηθούν παιδιά που βρίσκονται σε ανάγκη είναι η επιτροπεία και η αναδοχή που θεσπίστηκε με νόμο το 2018.

Παράλληλα, υπάρχουν φορείς που έχουν άμεσο αντικείμενο την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, όπως η Εταιρία Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών (ΕΠΑΑ) και η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων (ΥΕΑ), στις οποίες δυστυχώς διαπιστώνεται ότι εκτελούν περιορισμένο έργο λόγω του περιορισμένου αριθμού εργαζομένων, της ανεπάρκειας υποστηρικτικού δικτύου κοινωνικών δομών, του συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων (Κουράκης, 2012).

Το Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο για την Αντιμετώπιση της Θυματοποίησης και της Εγκληματικότητας των Ανηλίκων (ΚΕΣΑΘΕΑ) ιδρύθηκε το 2010, ως φορέας έχει συντονιστικά και οργανωτικά καθήκοντα αναφορικά με την πρόληψη της παραβατικότητας. Συγκεκριμένα, συνεργάζεται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο με οργανισμούς και υπηρεσίες, παρακολουθεί το έργο της ΕΠΑΑ και των

ΜΚΟ, τηρεί πανελλαδικά στατιστικά για τους ανήλικους, ενημερώνει και εισηγείται στον υπουργό Δικαιοσύνης πολιτικές πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων.

Τα Τοπικά Συμβούλια Πρόληψης Παραβατικότητας θεσμοθετήθηκαν το 1999 με το Ν. 2713/1999. Αποτελούν συμβουλευτικά, γνωμοδοτικά όργανα (άρθρ. 84 Ν. 3463/2006 ΚΔΚ) με στόχο την ανάπτυξη εναλλακτικής και αποκεντρωμένης αντιπαραβατικής πολιτικής. Συγκροτούνται (σε δήμους άνω των 3.000 κατοίκων) με απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου και έργο τους είναι η καταγραφή και μελέτη της παραβατικής συμπεριφοράς σε τοπικό επίπεδο, η κατάρτιση προγραμμάτων προς την Περιφέρεια, η διοργάνωση σεμιναρίων και εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης των κατοίκων και ο συντονισμός των τοπικών κοινωνικών φορέων (Χαΐδου, 2021).

Περαιτέρω, οι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα οργανώσεις και νομικά πρόσωπα προσφέρουν υπηρεσίες σε άτομα που χρειάζονται φροντίδα. Αναφέρουμε συνοπτικά: α) το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.ΘΕ.Α) που τελεί υπό την εποπτεία του υπουργείου Υγείας, ιδρύθηκε το 1983 στη Θεσσαλονίκη ως Ν.Π.Ι.Δ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με σκοπό τη βοήθεια και επανένταξη σε άτομα εξαρτημένα από ουσίες, αλκοόλ, τυχερά παιχνίδια και χρήση διαδικτύου (Ντάκα, 2017), β) η «ΠΡΑΞΙΣ» από το έτος 1996, είναι ανεξάρτητη μη κυβερνητική οργάνωση που ως στόχο έχει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων ανθρωπιστικών και ιατρικών σε ομάδες που βιώνουν κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό (Ντάκα, 2017), γ) η αστική μη κυβερνητική οργάνωση «ΑΡΣΙΣ» ιδρύθηκε το 1992 με σκοπό την πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας για νέους ηλικίας από 15 έως 25 ετών, την επανένταξη των κοινωνικά αποκλεισμένων νεαρών ατόμων και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας (Κονιτοπούλου, 2022), δ) το Κέντρο Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής της Ψυχοκοινωνικής Υγείας Αχαΐας «Καλλίπολις» που συστάθηκε το 1998 με την υποστήριξη του Ο.ΚΑ.ΝΑ καθώς και τοπικών φορέων όπως το Πανεπιστήμιο Πατρών, το Δήμο Πατρέων, τον Ιατρικό Σύλλογο κ.α. και στόχο έχει την προαγωγή της υγείας των ανηλίκων και την πρόληψη των μαθητών από την εξάρτηση ουσιών (Ντάκα, 2017), ε) η «ΕΠΑΝΟΔΟΣ» είναι Ν.Π.Ι.Δ μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που συστάθηκε το 2003 με σκοπό την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των αποφυλακισμένων. Αποτελεί τον μοναδικό επίσημο φορέα μετασφρονιστικής φροντίδας και από το 2019 (ΠΔ 81/2019) τελεί υπό την εποπτεία του υπουργείου Προστασίας του Πολίτη (Καρασάββα, 2021).

Σύμφωνα με άρθρο της εφημερίδας Καθημερινή (13-11-2021) στο νοσοκομείο Παιδών Πεντέλης διαμορφώνεται σε χώρο 850 τ.μ., νέα στέγη φιλοξενίας παιδιών ηλικίας από 1 ημέρας έως 16 ετών, που έχουν εγκαταλειφτεί ή απομακρυνθεί από τους φυσικούς γονείς με εισαγγελική εντολή (Φωτιάδη,2021).

Κατά τη διάρκεια συγγραφής της εργασίας η υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων Ν. Κεραμέως παρουσίασε στο Υπουργικό Συμβούλιο το νέο σχέδιο νόμου «Ζούμε Αρμονικά ΜΑΖΙ, Σπάμε τη Σιωπή» για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του σχολικού εκφοβισμού, το οποίο βρίσκεται ήδη (έως 20-02-2023) σε δημόσια διαβούλευση. Το σχέδιο θεωρείται καινοτόμο στην Ελλάδα και στοχεύει μέσα από πολυπαραγοντικές δράσεις (166 νέα προγράμματα σπουδών, πρόσληψη ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών σε όλα τα σχολεία, ενδυνάμωση υποστηρικτικών φορέων, συνεχείς επιμορφώσεις εκπαιδευτικών κ.α.), να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του σχολικού εκφοβισμού, καθώς και να καλλιεργήσει στους μαθητές το πνεύμα κατά της βίας και των διακρίσεων. Τέλος, στη σχολική μονάδα δημιουργείται Ομάδα Δράσης για την αντιμετώπιση της βίας και αναπτύσσεται για πρώτη φορά η πλατφόρμα ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ στην οποία θα αναφέρονται περιστατικά βίας, από γονείς και μαθητές, ακόμα και ανώνυμα.

Ανάλογο θεσμικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας συναντάται και σε άλλες χώρες, π.χ. Κύπρος (Ν. 185(I)/2020).

9.3 Η Συνθήκη της Λισαβόνας και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Η Συνθήκη της Λισαβόνας ή αλλιώς Μεταρρυθμιστική Συνθήκη είναι ευρωπαϊκή συνθήκη που τροποποιεί την ιδρυτική Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τη Συνθήκη ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Υπογράφηκε στη Λισαβόνα την 13^η Δεκεμβρίου του 2007 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Δεκεμβρίου του 2009. Στην Ελλάδα κυρώθηκε με το Ν.3671/2008.

Ουσιαστικά, η Συνθήκη της Λισαβόνας (ΣτΛ) υποκαθιστά το όραμα των ευρωπαίων ηγετών για θεσμοθέτηση ενιαίου ευρωπαϊκού συντάγματος και αποτελείται από δύο επιμέρους συνθήκες: τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) στις οποίες αποδίδει το ίδιο νομικό κύρος. Η σημαντικότερη αλλαγή που επέφερε η ΣτΛ είναι η ρητή αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας της Ε.Ε στο σύνολό της, που βάζει τέλος στη θεσμική διαρχία και την καθιστά αυτοτελή φορέα δικαιωμάτων και

υποχρεώσεων έναντι διεθνών οργανισμών, τρίτων χωρών, αλλά και εσωτερικά της Ε.Ε μεταξύ των κρατών-μελών της.

Στην παρούσα εργασία εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας στη ΣτΛ αναφορικά με τα όσα ορίζονται γύρω από το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ειδικότερα, στο άρθρο 6 της ΣτΛ (πρώην άρθρο 6 της ΣΕΕ) με τίτλο : «Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» αναγνωρίζεται ότι ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔΕΕ) έχει την ίδια νομική αξία με τις υπόλοιπες Συνθήκες, ωστόσο το πλήρες κείμενο του Χάρτη δεν ενσωματώθηκε στη ΣτΛ (Σκουρής, 2020).

Περιεχόμενο του άρθρου 6: Το άρθρο 6 αποτελείται από τρεις παραγράφους.

Η πρώτη παράγραφος αναφέρεται στο ΧΘΔΕΕ ο οποίος αποκτά από τώρα και στο εξής δεσμευτική αξία, όπως και το πρωτογενές δίκαιο. Ωστόσο, τονίζεται ότι ο Χάρτης με κανέναν τρόπο δεν διευρύνει τις αρμοδιότητες της Ε.Ε. Η δεύτερη παράγραφος αποτελεί τη νομική βάση προσχώρησης της Ε.Ε στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ). Τέλος, στην τρίτη παράγραφο κωδικοποιείται μία πάγια συλλογιστική του Δικαστηρίου, ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτά προστατεύονται από την ΕΣΔΑ και από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, συνιστούν γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης.

Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε: Ο ΧΘΔΕΕ (2000) περιλαμβάνει το σύνολο των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που προέρχονται από τις κοινές παραδόσεις των κρατών μελών, από τις διεθνείς συμβάσεις όπως την ΕΣΔΑ και τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τις ανθρώπινες ελευθερίες.

Ο Χάρτης αποτελείται από ένα εισαγωγικό προοίμιο και 54 άρθρα που κατανέμονται σε επτά θεματικά κεφάλαια κατά σειρά: αξιοπρέπεια, ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, ιθαγένεια, δικαιοσύνη, γενικές διατάξεις. Τα δικαιώματα που προστατεύονται από το Χάρτη είναι σε μεγάλο βαθμό παρόμοια με αυτά που εμπεριέχονται στην ΕΣΔΑ. Ωστόσο, στο Χάρτη θεσπίζονται και πρόσθετα δικαιώματα όπως η προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το δικαίωμα χρηστής διοίκησης και κοινωνικά δικαιώματα που αφορούν τη δράση επιχειρήσεων.

Με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΣΕΕ, ο ΧΘΔΕΕ αποκτά το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες, χωρίς όμως να μεταβάλλονται οι αρμοδιότητες της Ε.Ε. Επιδιώκεται επομένως, η επιπρόσθετη νομική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι η αναγωγή της Ένωσης σε κατεξοχήν υπερεθνικό οργανισμό αρμόδιο για την προστασία των δικαιωμάτων.

Το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη εκτείνεται στη δράση των θεσμικών οργάνων και των οργανισμών της Ε.Ε και στη δράση των κρατών μελών, εφόσον αυτά εφαρμόζουν το Ευρωπαϊκό Δίκαιο. Επακόλουθα, το Δικαστήριο της Ε.Ε (ΔΕΕ) κατέστησε σαφές ότι σε περίπτωση εναρμόνισης των κανόνων, τα κράτη- μέλη δεν μπορούν να αντιπαραθέτουν στην εφαρμογή του δικαίου της Ε.Ε τυχόν μεγαλύτερη προστασία των δικαιωμάτων η οποία διασφαλίζεται από τα εθνικά τους Συντάγματα. Διστακτικά ως προς το άρθρο 6 της ΣΕΕ, σχετικά με το ενδεχόμενο επέκτασης της εφαρμογής του Χάρτη και σε πεδία εκτός των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, εμφανίστηκαν η Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο που θέλησαν με το υπ' αριθ. 30 πρωτόκολλο να περιορίσουν την εφαρμογή του Χάρτη. Το ΔΕΕ έκρινε ότι το Πρωτόκολλο αριθ. 30 δεν έχει σκοπό να απαλλάξει τα δύο κράτη-μέλη από την υποχρέωση τήρησης των διατάξεων του Χάρτη, αλλά μόνο τον αποκλεισμό πιθανής διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της Ένωσης (Σκουρής, 2020).

Προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ: Προκειμένου να κατανοήσουμε τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 6 ΣΕΕ πρέπει να στραφούμε στη σχέση της Ε.Ε (ειδικότερα του Δικαστηρίου) με την ΕΣΔΑ.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) θεσπίστηκε το 1950 και έχει επικυρωθεί από τις 46 χώρες μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, άρα υπό την ευρεία άποψη και τα 27 κράτη μέλη της Ε.Ε αποτελούν συμβαλλόμενα μέρη της ΕΣΔΑ. Προκειμένου το δίκαιο της Ένωσης να υπάγεται στους ίδιους κανόνες με τα κράτη-μέλη, ορίζεται στη ΣτΛ ότι η Ε.Ε οφείλει να προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ. Με την προσχώρηση αυτή βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης και θωρακίζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα όλων των πολιτών της Ε.Ε.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης (4 Ιουνίου 2010) εξέδωσε απόφαση έγκρισης της έναρξης των διαπραγματεύσεων σχετικά με την συμφωνία προσχώρησης, ωστόσο το ΔΕΕ (18-12-2014) γνωμοδότησε αρνητικά στο σχέδιο συμφωνίας προσχώρησης, με κύριο αντίλογο ότι η συμφωνία είναι ικανή να θίξει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης. Μέχρι σήμερα, εξετάζονται νέες λύσεις που θα επιτρέψουν την εκπλήρωση της υποχρέωσης προσχώρησης που απορρέει από το άρθρο 6 παρ. 2 της Συνθήκης της Λισαβόνας.

Επίπεδα προστασίας των ανθρώπινων δικαιωμάτων: Προς το παρόν, η Ένωση με τον ΧΘΔΕΕ και η ΕΣΔΑ δημιουργούν διαφορετικά επίπεδα προστασίας των πολιτών της Ένωσης.

Στην Ένωση κάθε πολίτης προστατεύεται από τη δράση των οργάνων της Ένωσης και από τη δράση των κρατών-μελών όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην ΕΣΔΑ ο πολίτης προστατεύεται έναντι της δράσης των κρατών-μελών, όταν αυτά εφαρμόζουν αποκλειστικά εσωτερικό δίκαιο. Περαιτέρω, αξίζει να αναφέρουμε ότι με βάση πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ τα κράτη-μέλη δεσμεύονται από την ΕΣΔΑ και όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης.

9.4 Η αρχή της υπεροχής: Σύγκριση του ελληνικού Συντάγματος με τη Συνθήκη της Λισαβόνας

Από την ίδρυσή της η Ε.Ε ξεκίνησε καθαρά ως οικονομική ένωση που στην πορεία του χρόνου εξελίχθηκε σε υπερεθνική έννομη τάξη. Η πορεία της Ένωσης είναι σαφώς συνδεδεμένη με την ανάγκη σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου. Καθοριστικό ρόλο στην αποτελεσματικότερη προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων διαδραμάτισε το ΔΕΕ μέσα από τις νομολογίες του. Στο πλαίσιο της Ένωσης το πρώτο βήμα για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ήταν η αναγνώρισή τους από το ΔΕΕ ως άρρηκτα συνδεδεμένο τμήμα των αρχών του ενωσιακού δικαίου (Σκουρής, 2020).

Με τη συνθήκη της Λισαβόνας και το άρθρο 6 της ΣΕΕ που ανωτέρω αναλύσαμε αναγνωρίστηκε ο ΧΘΔΕΕ σε πρωτογενές δίκαιο, άρα κατέστη δεσμευτικός σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, περαιτέρω δε στο ίδιο άρθρο με τη ρητή πρόβλεψη για προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η Ένωση αποτελεί πλέον πραγματική ένωση δικαίου.

Το Ενωσιακό Δίκαιο δεν είναι αυτόνομο έναντι των εθνικών δικαίων των κρατών μελών της ΕΕ. Οι σχέσεις του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου αλληλοεξαρτώνται και λειτουργούν σε συνδυασμό, ώστε ο συγκερασμός τους να δημιουργεί μια νέα έννομη τάξη. Γνωρίζουμε, ότι κάθε έννομη τάξη έχει έναν υπέρτατο νόμο, το Σύνταγμα. Η ΕΕ δεν είναι φυσικά ομοσπονδιακό κράτος, επομένως δεν μπορεί να έχει Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, ωστόσο εφόσον οι Συνθήκες είναι δεσμευτικές για τα κράτη μέλη διαπνέονται από συνταγματικό κύρος. Επιπλέον, όλες οι Συνθήκες είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ενωσιακού δικαίου, με αποτέλεσμα χωρίς να υπάρχει ενιαίο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα, το Ενωσιακό Δίκαιο να αποκτά συνταγματική νοοτροπία, ώστε να μιλάμε πλέον για έναν ευρωπαϊκό συνταγματισμό (Κανάς, 2016).

Οι γενικές αρχές, οι οποίες αναφέρονται ως αξίες στη Συνθήκη της Λισαβόνας αποτελούν άγραφη πηγή δικαίου της Ένωσης και κυρίως καθιερώθηκαν από τη νομολογία του ΔΕΕ. Όταν λοιπόν το ενωσιακό συγκρούεται με το εθνικό δίκαιο, συνήθως λόγω της παράλληλης ισχύς και εφαρμογής τους, η λύση δίνεται από το Δικαστήριο. Σταθμός στην ιστορία του ενωσιακού δικαίου και η βάση για την αρχή της υπεροχής του έναντι των εθνικών δικαίων των κρατών μελών της Ένωσης, υπήρξε η απόφαση της υπόθεσης Costa κατά ENEL (ΔΕΚ υπόθεση 6/64), που στόχο είχε την ομοιόμορφη εφαρμογή του κοινοτικού κανόνα σε όλα τα κράτη μέλη. Το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το ενωσιακό δίκαιο υπερισχύει έναντι του απλού εθνικού δικαίου. Μερικά χρόνια αργότερα αποφάνθηκε ότι το ενωσιακό δίκαιο υπερισχύει και έναντι του Συντάγματος κάθε κράτους μέλους (Γκλινάβου, 2022).

Στην Ελλάδα η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου πραγματοποιείται μέσω του άρθρου 28 του Συντάγματος και το ελληνικό δικαστήριο τη θεμελιώνει μέσω αυτής της διάταξης και κυρίως της ερμηνευτικής δήλωσης που αναγράφει ότι: το άρθρο 28 αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της χώρας, στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Γκλινάβου, 2022).

Σε σχέση με την υπερίσχυση του ενωσιακού δικαίου έναντι των εθνικών νόμων, στη χώρα μας δεν υπήρξαν αμφισβητήσεις και διαφωνίες, ούτε από τους νομικούς ούτε από το Δικαστήριο. Η Συνθήκη της Λισαβόνας κυρώθηκε από την ελληνική βουλή χωρίς αμφισβητήσεις, πρώτον γιατί η υπεροχή της ως πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης έναντι του κοινού εθνικού δικαίου, εδραιώνεται από την ίδια τη Συνθήκη (άρθρ. 6 ΣΕΕ) και δεύτερον, κατοχυρώνεται αυτοδίκαια μέσω του ίδιου του ελληνικού Συντάγματος (άρθρ. 28 παρ. 1,2,3 και ερμηνευτική δήλωση) (Κανάς, 2016).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έντονο προβληματισμό έχει προκαλέσει στη διεθνή κοινότητα η αύξηση της νεανικής παραβατικότητας τα τελευταία χρόνια.

Στην Ελλάδα η πολυετής οικονομική κρίση, παράλληλα, η υγειονομική και ενεργειακή κρίση των τελευταίων τριών ετών, επηρέασε τη λειτουργία της οικογένειας και της κοινωνίας γενικότερα, με αποτέλεσμα την ένταση και αλλαγή της μορφής της σύγχρονης παραβατικότητας των ανηλίκων. Νέες μορφές

παραβατικότητας εκδηλώνονται με έξαρση στα αδικήματα βίας, ενώ ταυτόχρονα το όριο ηλικίας των ανήλικων παραβατών μειώνεται.

Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων απασχόλησε την επιστημονική κοινότητα και τους θεσμικούς φορείς οι οποίοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και να εντοπίσουν τους αιτιολογικούς παράγοντες γέννησης της παραβατικότητας των ανηλίκων, τους παράγοντες κινδύνου που απειλούν την «υπό διαμόρφωση» προσωπικότητα του ανήλικου. Περαιτέρω, κινήθηκαν στην εξεύρεση τρόπων καλύτερης μεταχείρισης των ανηλίκων, αλλά και πρόληψης, αντιμετώπισης και καταστολής της νεανικής παραβατικότητας.

Στην Ελλάδα του 20^{ου} αι. η αντίληψη του εγκληματολογικού θετικισμού κυριαρχεί και η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων ερμηνεύεται με όρους ατομικής και κοινωνικής παθολογίας, ενώ η έννοια του κοινωνικού κινδύνου αποκτά έντονα πολιτικά χαρακτηριστικά, που ταυτίζεται με εχθρικά προς το κοινωνικό κατεστημένο άτομα.

Σε επίπεδο θεσμικής μεταχείρισης, η ποινική Δικαιοσύνη Ανηλίκων στη χώρα μας, μετά το 1950 αποκτά αναμορφωτικό –προνοιακό χαρακτήρα στοχεύοντας κυρίως στην πρόληψη και την επιβολή αναμορφωτικών μέτρων με στόχο τη διαπαιδαγώγηση του ανήλικου. Το προνοιακό αυτό πνεύμα εξακολουθεί να υπάρχει σε όλες τις μεταγενέστερες νομοθετικές τροποποιήσεις μέχρι το 2019.

Παράλληλα, οι ποινικές διατάξεις από το 2003, ακολουθώντας τα διεθνή πρότυπα και κανόνες εμπλουτίζουν το ποινικό δίκαιο των ανηλίκων με δικαστικές εγγυήσεις και δικαιώματα, εισάγοντας νέους θεσμούς, όπως της εξωποινικής μεταχείρισης, της αποκαταστατικής και επανορθωτικής δικαιοσύνης, στοχεύοντας στην κοινωνική συμφιλίωση και στη συμμετοχή του ανήλικου.

Ωστόσο, οι βελτιώσεις και οι νομοθετικές αλλαγές δεν επαρκούν, εάν δεν συνοδεύονται από ολοκληρωμένες προτάσεις κοινωνικής πολιτικής και πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων πριν την εκδήλωση αυτής.

Αναγκαία θεωρούμε τη θέσπιση και λειτουργία δομών, που θα έχουν στόχο την εξασφάλιση της πρόσβασης όλων των νέων σε αγαθά και δικαιώματα όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η εργασία, η ψυχαγωγία καθώς και την ουσιαστική, ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνική πραγματικότητα. Καλή αρχή προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η άμεση λειτουργία των Μονάδων Μέριμνας Νέων, οι οποίες ενώ τέθηκαν σε διαβούλευση από τον Ιούνιο του 2019 παραμένουν έως σήμερα ανενεργές.

Από έρευνες προκύπτει ότι η εναλλακτική ποινική μεταχείριση των νέων υπονομεύεται από παθογένειες και δυσλειτουργίες του συστήματος, το οποίο αντιμετωπίζει την ανήλικη παραβατικότητα ως δευτερεύον ζήτημα. Επιπλέον, ενώ στο επίπεδο της δικαστικής διαδικασίας φαίνεται ότι υπερισχύει ο σκοπός της διαπαιδαγώγησης, στο επίπεδο της αστυνόμευσης φαίνεται να ενυπάρχει τιμωρητική λογική, πολλές φορές χωρίς όρια (Γασπαρινάτου, 2020). Μία πρώτη λύση, θα ήταν η αποποινικοποίηση αδικημάτων που σχετίζονται με κοινωνικά προβλήματα όπως η χρήση ναρκωτικών ουσιών, ο κοινωνικός αποκλεισμός κ.α., η οποία όμως προϋποθέτει την ενίσχυση των κοινωνικών δομών του κράτους, ώστε να μπορέσουν να διαχειριστούν αυτά τα κοινωνικά προβλήματα.

Σε επίπεδο ποινικής δικαιοσύνης, θεωρούμε απαραίτητη τη διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου αποκαταστατικής δικαιοσύνης με τις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων να διαδραματίζουν κομβικό ρόλο, ως ο κεντρικός φορέας υλοποίησης του θεσμού της διαμεσολάβησης για αδικήματα όπως οι περιστασιακές κλοπές, οι φθορές, οι εξυβρίσεις τα οποία θα επιλύονται χωρίς δικαστική παρέμβαση.

Σε επίπεδο πρωτογενούς πρόληψης, θεωρούμε ότι θα πρέπει να οργανωθούν και να στελεχωθούν επαρκώς με εξειδικευμένο προσωπικό οι κοινωνικές υπηρεσίες των περιφερειών, των δήμων και των νοσοκομείων όλης της χώρας και να υποστηρίζονται με συνεχή εκπαίδευση και επιμόρφωση.

Επίσης, σε επίπεδο κοινωνικής περίθαλψης κρίνουμε απαραίτητη τη δημιουργία δομών φιλοξενίας νέου τύπου για ασυνόδευτα παιδιά, καθώς και τη δημιουργία ειδικών ανοικτών κέντρων ψυχολογικής υποστήριξης σε κάθε πόλη, στα οποία θα μπορεί να απευθύνεται ο ανήλικος για κάθε πρόβλημα που τον απασχολεί.

Περαιτέρω, εκτιμούμε ότι είναι αναγκαία η επιστημονική συνεργασία όλων των φορέων που ασχολούνται με ανήλικους, ιδιαίτερα των εκπαιδευτικών με τους κοινωνικούς φορείς του κράτους, καθώς και η δημιουργία δωρεάν ανοικτών γραμμών επικοινωνίας, στις οποίες θα έχουν πρόσβαση τα παιδιά που βρίσκονται σε ανάγκη.

Τέλος, καθοριστικής σημασίας πιστεύουμε ότι είναι η διενέργεια περισσότερων εξειδικευμένων προγραμμάτων (σεμιναρίων) στα σχολεία, με σκοπό την αντιμετώπιση παλαιών και νέων μορφών παραβατικότητας όπως της βίας και του σχολικού εκφοβισμού, της εξάρτησης από το διαδίκτυο, της ξενοφοβίας, αλλά και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης ή της ενδοοικογενειακής βίας.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνόγλωσση

Αβδελά, Ε., 2013. «*Νέοι εν κινδύνω*»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο, Αθήνα: Πόλις, σ. 104.

Βλάσσης, Ν., 2009. *Ανήλικοι Παραβάτες: η περίπτωση της Ρόδου*. Διδακτορική διατριβή [Online]. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο στο: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/2625.pdf> [Πρόσβαση στις 17 Οκτωβρίου 2022].

Βλαχουτσάκος, Π., 2023. Παραβάτης ετών 12. *Η Καθημερινή*, 9 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/562270270/paravatis-eton-12/> [Πρόσβαση στις 10 Φεβρουαρίου 2023].

Γασπαρινάτου, Μ., 2020. *Νεανική Παραβατικότητα & Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 6-7,27-29,33-39,55-60,72-96,269-272,292-298,320-326

Γκλινάβου, Ε., 2022. *Γενικές αρχές της ενωσιακής έννομης τάξης. Σχέση αντίθεσης ή συναλληλίας με το εθνικό δίκαιο*. Διπλωματική εργασία [Online]. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής. Διαθέσιμο στο: <https://polynoe.lib.uniwa.gr/xmlui/bitstream/handle/11400/3423/GKLINAVOU%20E LISAVET 1931.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Πρόσβαση στις 5 Φεβρουαρίου 2023].

Δημόπουλος, Χ. και Κοσμάτος, Κ., 2017. *Δίκαιο ανηλίκων θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 199.

Δημοπούλου, Α., 2019. *Ποινική μεταχείριση ανηλίκων παραβατών και η εφαρμογή της στο νόμο περί ναρκωτικών*. Διπλωματική εργασία [Online]. Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Διαθέσιμο στο: <https://repo.lib.duth.gr/jsui/bitstream/123456789/14964/1/DimopoulouAM 2019.pdf> [Πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022].

Ελληνική Αστυνομία. *Στατιστική Επετηρίδα Ελληνικής Αστυνομίας 2021*. Διαθεσιμο στο: <https://www.astynomia.gr/file/2022/12/epetirida2021.pdf> [Πρόσβαση στις 8 Οκτωβρίου 2022].

Ελληνική Αστυνομία. *Στατιστική Επετηρίδα Ελληνικής Αστυνομίας 2020*. Διαθέσιμο στο: <https://www.astynomia.gr/file/2021/12/05062021statistika.pdf> [Πρόσβαση στις 8 Οκτωβρίου 2022].

Ευαγγελάτος, Ι., 2020. *Ποινικό δίκαιο ανηλίκων, κατ' άρθρο. Ερμηνεία, σχόλια, νομολογία*. Αθήνα: Νομόραμα, σ.84,154, 178.

Ευσταθιάδου, Γ., 2018. *Αντιλήψεις γονέων, ανήλικων εξαρτημένων παραβατών, για την εμπλοκή των ανηλίκων με το ποινικό σύστημα δικαιοσύνης, ως μέσο κινητοποίησης για απεξάρτηση*. Διπλωματική εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ – Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/297743/files/GRI-2018-21505.pdf>. [Πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2022].

Ζουλινάκη, Α. και Μάστορα, Ι., 2009. *Ευρωπαϊκές καλές πρακτικές για τη μείωση της παραβατικότητας ανηλίκων*. [Online]. Διαθέσιμο στο: <https://www.astynomia.gr/2009/05/01/evropaikes-kales-praktikes-gia-ti-meiosi-tis-paravatikotitas-anilikon/> [Πρόσβαση στις 9 Σεπτεμβρίου 2022].

Καλαϊτζή, Α., 2020. *Το Ελληνικό Δίκαιο των ανηλικών παραβατών-Νομοθετικές διατάξεις και εκπαίδευση του ανήλικου έγκλειστου*. Πτυχιακή εργασία [Online]. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Διαθέσιμο στο: https://repo.lib.duth.gr/jspui/bitstream/123456789/12342/1/KalaitziA_2020.pdf [Πρόσβαση στις 20 Σεπτεμβρίου 2022].

Κανάς, Ε., 2016. *Η Αρχή της Υπεροχής του Ενωσιακού Δικαίου έναντι του Εθνικού Δικαίου ως παράγοντας εξέλιξης της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Διπλωματική εργασία [Online]. Κόρινθος: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Διαθέσιμο στο: <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3057/265-20165%20%CE%9A%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A3%20%CE%95%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9F%CE%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Πρόσβαση στις 20 Ιανουαρίου 2023].

Καρασάββα, Π., 2021. *Παραβατικότητα και οικογένεια: Μελέτη περίπτωσης σε σωφρονιστικά ιδρύματα*. Διπλωματική εργασία [Online]. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διαθέσιμο στο: <https://hellenicus.lib.aegean.gr/bitstream/handle/11610/24155/ΚΑΡΑΣΑΒΒΑ%20ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Πρόσβαση στις 25 Αυγούστου 2022].

Κατσίρας, Λ., 2008. *Ανήλικοι Παραβάτες: ο Ρόλος της Εκπαίδευσης και της Συμβουλευτικής Παρέμβασης*. Αθήνα, Institutional Repository - Library & Information Centre. University of Thessaly 18/01/2023 18:23:41 EET-84.205.231.38, σ.34

Κονιτοπούλου, Μ. και Πατρώνη, Κ., 2022. *Η οικογένεια και η νεανική παραβατική συμπεριφορά, η Διεπιστημονική προσέγγιση και ο ρόλος της επανορθωτικής δικαιοσύνης*. Πτυχιακή εργασία [Online]. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών. Διαθέσιμο στο: <https://repository.library.teimes.gr/xmlui/handle/123456789/10035> [Πρόσβαση στις 5 Οκτωβρίου 2022].

Κοσμάτος, Κ., 2020. *Δίκαιο Ανηλικών. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 293-298

Κουράκης, Ν., 2004. *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλικών. Στο μεταίχμιο του ποινικού δικαίου και εγκληματολογίας*. Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλα, σ. 246, 314, 359.

Κουράκης, Ν., 2006. *Για να νιώθουμε ασφαλείς σε μία κοινωνία ενεργών πολιτών: Πρακτικό εγχειρίδιο για την νόμιμη προστασία του πολίτη από την καθημερινή παραβατικότητα*. Α' έκδοση Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Κουράκης, Ν., 2012. *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλικών*. Β' έκδοση. Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλα, σ. 6,11-13,423-465,512-528,545,549-554

Κυριακίδου, Μ., 2018. *Ιστορική εξέλιξη παρεμβατικών πολιτικών στην παραβατική συμπεριφορά ανηλικών: λειτουργία των μονάδων σωφρονισμού στην Ελλάδα*. Πτυχιακή εργασία [Online]. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Διαθέσιμο στο: <https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/1043/Κυριακίδου%20Μαλαματή.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Πρόσβαση στις 15 Σεπτεμβρίου 2022].

Κωνσταντίνου, Ζ., 2016. *Παραβατικότητα ανηλικών, ποινική δικαιοσύνη ανηλικών και κρίση*. Στο: *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*. Τιμητικός τόμος για τον Νέστορα Κουράκη, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.1865-1866.

Μανωλεδάκης, Ι., 2004. *Ποινικό Δίκαιο- Γενική Θεωρία*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.939.

Μαυρογιάννης, Γ., 2006. *Παιδική και εφηβική παραβατικότητα: παθογενή αίτια αποδόμησης της θεσμικής κοινωνικοποίησης και επιπτώσεις εξωγενών παραγόντων*. Προβληματισμοί, τεύχος 36.

Μπαζιάκου, Κ., 2018. *Ποινική αντιμετώπιση των ανήλικων παραβατών του νόμου περί ναρκωτικών*. Διπλωματική εργασία [Online]. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης & Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/297601/files/GRI-2018-21434.pdf> [Πρόσβαση στις 12 Δεκεμβρίου 2022].

Μπέκας, Γ., 2005. *Πρακτική διδασκαλία ποινικού δικαίου. Α' γενικό μέρος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.115.

Μπενβενίστε Ρ., 1994. *Η ποινική καταστολή της νεανικής εγκληματικότητας τον 19^ο αιώνα (1833-1911)*. Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλα, σ. 16-19, 27, 142,166-168.

Ξενούλη, Γ., Βουδούρη, Α. και Μαντάς, Ν., 2022. Παραβατικότητα ανηλίκων, αιτιολογικοί παράγοντες, πρόληψη-διαχείριση του φαινομένου. *Ερκύνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, τεύχος 24, σ. 59-72.

Παπάνης, Ε., Γιαβρίμης, Π., Μπαλάσα, Α. και Παπάνης, Α., 2011. *Προβλήματα συμπεριφοράς στο σχολείο και μετέπειτα παραβατικότητα: Οι απόψεις των εκπαιδευτικών*. Διαθέσιμο στο: <http://Psychologiagr.com/wp-content/uploads/2020/09/04/Behavioral-problems.pdf> [Πρόσβαση στις 18 Οκτωβρίου 2022].

Πιτσελά, Α., 2002. *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.39.

Πιτσελά, Α., 2013. *Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων*. Ζ' έκδοση. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.46, 71-74,326.

Σκουρής, Β., 2020. *ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΙΣΣΑΒΩΝΑΣ*. Ερμηνεία κατ' άρθρον. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ.98-101.

Συμβούλιο της Ευρώπης, 2010. *Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά Δικαιοσύνη*. Στρασβούργο. Διαθέσιμο στο: <https://ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2021/10/kateuthintiries-odigies-ypourgou-filiki-pros-paidia.pdf> [Πρόσβαση στις 23 Σεπτεμβρίου 2022].

Σύνταγμα της Ελλάδας, 2019. Θ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων. ΦΕΚ 211/Α'24-12-2019. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/FEK%20211-A-24-12-2019%20NEO%20SYNTAGMA.pdf> [Πρόσβαση 12 Οκτωβρίου 2022].

Σφαιρόπουλος, Κ., 2017. *Μέθοδοι επανένταξης ανήλικων παραβατών*. Διπλωματική εργασία [Online]. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α, σ.31-32 Διαθέσιμο στο: <https://pergamon.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/1936176> [Πρόσβαση στις 19 Σεπτεμβρίου 2022].

Τσακροπούλου, Α., 2021. *Η εγκληματικότητα των νέων στην σύγχρονη εποχή*. Πτυχιακή εργασία [Online]. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Διαθέσιμο

στο:

<https://dspace.uowm.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/2216/Alkmini%20Tsakiropoulou.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Πρόσβαση στις 30 Οκτωβρίου 2022].

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Δημόσια διαβούλευση για το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων με τίτλο « «Ζούμε Αρμονικά Μαζί – Σπάμε τη Σιωπή»: Ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του εκφοβισμού στα σχολεία και άλλες διατάξεις». Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/ypepth/?p=6049> [Πρόσβαση στις 10 Φεβρουαρίου 2023].

Φωτιάδη, Ι., 2021. Νέα στέγη για φιλοξενία ανήλικων παιδιών. *Η Καθημερινή*, 13 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/561582385/nea-stegia-filoxenia-anilikon-paidion/> [Πρόσβαση στις 10 Φεβρουαρίου 2023].

Χάιδου, Α., 1989. *Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.10, 27, 36

Χάιδου, Α., 1996. *Θετικιστική Εγκληματολογία: Αιτιολογικές Προσεγγίσεις του Εγκληματικού Φαινομένου*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 205-206.

Χάιδου, Α., 2018. *Ποινολογία - Σωφρονιστική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.46-52.

Χάιδου, Α., 2021. *Θετικιστική Εγκληματολογία: Αιτιολογικές Προσεγγίσεις του Εγκληματικού Φαινομένου*. Γ' έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 63-81, 104-137,150-163.

Χαϊρπάλογλου, Α., 2007. *Έφηβοι σε ρήξη με το Νόμο, Όψεις της Παραβατικότητας των Ανηλίκων στην Ελλάδα*. Διδακτορική διατριβή [Online]. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Διαθέσιμο στο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/27446> [Πρόσβαση στις 9 Νοεμβρίου 2022].

Χαραλαμπίκης, Α., 2010. *Σύνοψη ποινικού δικαίου, γενικό μέρος I: το Έγκλημα*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σ. 218-221.

Χαραλαμπίκης, Α., 2012. *Σύνοψη ποινικού δικαίου, γενικό μέρος II: η Ποινή*. Αθήνα: Σάκκουλα, σ. 136.

Χριστοπούλου, Π., 2021. *Η Παραβατικότητα των Ανηλίκων υπό το Πρίσμα των Θεωριών Ελέγχου: Μια Διερεύνηση με Πρωτογενή Δεδομένα*. Διπλωματική εργασία [Online]. Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α. Διαθέσιμο στο: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/2936908#contents> [Πρόσβαση στις 9 Ιανουαρίου 2022].

Ξενόγλωσση

Cardwell, S. M., 2013. *Reckless Reevaluated: Containment Theory and Its Ability to Explain Desistance Among Serious Adolescent Offenders*. Birmingham: University Alabama, p.12-14.

Denton, R.E. and Kampfe, C. M., 1994. The relationship between family variables and adolescent substance abuse: A literature review. *Adolescence*, pp.475.

Federal Ministry of the Interior. 2001. Federal Ministry of Justice «*First Periodical Report on Crime and Crime Control in Germany*», Abridged Version

Berlin, Available at: http://www.uni-konstanz.de/rtf/ki/Download_Abridged_Version.pdf [Accessed at 2 December 2022].

Gottfredson, M. R. and Hirschi, T., 1990. *A General Theory Of Crime*. Stanford, California: Stanford University Press, pp. 90-91, 97, 105, 111.

Hirschi, T., 1969. *Causes of Delinquency*. California: Berkley, pp. 17-26.

Matza, D., 1964. *Delinquency and Drift*. New York: Wiley, pp.29,181-187.

Reckless, W. C., 1967. *The Crime Problem, Fourth Edition*. New York : Meredith Publishing Company, p. 338-353.

Reiss, A. J., 1951. Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls. *American Sociological Review, Vol 16, No. 2*, pp. 196-198.

Repetti, R. L., Taylor, S. E. and Seeman, T. E., 2002. Risky families: family social environments and the mental and physical health of offspring. *Psychological bulletin*. pp. 331.

Sykes, G. M. and Matza, D., 1957. Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, pp. 666-669.